

**T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E TÜRKİYE'DE ANARŞİZM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Melih KARABUĞA**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Sanem YAMAK**

Karabük

KASIM/2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI	4
TEŞEKKÜR	5
ÖZ.....	6
ABSTRACT.....	7
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	8
ARCHIVE RECORD INFORMATION	9
KISALTMALAR	10
ARAŞTIRMANIN KONUSU	11
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	11
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	11
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	11
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	11
1. BİRİNCİ BÖLÜM.....	12
ANARŞİZMİN TARİHSEL KAVRAMSAL ÇERÇE.....	12
1.1. Anarşizmin Tarihi Kökleri.....	14
1.1.1. Antik Yunan İlk Çağ	19
1.1.2. Orta Çağ	20
1.1.3. Modern Çağ.....	20
1.2. Anarşizmin Felsefi Kökleri.....	22
1.2.1. Rasyonalizm	22
1.2.2. İdealizm.....	22
1.2.3. Nihilizm.....	23
1.3. Anarşizmin Ana Kavramları	23
1.3.1. Özgürlük.....	23
1.3.2. Adalet	25
1.3.3. Eşitlik	26
1.3.4. Devlet.....	27
1.3.5. Toplum.....	29

1.3.6.	Otorite	29
1.4.	Anarşizmin Türleri	30
1.4.1.	Bireyci Anarşizm.....	30
1.4.1.1.	Egoizm	31
1.4.1.2.	Anarko-Kapitalizm.....	31
1.4.2.	Toplumcu Anarşizm	32
1.4.2.1.	Anarko-Kominizm.....	32
1.4.2.2.	Anarko-Sendikalizm.....	33
1.4.2.3.	Kolektivizm	34
1.4.2.4.	Karşılıklılık.....	35
1.5.	Anarşizmin Ana Kavramları	36
1.5.1.	William Godwin	36
1.5.2.	Mihail Bakunin	38
1.5.3.	Pierre Joseph Proudhon.....	41
1.5.4.	Pyotr Kropotkin.....	43
1.5.5.	Max Stirner	46
2.	İKİNCİ BÖLÜM	47
	TÜRKİYE'DE ANARŞİZM	48
2.1.	Osmanlı Aydını ve Anarşizm	48
2.1.1.	Alexander Atabekian.....	50
2.1.2.	Baha Tevfik	54
2.1.3.	Abdullah Cevdet	57
2.2.	Cumhuriyet Dönemi	61
2.2.1.	Kitaplar ve Yayınevleri	62
2.2.2.	Anarşist Dergiler.....	64
2.2.2.1.	Kara	64
2.2.2.2.	Efendisiz	69
2.2.2.3.	Amargi.....	70
2.2.2.4.	Ateş Hırsızı	71
	SONUÇ	743
	KAYNAKÇA.....	774
	ÖZGEÇMİŞ	80

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Melih Karabuğa'ya ait "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Anarşizm" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından Kamu Yönetimi Yüksek Lisans tezi olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı	: Prof. Dr. İlyas SÖĞÜTLÜ	
Üye	: Doç. Dr. İsmail ŞAHİN	
Danışman Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Sanem YAMAK	

Tez Sınavı Tarihi: 24.09.2019

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans/Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığımı beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Melih KARABUĞA

İmza

:

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın oluőmasında ve konu belirlemesinden tezin sonuçlanmasına kadar yardımını esirgemeyen kıymetli tez danıőmanım, Sayın Dr. Öğr. Üyesi Sanem Yamak'a, canım aileme ve arkadaşım Tutku Korucu'ya teşekkür ediyorum.

ÖZ

Anarşizm bireyin özgürlüğünü temel alan ve bireyin özgürlüğünü temin altına almak adına başta devlet otoritesi olmak üzere her türlü tahakküm çeşidine karşı çıkan bir ideolojidir. Aydınlanma çağının bir ürünü olan anarşist felsefe Godwin, Bakunin Kropotkin, Proudhon, Stirner gibi isimlerin fikirleriyle beslenerek 19. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa’da etkinlik kazanmaya başlamıştır.

Anarşizm Avrupa’da gördüğü ilgiyi uzun yıllar Türkiye’de görememiş taraftar toplayamamıştır. Anarşizmin Türkiye’ye girişi ancak 1980’li yıllarda mümkün olabilmıştır. 1980’li yılların ortalarından itibaren Türkiye’de de taraftar bulmaya başlayan anarşizm, anarşizme dair kitap ve dergi yayıncılığının da artmasıyla artık bu topraklarda kök salmış bir harekete dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: Anarşizm, Baha Tevfik, Alexander Atabekian, Kara, Efendisiz

ABSTRACT

Anarchism is an ideology, which focusses on individual freedom; to ensure this freedom it turns against any kind of domination, especially state authority. As a product of the Enlightenment anarchist philosophy emerges in the 19th century and was shaped by thinkers like Godwin, Bakunin, Kropotkin, Proudhon, and Stirner.

For a long time, anarchism was not able to gain the same attention in Turkey, as it did in Europe. Only in the 1980s, anarchism finds its way into Turkey. After the mid-1980s it gains supporters and through book and journal publications, it becomes a rooted movement in this country.

Keywords: Anarchism, Baha Tevfik, Alexander Atabekian, Kara, Efendisiz

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Anarşizm
Tezin Yazarı	Melih KARABUĞA
Tezin Danışmanı	Sanem YAMAK
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	24.09.2019
Tezin Alanı	Kamu Yönetimi
Tezin Yeri	KBÜ
Tezin Sayfa Sayısı	81
Anahtar Kelimeler	Anarşizm, Otorite, Baha Tevfik, Abdullah Cevdet, Kara, Efendisiz

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Anarchism in Turkey from the Ottoman Empire to Republic
Author of the Thesis	Melih KARABUĞA
Advisor of the Thesis	Sanem YAMAK
Status of the Thesis	Master's Degree
Date of the Thesis	24.09.2019
Field of the Thesis	Political Science and Public Administration
Place of the Thesis	KBU
Total Page Number	81
Keywords	Anarchism, Authority, Baha Tevfik, Abdullah Cevdet, Kara, Efendisiz

KISALTMALAR

age.: Adı geçen eser

agm.: Adı geçen metin

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

İT: İttihat ve Terakki

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu çalışmanın konusu insanın sınırsız özgürlüğü adına her türlü tahakkümü otoriteyi, hiyerarşik yapılanmayı reddeden anarşizmin, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki gelişim aşamalarının ortaya konulmasıdır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Modern politik bir ideoloji olarak anarşizmin 19. ve 20. yüzyıllarda Avrupa, Güney ve Kuzey Amerika, Rusya, Çin, Hindistan, Japonya ve Avustralya'da hem felsefe hem de bir hareket olarak var olmasına rağmen Türkiye coğrafyasında 1980'lerin ikinci yarısına kadar ilgi odağı haline gelmemesinin nedenlerinin açıklanması amaçlanmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Anarşizm ve anarşizmin temel kavramlarına ilişkin Türkçe ve çeviri kaynaklara başvurularak teorik çerçeve çizilmiştir. Anarşist felsefenin Türkiye'ye girişi ve Türk siyasal düşünce tarihi içinde kendine yer bulma süreci anarşizme dair kitap yayıncılığı ve süreli yayımlar özelinde ele alınmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Türkiye'de anarşizmi konu alan temel eserlerin ancak 1890'larda ortaya çıkması ve anarşizmin Türkiye'de bu tarihten sonra benimsenmeye başlaması göstermektedir ki bir düşünce sistemi hakkında kitap ve dergi yayıncılığının olmayışı anarşist felsefenin Türkiye'de ilerlememesinin hem sonucu hem de sebebidir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Anarşizmi bir felsefe olarak ele alan ve Türkiye'deki tarihi kapsamında iki ana eksenle yürüten bu çalışmada anarşist felsefenin çok farklı yorumlarının olması, ve bu birden fazla süreli yayımın incelenmesi sebebiyle kapsamı genişlemiştir. Türkiye'de anarşizmin felsefenin kalıcı hale gelmesini sağlayan anarşist süreli yayımların hemen hemen hiç bulunmaması sınırlılık oluşturmuştur. Kapsamın genişlemesinden kaynaklı olarak kavramların birbirleriyle ilişkilendirilmesi noktasında doğan metodolojik güçlükler, kavramların birbirleriyle olan spesifik ilişkilerinin doğru kurgularla kurulmasıyla aşılmaya çalışılmıştır.

1. BİRİNCİ BÖLÜM

ANARŞİZMİN TARİHSEL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Anarşizm, Anarşi ve Anarşist

Anarşi kelimesi eski Yunanca'da kullanılan *anarkhos* sözcüğünden gelir. Etimolojik olarak incelendiğinde *an* olumsuzluk eki ve *arkhos* kelimelerinin bir araya gelmesi ile türediği görülür. Ön ek olan *an* kelimesi önüne geldiği kelimeyi olumsuz olarak niteler ve kelimeye yoksunluk anlamı yükler. Kelime bu işlevselliğini hüküm eden otorite anlamına gelen *arkhos* kelimesi üzerinde gösterir ve anarşi kelimesi hükümsüzlük hüküm edenin yoksunluğu anlamına bürünür.¹ Özetle anarşi hiçbir yöneticinin ve yönetimin olmadığı bir toplum durumudur.

Anarşizm ise 19. yüzyılda Batı'da kendini göstermiş, anarşi fikri ile bağlantılı olan, ancak aynı zamanda insan özgürlüğünü ve bireyciliği en üst seviyeye koyan sosyo-politik bir kuramdır.² Anarşizm toplumun istikrarı ve düzeni için bir yöneticinin veya bir yönetici zümrenin var olma mecburiyeti olmadığını savunur. Bu tanım kavramı temellendirme hususunda yardımcı olsa da anarşizmi tanımlamak ve kavramı sözlük biçimselliğiyle ortaya koymak oldukça güç bir durumdur. Anarşizmin her türlü tahakkümü, sınırlamayı, kesinleştirmeyi, belirli çizgileri reddeden bir öğretisi vardır. Marshall, anarşizmin anti dogmatik doğası gereği tanımlanamayacağını ifade eder. Ayrıca anarşizm belirli bir dünya görüşünü esas alan sabit bir doktrin yapısı sunmadığı gibi aynı zamanda pek çok farklı düşünce akımını da içinde barındırdığını belirtir.³ Yine de anarşistlerin tanımına başvurmada fayda vardır.

Kropotkin anarşizmi, toplumun yönetimsiz olarak tasarlandığı bir yaşam ve davranış teorisine veya ilkesine verilen isim olarak tanımlamaktadır.⁴ O öyle bir toplumda uyum; yasa veya itaat yolu ile değil hem uygar insanın sonsuz çeşitlilikteki

¹ Peter, Marshall, *İmkansız İstemek, Anarşizmin Tarihi*, (Ankara: İmge Yayıncılık, 2003), 10.

² Barclay, *Efendisiz Halklar*, (Ankara: Sümer Yayıncılık, 2015), 17.

³ Marshall, *İmkansız İstemek: Anarşizmin Tarihi*, 18.

⁴ Pyotr, Alekseyeviç, Kropotkin, *Anarşi Felsefesi-İdeali*, (İstanbul: Kaos Yayınları, 2015), 51.

ihtiyaç ve özelemlerini tatmin amacıyla hem de üretim ve tüketim amacıyla özgürce oluşturulmuş bir yaşamın gerçek hayatta karşılık bulmasıdır.⁵

Emma Goldman anarşizmi, insan yapımı yasalarla kısıtlanmamış özgürlük üzerine kurulu yeni bir toplumsal düzen felsefesi olarak tanımlar. Goldman'a göre, tüm yönetim biçimlerinin şiddete dayandığını ve bu yüzden yanlış, zararlı ve gereksiz olduğunu savunan bir teoridir.⁶

Anarşi kelimesi düşünüldüğünde içerisinde yönetilmeye gerek kalmayan ütopyik bir toplum anlamı barındırırken, hükümsüzlüğü hayal eden anlamı ile de olumsuz değer kazanır. Anarşi kavramını ilk defa "hükümsüzlük" anlamıyla kullanan Proudhon'dur. Kavramı kullanmasının yanında kavrama olumlu bir anlam yükler ve bu düşüncesini şu şekilde dile getirir.⁷ İnsan adaleti eşitlikte arar. Bunun gibi, toplum da düzeni anarşide arar. Anarşi, her gün biraz daha yaklaşılabilir bir yönetim biçimidir.⁸ Proudhon anarşiyi "bir efendinin, bir egemenin yokluğu" olarak görmüştür ve asıl arzusu efendisiz bir toplumdur.⁹ "Her kim beni yönetmek için elini üzerime koyarsa, o bir gaspçı ve despottur; onu düşmanım ilan ediyorum."¹⁰

Anarşi kavramı Fransız ihtilali ve onu takip eden süreçlerde ise modern bir yapıya bürünmüş ve düzensizlik anlamından sıyrılarak pozitif bir anlam kazanmıştır. Ekseriyetle politik söylemde zorbalığı ve kurulan baskıyı tamamıyla reddetmek, kişinin varlığının bütün otoritelerden üstünlüğünü ve özgür bireyi ifade etmek üzere sıklıkla kullanılmıştır.¹¹

Anarşizm toplumun istikrarı ve düzeni için bir yöneticinin veya bir zümrenin var olma mecburiyeti olmadığını savunur. Yöneticisi olmayan bir toplumun inşasında gönüllü olanlar, bunun için mücadele veren kişiler anarşist olarak adlandırılır. Bu düşüncenin bir yorumu olarak, Woodcock'a göre "otoriteyi yadsıyan ve ona karşı savaşan" her bireyi anarşist olarak görmek yanlıştır. Çünkü fikirlere dayandırılmış bir

⁵ Pyotr Alekseyeviç Kropotkin, *Anarşi Felsefesi-İdeali*, (İstanbul: Kaos Yayınları,2015), 51.

⁶ Emma Goldman, *Anarşizm Neyi Savunur?* (İstanbul: Agora Kitaplığı,2012)

⁷ Pyotr Kropotkin, *Çağdaş Bilim ve Anarşi* (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2015), 82.

⁸ Nazlı Yücel, "Ekoloji-Anarşi Ekseninde Bookchin", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:2, Sayı: 2, s. 75-86.

⁹ Nazlı Yücel, "Ekoloji-Anarşi Ekseninde Bookchin", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:2, Sayı: 2, s. 75-86.

¹⁰ George Woodcock, *Anarşizm Bir Düşünce ve Hareketin Tarihi*, (İstanbul: Kaos Yayınları,2014), 23.

¹¹ Cengiz Çağla, *Siyaset Bilimi*, (İstanbul: Omnia Yayınevi,2010), 25.

reddediş kişiyi anarşist kılmaz. Ekseriyetle tüm kalıpları yadsıyan, toplumun ve kişinin herhangi bir yöneten olmadan da fonksiyonlarını devam ettirebileceğini savunan ve buna inanan bireyler anarşist olarak adlandırılır. Nihayetinde anarşist kavramı ekseriyetle devlet otoritesini sorgulayan, kabul edilemez bulan tek özgürlüğü savunan politik, toplumsal ve güncel doktrinler için kullanılır.¹² Atilla Yayla bir anarşistin özelliklerini şu şekilde sıralar:

- (i) İnsanlar tabiatları itibarıyla iyi kalplidirler, ancak yönetim tarafından yozlaştırılırlar.
- (ii) Toplumun tabii ve hür olmasına karşılık devlet istismar edici (sömürücü) ve tahakkümcüdür.
- (iii) İnsanlar gönüllü iş birliği yoluyla birbirlerini tamamlayan, fakat her çeşit zorlama tarafından hüsrana uğratılan sosyal hayvanlardır.
- (iv) “yukarıdan gelen” reformlar onları başlatan otoritenin damgasını taşır ve bu yüzden değersizdir.¹³

Belirtilen sıralamanın tamamının benimsenmesi bazı anarşistler için geçerli değildir. Bu listeyi benimsemedikleri halde anarşist olarak addedilen şahıslar da mevcuttur.

Anarşizm devrimci bir ideolojydi ve hedeflerinin gerçekleşmesi için silahlı direniş benimsyen anarşistler, devletler ve iktidar sahipleri ile savaşmışlardır. Böylelikle “bomba atan anarşist” olarak belleklere de yerleşmişlerdir.¹⁴ Anarşistlerin ana kavşak noktası ise herhangi bir otoritenin mevcudiyetini reddetmektir. Var olan bir otorite insanın tabiatına karşı bir saldırıdır. Var olan erkler insana kendi kurallarını işlerken aslında insanın zaten tabiatında var olan özelliklerini yoksunlaştırır.

“Anarşist karşıdır” ifadesi bir tanım ve kişilik ifadesidir.¹⁵ Anarşistler, uzun yıllardır süre gelen sömürü ve zalimliğe bir son vermek isteyen emekçi ve köylülere sistemli bir devlet kurumunu meydana getirmenin aslında yapılan bir aldatma olduğunu dile getirirken ilk gruplardır.¹⁶ Anarşistler mutlak, baskıcı ve kaba mutlakiyetinin tamamına yani devlete karşı bir duruş gösterirler. Bu duruş ile ilintili olarak anarşizm devlet, mutlakiyet ve yönetici karşıtlığıdır. Anarşistlerin amacı, devletin meşruiyet erkine karşı bir duruş sergilemek değil, aksine devleti ortadan kaldırmaktır. Anarşizm ve anarşistler sadece devlet değil her türlü “baskıcı, hükmedici, zorlayıcı ve özgürlük

¹² George Woodcock, *Anarşizm Bir Düşünce ve Hareketin Tarihi*. 13

¹³ AtillaYayla, *Siyasi Düşünce Sözlüğü*,(Ankara: Adres Yayınları,2005), 16

¹⁴ David Graeber, ‘Occupy Wall Street’in Anarşist Kökenleri’, *Cogito*, 75, (2013), 260

¹⁵ Mustafa Erata, ‘Anarşizm Sol Gelenek ve Solculuk’, *Birikim Dergisi*, 230-231.(2008), 47

¹⁶ ColinWard, *Anarşizm*, (Ankara: Dost,2014), 10

karşıtı”¹⁷ kurum ve yapılara karşıdır. Mutlak otorite olan devletin bu karşıtlığın bir fiziki duruşu olarak tamamen gönüllü olarak kurulan örgütler tarafından ortadan kaldırılıp toplum kendi kendini yönetmesi hususunda tüm anarşistler hemfikirdir. Anarşistlerin ana tavrı “her, ama her türlü tahakküme ve hiyerarşiye karşı muhalefet”¹⁸ etmektir. Anarşistler tarihsel süreç içerisinde kendi isteklerini sıralamışlardır. Bu sıralamalardaki dikkat çekici bir unsur, herkesin eşit olarak yaşadığı sınıfsız ve tabakasız bir toplum hayalidir.¹⁹

Ancak bu her türden otoriteye karşıtlık ve sonuç olarak toplumda otoritenin yokluğu düzensizlik anlamına gelmez. Bu noktada anarşi ile kaosu birbirinden ayırmak kavramın doğruluğu açısından oldukça elzemdir. Anarşizm ve anarşi siyasi sahnelerde olması gerekenden oldukça farklı olarak gösterilebilecek durumdadırlar. “Kaos” sözcüğü ile yan yana anılan anarşizm kelimesi anarşistleri de etkiler ve toplumda sürekli bir kaos isteyen bir grup olarak nitelenmelerine sebebiyet verir.²⁰ Anarşizm, devletin veyahut yönetici gücün ortadan kaldırılmasını ileri süren bir ideolojidir. Çünkü aslında bütün mevcut baskıcı erkler insanın var olan tabiatına karşı oldukça zedeleyici bir tutum içerisindedirler. Anarşistler tamamen pastörize ve kendiliğinden olagelmiş bir toplumu ister ve bunu savunurlar. İnsan tamamen kendi temizliği ile dünyaya gelmiş bir kişidir. Bu yüzden de insan zaten tabiatı ve fitratı gereği toplumsaldır. Toplumsallığı neticesiyle kendiliğinden oluşan gönüllülük esasına dayanan toplumlarda yaşamalıdır.²¹

Eski yunanca olan “anarchos” yani anarşizmin yöneticisi olmayan anlamına geldiği ifade edilmişti. Bu tanım kavramı temellendirme hususunda yardımcı olsa da anarşizmi tanımlamak ve kavramı temellendirmek oldukça güç bir iştir. Çünkü her türlü sınırlamayı kesinleştirmeyi belirli çizgileri reddeden bir öğretisi vardır. Anarşizm bu bağlamda kendini tanımlamayı da oldukça zorlaştırır. Anarşizmin ne olduğuna değil ne olmadığına dair tanımlamalar esasta daha fazladır. Bu tanımlamalar neticesinde anarşizmi yanlış gösterenler de olduğu gibi anarşizmi kendisi ile hiç

¹⁷ George Woodcock, *Anarşizm Bir Düşünce ve Hareketin Tarihi*, 13

¹⁸ Marshall, *İmkansız İstemek, Anarşizmin Tarihi*, 18

¹⁹ Karin Kramer Verlag Yazarlar Grubu, *Anarşist Kuram ve Kökeni*, (İstanbul: Birey Yayınları,1992),18

²⁰ Can Tuncay, *Portrelerle Anarşizm*, (İstanbul: Beta Yayıncılık,2018), 107.

²¹Hatice Nur, Erkızan,“Anarşist Düşüncenin Doğası, Tarihsel-Düşünsel Kökenleri ve Max Stirner Üzerine Birkaç Söz”, *Düşünen Siyaset Düşünce Dergisi*, 77, (2002) ss: 47-60,

alakadar olmayan kavramlar ile bir araya getirmeler de olmuştur. Bunun ana sebeplerinden birisi belirli bir zamana kadar anarşizmin olumsuz bir kavram olarak kendini göstermesidir. Anarşizmin en fazla karıştırıldığı kavramlar sosyalizm, kargaşa, nihilizm ve terörizmdir.²² Anarşizmin yerine kullanılan nihilizm kavramı umursamazlıktır. Bu umursamaz tutuma bir karşılık olarak anarşizm var olan toplumu idealize etmeyi hedefler. Bu iki kavramın karıştırılmasının ana sebebi politik söylemde yan yana yer almalarıdır. Bu yan yanalığın asıl sebebi nihilizmin kökeninde siyasi kurumların tamamen yok edilmesi özelliğinin olmasıdır.²³

Anarşizmin terör ve kargaşa ile aynı safta yer alması ise hükümeteşizliğin böyle bir kargaşaya sebep olacağı düşüncesidir. Diğer bir yönüyle ise de güçlü bir otoritenin yönetime bağılı olmayandan çok daha iyi olacağı düşüncesidir. Berkman'a göre, "anarşi harmonidir, yaşamın ve özgürlüğün kutsallığından (özgür iradelerden) kaynaklanan bir düzendir" anarşinin tabiatında özgürlüğün birleştirici etkisi vardır ancak, bu birleştirici etki terör ile karşılaştırıldığında ise yıkıcı bir özellik göstermez.²⁴ Bununla beraber terörü savunmuş olan çeşitli anarşistler de mevcut olmuştur.²⁵ Anarşistler politik bir düzeni ve sınırları belli kavramları kurumları reddederler ama insanların bir arada oluşturdukları ahenge de oldukça inanırlar. Yönetici erki sorunları çözmeye bir araç değil aksine sorunların ana noktasıdır.

Sakin yürütölen bir anarşizm olduğu gibi oldukça şiddetli ve eylemsel bir anarşizm kolu da vardır. Anarşizmin bu kolu diğerlerinin dikkatini kendi üstlerine çekmeleri için çeşitli faaliyete girişirler ve bundan geri durmazlar.²⁶ Anarşizm tamamıyla karşılıklı iş birliği ve gönüllü yardım esasına dayanmış ve işlerini bu şekilde halletmiş bir toplum tahayyül eder. Bu toplumsal bir iş birliğidir. Devletsiz bir yaşamı idealize eder. Aslında Anarşistler işte tam burada kaos karşıtı bir duruş sergilerken genel geçerliğe oldukça karşıdırlar.²⁷ Anarşizm çeşitli yazılı literatürde şu şekilde kullanılmıştır:

²² İnan Keser, "Kendiliğindenliğe Güven", *Düşünen Siyaset Düşünce Dergisi*, 11, ss:140-145.

²³ Halis Çetin, *Çağdaş Siyasal Akımlar*, (İstanbul: Orion Yayınları, 2007), 170.

²⁴ George Woodcock, *Anarşizm Bir Düşünce ve Hareketin Tarihi*, s.13

²⁷ Brian Mirris, *Antropoloji, Ekoloji ve Anarşizm*, (İstanbul: Kolektif, 2014), s.277

Ana Britanica’da anarşizm, devletin boşu boşuna, gereksiz olduğunu ve insanların devlet olmadan da doğal (kendiliğinden) bir düzen içerisinde yaşayabileceklerini, hatta bir devlet sistemi kurulmasının insanlara zarar verdiğini ve kötülük ettiğini savunan bir siyasal akım olarak tanımlanır.²⁸

Büyük Fransız Ansiklopedisi’nde ise (La Grande Encyclopédie) anarşizm:

Her baskıya, her disipline, her hükümete, her devlete, her iktidara, her otoriteye açılan bir savaş... Bütün şekilleriyle siyasi, manevi, iktisadi baskının kaldırılması; hükümetlerin organizmalar içinde erimesi, hâkimiyetin yerine serbest anlaşmaların geçmesi... Emek, hiçbir dış güce boyun eğmeyecek, insan kendi kendine teşkilatlanacak ve tam bir bağımsızlık içinde yaşayacak; ehliyetine göre üretecek, ihtiyacına göre tüketecek.

Meydan Larousse ise anarşizm hakkında şunları kaydediyor:

“Tarihi şartları ne olursa olsun, devletin ortadan kaldırılmasını savunan ideoloji ve doktrin... Özgürlüğün ve aynı şey demek olan insan gururunun başka hiçbir insana boyun eğmemek, hareketlerini ancak kendi inançlarına göre ayarlamak demektir.”²⁹

Feyerabend’e göre “anarşizm var olan düzene karşıdır; bu düzeni yıkmak ya da ondan kaçmak ister”³⁰ bahsedilen düzen devletin kendi elleriyle baskı kurarak dayattığı düzendir. Toplumsal düzen ile yönetici merci olan devlet tamamıyla birbirinden ayrıdır. Toplumsal düzen kendiliğinden olagelmişken devletin kendisine karşı yapacağı herhangi bir müdahaleye karşı duruş sergiler. Bu duruş azalıp devlet otoritesini veyahut baskısını artırdıkça toplumsal düzen bozulur yozlaşır.³¹

Kropotkin’e göre anarşizm, toplumun yönetimsiz olarak tasarlandığı bir yaşam ve davranış teorisine ya da ilkesine verilen isimdir. Bu tarz toplumlarda uyum; itaat veya yasa ile değil, üretim, tüketim ve uygar insanın sonsuz çeşitlilikteki ihtiyaç ve özlemlerini tatmin amacıyla özgürce oluşturulmuş bir yaşamın gerçek hayatta karşılık bulmasıdır.³²

²⁸ Ana Britanica A harfi s.340

²⁹ Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, (İletişim:İstanbul,1988),160.

³⁰ Paul Feyerabend, *Anarşizm Üzerine Tezler*, (İstanbul: Öteki Yayınları, 2000),23.

³¹ Paul Feyerabend, *Anarşizm Üzerine Tezler*, (İstanbul: Öteki Yayınları, 2000), 23.

³² PyotrAleksyeviç Kropotkin, *Anarşi Felsefesi-İdeali*, s.51.

May'in perspektifinden anarşizm,

Tüm erkin, egemenliğin, tahakkümün ve hiyerarşik bölünmenin reddedilmesini ve bunların çözümlenmesi isteğini ifade eden ve insanları doğa, us, tarih, tanrı temelinde, egemenler ile sadece boyun eğenler olarak ikiye bölen tüm ikici kavramların reddedilmesini"³³ ifade eder.

Göze'ye göre anarşizm,

Dini, ahlaki ya da hukuki hiçbir yasanın sınırlamadığı, her bakımdan özgür bireylerin meydana getirdiği adaletli bir yaşam alanıdır. Çünkü insanlar özgür, eşit ve iyi doğarlar, sosyal yaşamın adaletsizlikleridir ki insanlardaki iyiliği yok etmiştir; ekonomik koşulların değişmesi ile adaletsizlikler yok olacak ve sosyal yaşam bir savaş hali değil, fakat herkesin herkese yardım ettiği bir hayat olacaktır.³⁴

Heywood'a göre, devlete, devletin kurumları olan hükümet ve hukuka karşıtlığı anarşizmin tanımlayıcı özelliğidir.³⁵ Başka bir eserinde ise anarşizmi, "siyasal otoritenin her sureti, özellikle devlet şeklindeki sureti hem bir fenalık hem de lüzumsuz olduğu şeklinde merkezi bir inançla tanımlanan bir ideoloji"³⁶ olarak tanımlar.

Bu ideoloji bireylerin yönetici bir erk olmadan da birlikte hoşgörü içinde ve adil bir şekilde yaşamayı becerebileceklerini, devlet gibi baskıcı bir yapının onların tabiatlarına ters olduğunu ileri sürer. Devletin onlar için yıkıcı bir etkisi vardır. Bu etkinin bir uzantısı olarak da anarşizm, bütün baskı erklerini ortadan kaldırmayı amaç edinmiştir.

Yapılan tanımlara göz gezdirildiğinde anarşizmin bir sınıra karşıt duruş sergilemesi noktasında tanımların birleştiği izlenimini görebiliriz. Dini, siyasi, politik her türlü otorite anarşizmin önünde bir tehdittir. Anarşizme göre bireyin doğruluğunu kabul ettiği herhangi bir durum, içinde yaşadığı toplum için de doğru olacaktır. Böylelikle toplumların bireyin doğru bildiği etik değerlerden daha doğru başka bir kaynak olamaz.³⁷

³³Todd May, *Postyapısalcı Anarşizmin Siyaset Felsefesi*, (Çev: Rahmi G. Ögdül), (İstanbul: Ayrıntı Yayınları,2000), s,79

³⁴ Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*,(İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.,2009) s.327

³⁵ Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, (Ankara: Adres Yayınları,2011)s. 200

³⁶ Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, (Çev: Özgür Tüfekçi),(Ankara:Adres Yayınları,2011),s.201

³⁷ Namık Zeki Aral, *Kominizm Anarşizm, Karma Ekonomi* Yıl:3,sayı: 30,ss.22

1.1. ANARŞİZMİN TARİHİ KÖKLERİ

Devletsizlik fikri ve ideali devletin var olduğu zamandan itibaren mevcudiyetini gösterir. Anarşizmin tarihini Kitabı Mukaddesin kutlu 10 emirine daha sonra kiliseye ve baskıcı dini düşünceye karşı hareket oluşturan “gnostik³⁸”lere kadar dayandıranlar mevcuttur.³⁹ Yaygın bir düşünce olarak anarşizmin Batı medeniyetlerinde olması düşüncesine bir tezatlık olarak, anarşizmin ilk meyvesi olarak M.Ö 6.yy’da eski Çin’deki “Taoistler”i ve eserleri *Thao Te Ching’i* (Yol ve Yolun Gücü) gösteren bir kanı mevcuttur. Bu grup hükümeti reddetmekte ve her bireyin kendi doğasından gelen bir düzen ve ahenkle yaşayabileceğini düşünmekteydi. Hatta Marshall, Lao Tzué’nun ilk anarşist manifestoyu oluşturan kişi olduğuna inandığından bahseder.⁴⁰

Ne kadar çok yasa ve kısıtlama olursa,
O kadar yoksullaşır insanlar,
Ne kadar keskinse silahlar,
O kadar sorunlu olur ülke,
Ne kadar zeki ve hünerli olursa insanlar,
O kadar yeni şeyler çıkar ortaya,
Ne kadar çoksa hükümdar ve kurallar,
O kadar çok olur hırsızlar ve haydutlar.
Bu yüzden bilge şöyle der:
Hiç eylemezsem düzeltirler insanlar kendilerini
Barış verirsem onlara, dürüst olur insanlar.
Ben hiçbir arzu beslemezsem iyi ve sade bir hayata kavuşur insanlar⁴¹

1.1.1. Antik Yunan ve İlkçağlar

Batıya döndüğümüzde Antik Yunan’da anarşizm ile ilgili olarak hem negatif hem de pozitif yaklaşımlar olduğu karşımıza çıkar. Antik Yunan filozofları da bu teori ile ilgili çeşitli fikirler öne sürmüşlerdir. Heraklitos’un görüşleri anarşizme yakındır. Dönem içinde “liberter” olarak görülen Heraklitos diğer filozofların etkisinde

³⁸ Gnostikler: “Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde kendilerinde tanrısal bir kıvılcım taşıdıklarını, fakat kaderin, doğum ve ölümün hüküm sürdüğü bir dünyaya düşmüş olduklarını, insanlardaki bu kıvılcımın ezoterik bir bilgi sayesinde yeniden canlandırılacağını ve böylelikle de insanın Tanrı’ya yeniden ulaşacağını savunan tarikatların üyelerine verilen isim.”

Gnostikler ve gnostisizm için bkz: Ahmet, Cevizci, *Büyük Felsefe Sözlüğü*, s.173

³⁹ George Woodcock, *Anarşizm Bir Düşünce ve Hareketin Tarihi*, s.43.

⁴⁰ Marshall, *İmkansız İstemek, Anarşizmin Tarihi*, s.95-96

⁴¹ Marshall, *İmkansız İstemek, Anarşizmin Tarihi*, s.101

kalmıştır.⁴² Daha sonra yerleşmiş bir yapıyı dikte eden ve “köpeksi” bir yaşayışı benimsediğinden dolayı “kinik” ismiyle anılan bir grup anarşizme karşı oldukça ilgililerdi. Yine bu grup da fazlaca devletçi tutum içinde olan Platon ve Aristo’nun gölgesinde kalmışlardır.⁴³

Anarşinin ilk savunucusunu “Zenon” olarak gören Meriç, materyalist bir duruşu benimser. Hükümeti olmayan özgür bir yaşayış hayalini savunur. Set çekmek devletin en belirgin özelliğidir. İnsanlar içsel güduları ile ahenkli olarak toplum içinde hayatlarını sürdürebilirler ve bunun için herhangi bir kuruma veya kuruluşa ihtiyaç yoktur. Zenon’nun, “Kadim Yunanda anarşist felsefenin ilk savunucusu” olduğu konusunda Kropotkin de Meriç ile aynı görüştedir.⁴⁴ Anarşizm kelimesini ilk kullanmamış olsa da Zenon bilinen ilk anarşisttir. Basit bir hayatı savunmuştur. Bütün bir toplumun özgürlüğünü bireyin azami oranda özgür olması gerektiğine bağlamıştır.

1.1.2. Orta Çağda Anarşizm

Anarşiye bir terim olarak baktığımızda bu terim Ortaçağ’da bireyin özgürlüğünün erişebileceği en yüksek dereceyi ifade etmekteydi.⁴⁵ Dönemdeki dini anlayışa göre anarşi yaratıcı erkin konumunu temsil ediyordu.⁴⁶ M.S. 487 de yaşamış olan Mazdak, çekilen acının sebebini servetin eşitsizliğinde arar. Mülkiyetin evliliğin olmadığı ve yalın bir hayatın bu acının çaresi olduğunu savunur.⁴⁷ Mazdak da aynı Zenon gibi zevklerden uzak sade bir hayatı savunur. Aslında dönem içinde en önemli olgu olan kilise baskısı bazı Hristiyanlarca devlete ve kiliseye karşı bir tepkiye sebep olmuştur.⁴⁸

1.1.3. Modern Çağda Anarşizm

Çağlar boyunca süren feodalite ile devletin halk üzerinde gösterdiği baskı şiddetli bir şekilde sürse de Rönesans ve Reform hareketleri ile halk devlete karşı tavır göstermeye başlamış ve gayri ihtiyari de olsa anarşizmi tetiklemeye oluşturmaya

⁴² Karl Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, çev. Mete Tunçay, Cilt 1, (İstanbul:Remzi Yayınevi, 2000), s. 92-101

⁴³ M. Ali, Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, (Ankara: İmge Yayınları, 2004), 362-363.

⁴⁴ Peter Kropotkin, “Anarchism”, *Encyclopaedia Britannica*, 1910’dan aktaran, Marshall, Marshall, *İmkansız İstemek, Anarşizmin Tarihi*, 118.

⁴⁵ Rolf Cantzen, *Daha Az Devlet, Daha Çok Toplum*, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015),. 37.

⁴⁶ George Woodcock, *Anarşizm Bir Düşünce ve Hareketin Tarihi*, 45.

⁴⁷ Marshall, *İmkansız İstemek, Anarşizmin Tarihi*, 139-140.

⁴⁸ Marshall, *İmkansız İstemek, Anarşizmin Tarihi*, 140-149;

başlamışlardır.⁴⁹ Godwin'in yazdığı *Enquiry Concerning Political Justice* (Siyasal Adalet Üzerine İnceleme)" [1793] eseri ile anarşizm bir varlık olarak belirmeye başlamıştır.⁵⁰

Reform ve Rönesans ile birlikte kilise de itibarını kaybetmişti. 1789 da gerçekleşen Fransız İhtilali toplum içindeki eşitsizliği gözler önüne seren bir etki bırakmıştı. Bu etki gösterdi ki özel mülkiyet sahipleri eşit olmayan bir muamele ile karşı karşıya gelmişlerdir. Böylelikle eşitlik de bir ütopya haline gelmiştir.⁵¹ Devrim sonrasında anarşistler eşitsizliğe mahal verecek şeylerin karşısında durmuşlardır. 19. Yüzyıl'ın başından sonuna kadar anarşizm sosyalist harekete dahil olmuştur. Daha sonra Marx'a karşı olan duruş anarşizmi bağımsız ve tek bir yapıya çevirmiştir. 20. Yüzyıl'a gelindiğinde Fransa, İtalya ve İspanya'da sendika olgusu anarşizmi geniş bir yelpazeye evrimleştirmiştir. Dönem içinde taraftarı oldukça güçlüdür.⁵² Sonradan anarşizm ateşi sönme yoluna girmiştir.

Woodcook, Proudhon ve Bakunin'i izleyen anarşistlerin, 1872'deki Lahey Kongresi'nin ardından Marksistlerle aralarındaki kopuşa kadar, diğer sosyalistler ile işbirliği içinde olarak enternasyonalizmi gerçekleştirmeye çalıştıklarını, bu kongrenin sonrasında 1881'de toplanan "Kara Enternasyonal" Kongresi'ne kadar ise tümüyle anarşist enternasyonal kumaya yöneldiklerine ve bu amaçla 1880'ler ve 1890'larda pek de başarılı olmayan kongreler düzenlediklerine dikkat çeker. 1889'dan 1896'ya kadar olan dönemde ise İkinci Enternasyonal içinde var olmaya çalışan anarşistle, 1896'da gerçekleşen Londra Sosyalist Kongresi'nde 1907'de Amsterdam kendini iyiden iyiye gösterecek olan, özgün bir örgütlenme arayışına girmişlerdir. Bu yöndeki çabalar Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir.⁵³

⁴⁹ M. Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, Tanrı Devletinden Kral-Devlete, Ankara, İmge Yayınları, s.251

⁵⁰ Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 234.

⁵¹ Henry Arvon, *Anarşizm*, (İstanbul: İletişim,2007),.10-11.

⁵³ Gün Zileli, 'Anarşizm' (İstanbul:2012) s.

1.2. ANARŞİZMİN FELSEFİ KÖKENİ

Bütün teoriler gibi elbette anarşizm çevresindeki diğer doktrinlerden etkilenmiştir. Çeşitli dini ve fikri ideolojiler iç içe geçmiş ve anarşizmi şekillendirmişlerdir.⁵⁴

1.2.1. Rasyonalizm

Cevizci, rasyonalizmi, evreni bir bütün olarak düşünce yolu ile yorumlamayı, toplumsal ve bireysel yaşamı aklın ilkelerine uygun şekilde düzenlemeyi hedefleyen tavır olarak tanımlar.⁵⁵

Rasyonalizmin temeli ussallığıdır. Yaratılışında akli ile dünyaya gelen birey kendi akli ile gerekli kararlılıkları alır ve hayatına yön verir. Rasyonalizm de işte bu doğrultuda insan aklını en üste koyar. Ana unsuru olan insanın doğumunda getirdiği akli sayesinde kökeni, toplum içindeki statüsü dikkate alınmadan dokunulmaz haklara sahiptir.⁵⁶

Kişinin “insan insanın kurdudur” söyleminin bir uzantısı olarak devleti meydana getirdiği söylenir ve bu devletin özgürlükleri korumada bir araç olabileceği düşünülür. Kurulan devletin meşruiyet kaynağı ise toplum sözleşmesidir. Halkın sesini duyuracak bir devletin mevcudiyetinin zaruri olması gerektiğini belirten Rousseau ise tamamen taze bir sözleşmeye duyulan ihtiyaçtan bahseder. Onun idealize devleti insanları iyiye yönlendiren bir yapıdır.⁵⁷

1.2.2. İdealizm

İdealizm, zihnin tasarımlarını, ide ve ideallerini ampirik, deneysel gerçekliğin tam karşısına geçirme ve onlara, insanın değerler cetvelinde başat bir rol ve konum yükleme tavrı olarak ifade edilen kavram anarşizme oldukça yakın olarak addedilir. Bu yakınlık Bakunin’in Avrupa’da bu idealizmi incelemek için çeşitli teşebbüslerde bulunmasıyla desteklenebilir.⁵⁸ Kimi anarşistler Hegel’i benimseyerek ona sol bir

⁵⁴ Peter A. Kropotkin, *Çağdaş Bilim ve Anarşi*, Çev. Mazlum Beyhan, (Ankara:Öteki Yayınevi, 1999), 67.

⁵⁵ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, (Ankara: Ekin Yayınları, 1996), 24.

⁵⁶ Ahmet Çiğdem, *Bir İmkân Olarak Modernite: Weber ve Habermas*, (İstanbul:İletişim Yayınları, 1997), 51.

⁵⁷ Max Beer, *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Genel Tarihi*(İstanbul:Dorlion Yayınevi, 2017), s. 18-19

⁵⁸ Cevizci, “Alman İdealizmi”, *Felsefe Sözlüğü*, 80.

yaklaşım kazandırmış ve devleti yadsımıştır.⁵⁹ Engels anarşizmin kökenlerini idealizme dayandırır⁶⁰ Arvon'a göre ise anarşizm felsefenin ana noktasını oluşturur.⁶¹

1.2.3. Nihilizm

Anarşizme oldukça yakın olmasıyla bilinen nihilizm 'Hiç' kavramı bağlamında ortaya çıkmıştır. Nihilizm var olan politik dini ve toplumsal kurumları yok sayan ve imha edilmesini savunan bir ideolojidir.⁶² Anarşi ve nihilizm, ikisi de yıkıcı etkileri olan doktrinlerdir. Bu vurgulamada ana etkeni anarşizm oluşturmuştur. Ana etkili güç anarşizmdir.⁶³

Cevizci'ye göre nihilizm,

Epistemolojide, gerçek ve nesnel bir doğru olamayacağı, bilinebilir olan hiçbir şey bulunmadığı, bilginin bir yanılmadan başka hiçbir şey olmadığı, her tür bilginin değersiz, görelî ve anlamsız olduğu, hiçbir şeyin bilinemeyeceği, bilginin olanaksız olduğu inancı.⁶⁴

Anarşizm ile nihilizmin birbirinden ayrılması esastır. Anarşizm eskiyi tamamen ortadan kaldırmak için şiddeti kabul eder. Nihilizm hiçbir değeri taşımayan bireylerin ürünü iken anarşizm oluşan yıkım sürecinden sonra birlik ve beraberlik içerisine girmeyi amaçlayan ve dolayısı ile güçlü bağları olan bir doktrindir.⁶⁵

1.3. ANARŞİZMİN ANA KAVRAMLARI

Anarşizmde her kavramın diğeri ile bir ilişkisi vardır. Her kavram kendisi ile olduğu kadar diğerkavramlar ile ilişkilidir. Her kavramın tamamlayıcılarının önemi kadar zıttı da oldukça elzemdir.

1.3.1. Özgürlük

Özgürlük ilkesi ulaşılmaya çalışılan bir hedef olarak anarşizmin merkezinde bulunur. Anarşistler düşüncelerinin merkezine özgürlüğü koyarlar ve buna ulaşmak için elzem olan diğerkavramları bu ana kavramla açıklamaya başlarlar. Özgürlük de

⁵⁹ Marshall, *İmkansız İstemek, Anarşizmin Tarihi*, 386

⁶⁰ Henry Arvon, *Anarşizm*, 28.

⁶¹ Henry Arvon, *Anarşizm*, 19.

⁶² Necdet, Yalkut, 'Anarşizm ve Anarşist Suçlar', *Adalet Dergisi*, Yıl: 66, Sayı: 9-10, .749

⁶³ George, Woodcook, *Anarşizm Bir Düşünce ve Hareketin Tarihi*, s.45

⁶⁴ Ahmet Cevizci, "Nihilizm", *Felsefe Sözlüğü*,

⁶⁵ George Woodcook, *Anarşizm Bir Düşünce ve Hareketin Tarihi*, 18.

Marshall, *İmkansız İstemek, Anarşizmin Tarihi*, 231.

bunun bir uzantısı olarak eşitlik, adalet gibi diğer unsurları içinde tutar. Anarşizmde özgürlük, en yüksek bir vasıftır ve özgürlüğe ulaşmak ve ona ulaşmak için verilen çaba sayesinde toplumun doğrudan birey üzerinde kurduğu baskıyı ortadan kaldırır.⁶⁶ Anarşizmde ideal toplumun tasvirinin ilk koşulu özgürlük olarak gösterilir.

Ben özgürlük derken kelimenin gerçek anlamını hak eden tek özgürlüğü kast ederim. Herkesin gizli bir yetenek biçiminde sahip olduğu her türlü maddi entelektüel ve ahlaki gücün tam gelişmesiyle ortaya çıkan bizim kendi doğa yaslarımız tarafından çizilmiş olanlardan başka sınırlama tanımayan özgürlüğü.⁶⁷

Anarşistlerin özgürlük kavramına bakışları üç aşamalıdır: Özgürlüğün insanın bir özelliği olduğu bu sebeple de tabiat tarafından belirli sınırlar altına girebileceği, insanın evrimleşmesi ve gelişmesiyle özgürlüğün de evrimleşmesi ve özgürlüğün bir bütün olup parçalanamaz olduğu.⁶⁸

Özgürlük anarşistlere göre insanın tabii olarak içinde taşıdığı bir özelliktir. Bu yüzden sosyolojik bir kavram değildir. İnsanın gelişimiyle beraber özgürlüğün de gelişeceği fikri özgürlüğün insanın tabii bir özelliği olduğunu ve bunu gerçekleştirebileceği fikri ön plana çıkar. Bakunin özgürlüğü bir 'nüve' ye dayandırır. Bakunin özgürlüğün yalnızca toplumsal bir devrim ile elde edilebileceğini savunur.⁶⁹ Özgürlük, sürekli olarak genişleme ve çeşitli yollarla daha geniş çevreleri etkileme eğilimindedir. Bu nedenle kesin bir kavram olarak ifade edilemez sadece göreceli bir kavram olarak kabul edilir. Anarşistler özgürlüğü, soyut felsefi bir tanım olarak değil her bireyin doğa tarafından kendisine bağışlanan, bütün güçleri, yetenekleri ve kapasiteleri tam olarak gerçekleştirebilmelerinin ve toplumsal birer değere çevirebilmelerinin hayati maddi imkanı olarak ifade ederler.⁷⁰

Anarşistlere göre özgürlük insan ve toplumun gelişime bağlı olarak değişim içindedir. Anarşistler tarafından değişiklikleri geri plana atılmış ve güçlü bir tanım yapılarak sınırları belirlenmiştir. Özgürlük bireyin evrimleşmesinin ve ilerlemesinin dışardan gelen bir baskı ile önünün kesilmesidir. Anarşistlerin belirttiği özgürlük

⁶⁶ Bertrand Russell, *Özgürlük Yolu*, (İstanbul:BGST,2015), 59.

⁶⁷ Sam Dolgoff, *Bakunin(İstanbul:Kaos Yayınları.)*, 249.

⁶⁸ İnan Keser, *Anarşizm Teorisi, Öncüleri*,

⁶⁹ Mihail Bakunin, *Tanrı ve Devlet*, 58.

⁷⁰ Henry Arvon, *Anarşizm*,(İstanbul: İletişim,2007), 60.

bireyler üzerinden şekillenir. Özgürlük parçalanamaz bir bireysel ve toplumsal hak olarak görülür. Bireysel özgürlük karşılıklı olarak işleyen bir yapının mihengidir.⁷¹

Bakunin, özgürlüğün şahsi olduğunu ve toplum içinde elde edilebileceğini savunmaktadır. Özgürlüğün mevcudiyeti yalnızca bireyin içinde hayatını sürdürdüğü toplumun onayı ve o toplumun da özgürlüğü ile mümkündür. Anarşizm bu sebeple hayali bir dizayndır. Bireysel özgürlüğün garantiye alınması ütopyaı çağırır.⁷² Kropotkin insan topluluklarının ilerlemesiyle özgürleşmesini ve insanlığın gelişim sürecinde olduğunu savunur. Toplumların özgürlüğü bazı grupların sorumluluk almaları ile mümkün olacaktır. Bu da toplumun mümkün olduğu kadar bağımsız komünler yolu ile örgütlenmesi fikrine bir dipnottur.⁷³

Bakunin özgürlüğü, bir tek bireyin özgürlüğü sadece herkesin eşit olması ile elde edilebilir sözleri ile açıklar. Özgürlüğün olgusal ve ilkesel olarak eşitlik aracılığı ile gerçekleşmesini ise adalet olarak ifade eder. Özgürlüğü elde etmenin tek yolu adalettir. Bireysel özgürlüğün topluma sirayet etmesinin tek yolu toplumun kesimlerinin ortak seviyelerde olmasıyla mümkündür. Bu da adaleti zaruri hale getirir.⁷⁴

1.3.2. Adalet

Adalet, herhangi bir uzlaşma yoluna gitmez. Varlığı ve yokluğu kesin hatlarla çizilmiş durumdadır.⁷⁵ Anarşistlerin birçoğu adalet konusunu işlemişlerdir. Adaletin işlerken de hem devleti eleştirmişler hem de görüşlerini anlatmada bir referans olmuştur. Devlete karşıt bir duruş sergilerken aslında adaletin yokluğuna devletin sebebiyet verdiğiinden bahsederler. Devleti eleştirmenin bir örneği olarak adaletin yokluğunu sunarlar.

Bu şekilde eleştirileri gerçekleştiren Godwin otorite ve devlet tenkitini adalet ve ahlak üzerine yapmıştır. Ona göre bir yerde özgürlük yoksa adaletin olması da mümkün değildir.⁷⁶ Proudhon'a göre adalet, "bütün işlemlerin ilkesi ve

⁷¹İnan Keser, *Anarşizm Teorisi ve Öncüleri*, 22

⁷² Mihail Bakunin, *Tanrı Devlet*, 96.

⁷³ Rudolf Rucker *Milliyetçilik ve Kültür*, (İstanbul: Kaos Yayınları, 2019), s.85

⁷⁴ Mihail Bakunin, *Tanrı Devlet*, s.86

⁷⁵ Cemil Meriç, 'Anarşizm', *Yeni İnsan Dergisi*, c.6 s.2 ss.30

⁷⁶ Pierre Joseph Proudhon, *Mülkiyet Nedir?* (İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), s. 29.

düzenleyicisi”dir. İnsanların karşılıklı ilişkilerinde adalet kavramının müdahil olmadığı zamanlara rastlanması mümkün değildir. Proudhon için adaletin anlamı “Vatanımın kurtuluşu uğruna bile olsa, hiçbir şey bana adaleti feda ettiremez”. Sözü ile anlaşılır. İnsan en büyük ağacı adalete ulaşmak olmalıdır. Adalet kavramı onun etiğinin merkezine oturmuştur. "Eşit olan adildir, eşit olmayan adaletsiz"⁷⁷

Kropotkin ise adalet kavramını en üst mertebeye yükseltmiş ve bu konuda şunları söylemiştir:

Tüm büyük devrimler adaleti zor kullanarak gerçekleştirme çabasından başka bir şey değildirler. Her devrimci hareketin itici gücü daima adalet olmuştur ve her devrim sonradan neye doğru yozlaşırsa yozlaşsın, toplumsal hayata daima belli bir miktar adalet getirmiştir. Adaletin tüm bu kısmi gerçekleştirmeleri sonunda adaletin yeryüzü üzerindeki tam zaferine götürecektir. Adaletin tam olarak gerçekleşmesi için adalet fikrinin insanların çoğunluğunun zihnine nüfuz etmesi ve toplumsal bir fikir haline gelmesi gerekir.⁷⁸

Kropotkin bununla da yetinmeyip olması gereken adalet kavramlarını açıklamış ve öneriler sunmuştur. Üretim ve ürünlerin takasının toplumsal düzenlemesi için gerekli olan her şeyin özel sahipliğinin kaldırılması, bireyin ve toplumun ekonomik köleliği destekleyen ve koruyan politik kölelikten yani devletten özgürleştirilmesi.⁷⁹

1.3.3. Eşitlik

Eşitlik, anarşizmin değişmez kavramlarından biridir. Anarşistlere göre, toplumsal adalet olmadan kişisel bir özgürlük düşünülemez.⁸⁰ Anarşizm özgürlüğün istenilen düzeye ulaşması için adaletin sağlanmış olması gerektiğini savunur. Bu yüzden de sınıfsız bir toplum şarttır. Kropotkin herkesin emeğine göre fikrine karşıt bir duruş sergiler. Sanayi içerisinde her şeyin bir ağ şeklinde birbirine girdiği, üretim dallarının birbirinin yardımına ihtiyaç duyduğu günümüz şartlarında herkesin payını çıkarmak hesaplamının mümkün olmadığını ifade eder.⁸¹

İnsanların doğdukları anda taşıdığı ayrıcalıklarının yanı sıra eğitim ile elde ettikleri bazı statü ve ayrıcalıklar da imha edilmelidir. Eşitlik özgürlüğün elde edilmesi için asıl koşuldur. Anarşizm, insanların özgürlüğünü kısıtlayıcı bir eşitsizlik durumuna dikkat çeker ve insanların özgürlüğünü eşit olma şartına bağlar. Gerekli olan eşitlik

⁷⁷ Pierre Joseph Proudhon, *Federasyon İlkesi*, (İstanbul: Öteki Yayınları 2015), 166.

⁷⁸ Pyotr Alekseyeviç Kropotkin, *Etik*, (İstanbul, Öteki Yayınları, 2017), 297.

⁷⁹ Pyotr Alekseyeviç Kropotkin, *Etik*, 292.

⁸⁰ Pyotr Alekseyeviç Kropotkin, *Etik*, 146-147.

⁸¹ Pyotr Alekseyeviç Kropotkin, *Etik*, 325

sağlandıktan sonra ise eşitliği temel alan bir sistem hedef olmalıdır.⁸² Kropotkin, ekonomik ve sosyal eşitlik olmadan sadece ulusların refahının değil aynı zamanda insanların adalet içinde yaşamasının, özgürlüğünün, zenginliğinin ve saygınlığının da yalandan farklı bir şey olamayacağını savunur.⁸³

Anarşizmde eşitlik bireyin özgürlüğün ana koşuludur. Kişilerin arasında olmaktan öte farklı toplumsal gruplar ile uluslararası bir manayı içinde barındırır. Çeşitli farklı statüyü taşıyan insanların yer aldığı toplumlarda tam anlamıyla bir eşitlik söz konusu değildir. Eşit olmayan insanların ise özgür olması mümkün değildir. Çünkü eşit olmayan bir toplumda üst tabakanın alt tabaya mutlaka bir baskısı mevcut olacaktır⁸⁴.

Anarşistlere göre şahıslar arası eşitlik mevcut olup her bireyin hayatını sürdürebilmesi için gerekli görülen ekonomik şartlar sağlanmadan bireyin çeşitli bilimsel veyahut kültürel konulara ilgi duyması mümkün değildir. İnsanın özgür hale gelebilmesi yalnızca kendisini kültürel maddi sosyal alanda gerekli olan seviyeye gelmesi ile mümkündür. Bu seviyeye gelebilmesinin ilk koşulu ise maddi doygunluğa ulaşmaktır. Ekonomik eşitlik özgürlüğün başlıca koşullarından birisi olmakla beraber direk sonucu değildir.⁸⁵

1.3.4. Devlet

Anarşizm birçokları tarafından devlete karşıtlık olarak görülmüştür. Bu durum anarşizmin diğer kavramlar ile karıştırılmasına sebebiyet vermektedir.⁸⁶ Anarşizmin devlet karşıtlığı olmasının yanında sadece devlete karşıt bir duruşu ifade etmez. Anarşistler devleti insanların özgürlüğü karşısındaki bir engel olarak görürler. Bireylerin özgürlüğünü engellemek isteyen erkler devlet çatısı altında toplanır. Yönetici erkler devleti insanların özgürlüğüne engel olmak için daha doğrusu kendi iktidarlarına engel olacak herhangi bir tehlikenin önüne geçmek için set yaparlar. Bu yüzden devlet kişi özgürlüğünün düşmanıdır. Devlet yönetici zümrelerin iktidarlarını devam ettirmek için oluşturduğu bir yapıdır. Bu sebeple bir dayatmadır. Siyasal

⁸²Pyotr Alekseyeviç Kropotkin, *Etik*, 146-147.

⁸³Pyotr Alekseyeviç, Kropotkin, *Etik*, 148.

⁸⁴Yıldırım Torun, *Klasik Anarşizm*, (İstanbul: Savaş Yayınevi, 20003, 34.

⁸⁵Orhan Düz, *Anarşist Felsefe: İmkansız İstemek*, (İstanbul: Birey Yayıncılık,2007), s.27

⁸⁶Mihail Bakunin, *Tanrı ve Devlet*, 82

töresinin veya Devlet töresinin ilkesi oldukça basittir. Üstün amacı oluşturan Devletin gücünü artırmaya yarayan her şey iyi kabul edilirken, bu gücün karşısında olan her şey dünyanın en insani şeyi olsa dahi kötü kabul edilir.⁸⁷ Kropotkin'e göre devlet, içinde barındırdığı kurumlarla insanı kendine bağımlı hale getirir. Bu kurumların asıl işlevi de aslında bireylere sosyal hayatın içinde devletsiz bir yaşamın mümkünsüzlüğünü fark ettirmeden empoze eder. Bu farkında olmadan yapılan empoze etme eylemi insanları hipnoz eder ve kendini fark ettirmez.⁸⁸ Devlet adına alınan vergi Kropotkin'e göre "zenginin zenginliğinin daha da arttırmasıdır." İşte zorunlu eğitim ve askerlik de bu köleleştirici eylemlerden biridir. Eğitim sisteminin amacı, çocuklarda bireysel girişim ruhu, bağımsızlık ruhu adına var olan herşeyi yok etmektir. Çocukları bedeniyle, beyniyle (hem eylemsel hem düşünsel olarak) bir köleye dönüştürmek eğitimde hedef olarak görülür.⁸⁹

Devlet ve onun kurumları kişinin gelişmesinin önüne set çeker. Anarşistler ise çareyi kurumları ve devleti tamamen ortadan kaldırmakta bulur. Çünkü devlet eşitsizliklerin başlıca kaynağıdır. Devlet kendi alt organlarının altında bir üst konumdadır. İçinde barındırdığı ordu eğitim gibi alt yapılar sayesinde bireyi işlevsizleştirir bir mekanizma gibi davranır ve gelişmesinin önüne geçer. Devletin tamamen ortadan kalkmasını savunurlar. Devletin yönetim sisteminin farklı olması devleti masumlaştıran bir özelliği olmaz. Aslında demokrasiler de teokrasiler de insanı sistemleştirir eşitliğin önüne set çeker ve hepsinin amacı aynıdır. Devletin her organına karşı duran anarşistler seçme ve seçilme hakkına yani dolayısıyla oy sistemine de karşıt duruş sergilerler. Oy kullanma işlemi vatandaşların yöneticinin kendisi olduğuna ispat için yapılmış bir sistemdir aslında basit bir sahnedir. İktisadi gücü elinde tutan gruplar yönetici zümre üzerinde ve seçilecek olanın belirlenmesinde ana etki konumdadır. Bu etki yönetici kurum olan meclisin içinde de çoğunluk olarak bir güce evrimleşir. Anarşistler işte buna inandıkları için seçimlere ekseriyetle katılmazlar. Bu sebeple anarşistler için ana çare ekonomik olarak egemen olan gücün etkinliğini kırmaktır.⁹⁰

⁸⁷Rolf Cantzen, *Daha Az Devlet, Daha Çok Toplum*, 181

⁸⁸Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, 200.

⁸⁹Pyotr Alekseyeviç Kropotkin, *Etik*, 87

⁹⁰Thomas Hobbes, *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*, Çev. Semih Lim, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 6. Baskı, 2007), 130.

Buna bütün toplumsal hastalıkların çaresi olarak evrensel oy hakkını ileri süren mitin eleştirisi eşlik etmektedir. Politik demokrasinin, ekonomik değişiklikler olmadığında ilerleme yerine gerileme ile sonuçlanmasının zor olmadığına işaret edilmektedir.⁹¹ Devletin vatandaşlarına neden bir hak verdiği üzerine ekstre bir yoğunlukla durulur. Verilen haklar aslında halkın baskısı sonucu oluşmuştur.⁹²

1.3.5. Toplum

Toplum anarşistlere göre kişilerin hayatlarını sürdürmek için oluşturdukları örgütlü yapıdır. Bu örgütlü yapının bir diğer hedefi özgürlüğün kazanılmasıdır.⁹³ Toplumsal dünya diğer bir ifade ile insanların dünyası, hayvanlığın en yüksek tezahürünün sonuncu ve en üstün gelişme aşaması olarak kabul edilir. Fakat her gelişme, zorunlu olarak kendi karşıtını, temelini doğurur. Bu nedenle insanlık, aynı zamanda ve esas olarak, insandaki hayvani ögenin yavaş ve aşamalı olarak inkâr edilmesi olarak da ifade edilmesidir.⁹⁴

Toplumsal düzenin kaynağını otoriteler değil kişilerin kendi doğalarındaki toplumsal yasalardır. İşte anarşistler bu noktada devlet kurumlarının özgürlüğün önünde bir engel olarak görürler. Bu engel insanın doğal yasalarını kısıtlar. Yönetimler ilerlemeyi engellerler. İnsanlar kendi iç güduları sayesinde karşılıklı uyum içerisinde bir arada yaşarlar. Toplumun doğal akışı bireyleri eşit kılar.⁹⁵

1.3.6. Otorite

Anarşizmin ana hedefi eşitliğin sağlanmasıdır. Yönetim erklerinin elinde bulundurduğu bazı ayrıcalıkların o erklerden alınıp bireylere dağıtılması esastır. Yönetici sınıfı ayrıcalıklı kılan elinde tuttuğu bu gücüdür. Bu yönetici sınıfı ayrıcalıkları sayesinde baskıcı bir otorite haline gelirler. Otorite anarşistler için kabul edilmesinin mümkün olmadığı bir fikirdir. Otoritenin kaynağı baskıdır. Baskı ile insanlar belirli kalıplara sokulur ve sınırlandırılır.

⁹¹ M. Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, *Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı*, (Ankara: İmge Yayınları, 3. Baskı, 2004), 193.

⁹² M. Ali Ağaoğulları, *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*, (Ankara: İmge Yayınları, 2006), 230

⁹⁴ Cantzen, *Daha Az Devlet, Daha Çok Toplum*, s 98.

⁹⁵ Cantzen, *Daha Az Devlet, Daha Çok Toplum*, s 87.

Anarşistlere göre otorite insanların fitratlarına karşı bir duruş sergiler. Bununla beraber insanın doğal yasalarına karşı yapılan baskıları otorite kavramı haricinde tutarlar. İnsanın fitratı aslında onun bir sınırlayıcısıdır. Fakat bu durum onun doğuştan getirdiği bir özelliğidir. Otoritenin sınırlandırılması insanın kendi isteyip istemediği üzerine göre şekillenir. Kişinin istemediği her güç otorite karşısında bireyi köleleştirir. Anarşistlerim de işte asıl üstünde durduğu mesele budur. İnsanın köleleştirilmesini sağlayacak otorite fikri anarşistlerin otorite bakışını tamamen şekillendirici özelliğindedir. Anarşistlere göre her türlü otorite sınırlayıcı bir özellik taşır.⁹⁶

1.4. ANARŞİZMİN TÜRLERİ

Anarşistler devletin mutlaklığına karşı duruş gösterirken devletsiz bir toplum hayali kurarken düşündükleri rol birbirinden ayrılır. Mülkiyet, iktisadi tercihler ve toplumsal pürüzlerin çözümü gibi hususlara değişik görüşleri mevcuttur. Anarşistler arasındaki ana farkın toplumsal ve bireysel anarşistler arasında gerçekleştiği ve diğer konularda da farklı fikirler taşıdıkları görülür. Anarşizm kendi içerisinde oldukça farklılaşma geçirmiştir. Proudhon toplumsal bireyciliğini savunurken Bakunin kolektivizmi savunur. Stirner grubu ise oldukça bireysel ve bencil egocu bir yaklaşımla anarşizmi farklı yönler çekmiş ve yorumlamıştır.⁹⁷

1.4.1. Bireyci Anarşizm Türleri

Bireyci anarşizm, anarşizm temeliyle ve genel tabirle bireyciliği etkili bir şekilde savunan bir felsefedir. Kolektivizm tamimiyle reddedilir. Şahsi olarak bireyin kendi tek egemenliği işaret edilir.⁹⁸ Bu tür anarşizm liberallerin kendini içinde bulduğu türlerdir. Bireysel çözümler ön plandadır. Liberaller ve bireycilerin arasındaki en bariz fark devlet hususunda yatar. Liberaller suçlara karşı bireyin kendisini korumak için devlete ihtiyaç duyulduğu söylerken anarşistler kişilerin devlete ihtiyacı olmadan huzur içinde yaşayabileceklerini söyler. Ayrıca devletin iktidarını anayasa ile kontrol edilebilirliğini düşünen liberallere karşılık olarak anarşistler seçimle veyahut herhangi bir güçle otorite haline gelen devleti reddederler.⁹⁹

⁹⁶Rudolf Rocker, *Anarko Sendikalizm*,(İstanbul: Kaos Yayınları, 2000),s.13 -15

⁹⁷“Hangisi geçerli, anarşizm mi devletçilik mi?” *Sanat Adam Dergisi*, Sayı: 235, 52

⁹⁸Orhan Düz, *Yarın Çok Güzel Olacak Mı?* (İstanbul: Dedalus,2012), 99.

⁹⁹Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, (İstanbul: İletişim Yayınları,2015), 171.

1.4.1.1. Egoizm

Egemen birey burada esastır. Marx Stirner ana temsilcisidir. Stirner'in teorisi bireyciliği en üst noktalara kadar taşır. Stirner egoist anarşist olarak bilinir.¹⁰⁰ Egoizm aslında iki farklı anlamı içinde barındırır. Kişilerin tamamen içleriyle ilgili olduğunu savunur.¹⁰¹ O egoizmi kişiyi merkeze koyan bir felsefe olarak işlemiştir. Ona göre birey kendisinin efendisi olmak ana hedeftir. Bireyin bağımsızlığı ve şahsiliği özellikle işlenmiştir. Hiçbir ilkesi olmayan karşılıklı saygıyı içlerinde barındıran kişiler örnek bireyler olarak görülür.¹⁰²

1.4.1.2. Anarko-Kapitalizm

Bir diğer ismi ile “serbest piyasa anarşizmi” veya “özel mülkiyet anarşizmi” isimlerini de taşır. Anarko kapitalizmciler adil tek hukuki sistemin mülkiyeti ve kişilerin bağımsızlıklarının arasındaki anlaşmadan oluşacağını savunurlar. Devlete tamamen karşıt duruş sergilerler. Devletin kişisel özgürlüklere karşı oldukça saldırgan bulurlar. Anarko kapitalistler devletin piyasayı bırakmasını isterler.¹⁰³

Devlet kanadından gelen hiçbir dahil oluşu kabul etmezler. Her anlamdaki kamudan gelen hizmetler belediye faaliyetleri sokakların özel teşebbüslere verilmesi gerektiğini savunurlar. Piyasanın her türlü ihtiyacı sonuna kadar sağlayabilecek güce sahip olduğunu söylerler.¹⁰⁴ Anarko kapitalistler devlet içindeki her türlü olgunun veyahut erkin özel olarak karşılanmasının daha iyi olacağını savunurlar. Piyasa her sorunu halleder konumdadır. Kişilerin yasaları olmadan zaten hayatın işleyişi sürecektir.¹⁰⁵ Anarko kapitalizmin ekseri olarak bireyci anarşizm adıyla anılmasında Amerikan liberalizmin etkisi vardır. Bireyci anarşizmin kimi tanımları ve sınırlamaları anarko kapitalizmi de etkiler ve çeşitlendirir.

¹⁰⁰ Paul Thomas, *Marx ve Anarşistler*, (İstanbul:Ütopya,2007),152.

¹⁰¹ Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, (İstanbul:Liberte,2015), 208.

¹⁰² Woodcock, *Anarşizm Bir Düşünce ve Hareketin Tarihi*, 85.

¹⁰³ Robert Nozick *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, çev: Alişan Oktay, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2000), 30.

¹⁰⁴ Orhan Düz *Anarşist Felsefe İmkânsız İstemek -Doğuşu, Öncüleri, İlkeleri ve Etkileri s.7*

¹⁰⁵ Tok, *Siyasi ideolojiler*,425

1.4.2. Toplumsal Anarşizm Türleri

Toplumsal anarşizmin ana temelleri sosyalizm ile şekillenmiştir. Bu duruma bir örnek de anarşistlerin Enternasyonal'e katılmak istemeleri gösterilebilir. Böylelikle anarşistlerin aslında bir sosyalist olma özelliği vardır. Anarşistler için toplumsallık bir ikilemdir. Toplum kişiyi sınırlandıran etmenlerden biridir. Toplumsal anarşistler sorunlara komüncü bir şekilde çözüm¹⁰⁶ önerisi sunmaktadırlar. Toplumun farklı kesimleri bir araya geldiklerinde herhangi bir müdahaleye ihtiyaç duymazlar. Devlete karşı duruşlarının ana sebebi ise özgürlüğe karşı duruşları ve toplumsal iş birliğini engelleyici olması yüzündendir.¹⁰⁷

1.4.2.1. Anarko Komünizm

Bu yüzyıl boyunca anarşist eylemlerin yapı taşı anarşist kominizm meydana getirmekteydi. Bu fikre göre toprak tabii kaynaklar ve üretim vasıtalarındaki iyelik bölgesel oluşumlar yönünün eşit ve beraber teftişinde olmalı ve bu bölgesel oluşumlarda bunlardan farklı oluşan diğer yapılarla eşit bir hedefe ulaşmak için ortak hareket etmelidir.¹⁰⁸ Anarşist komünizmin ulaşmak istediği ekonomik yapı sosyalistlerin görüşleri ile benzerdir. Baskıcı yönetimlere karşı duruşuyla kurulu yapı ile ayırıldılar. Bazıları diğerleri eliyle ihtiyaca karşılık verebilecek kaynakları elinde tutma hakkını hariç tutarak kişinin ya da topluluğun yaşamını devam ettirebilmesi için kaynakları elinde muhafaza etme şeklindeki özgürlüğünü öne çıkarmak için anarşist kominizm ve kolektif anarşizmler arasında tefrik etmeyi isterler.¹⁰⁹

Kolektif Anarşistler üretim vasıtalarının birlik olmasını istemelerine bir ilave olarak komünist anarşistler çabanın getirilerinin de dahil olmasının zorunluluğunu savunuyorlardı. Her kişinin yaptığı şey topluca yapılan işi kapsadığı için rastgele bir bireyin verdiği çabayı anlamak ve tam bir şekilde maliyetinin hesabını yapmak oldukça zordu. Bu sebepten ötürü Anarşist komünistler etiket sistemini imha ederken iktisadi yapıyı tüm bir yapının eline vermeyi amaçladılar. Kolektivistlerin emekçi yapısını toplumun ana çekirdeği olarak kabul ettikleri mekânda komünistler tüm yaşayanların üretim yapanlar haricinde tüketiciler meydana getirdiği küçük yapıyı

¹⁰⁶ Ümit Aktaş, *Anarşizm*, (İstanbul: Okur, 2012), 44

¹⁰⁷ Marshall, *Anarşizmin Tarihi İmkânsız İstemek*, (İstanbul: İmge Yayınevi, 2003), 29

¹⁰⁸ Marshall, age. 30-33

¹⁰⁹ Mayy, *Postyapısalcı Anarşizmin Siyaset Felsefesi*, (İstanbul: Ayrıntı, 2007). S.74-76

merkeze koyarlar. Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacı kadar." Bu felsefe ile iktisada bir adalet olarak görürler.¹¹⁰

1.4.2.2. Anarko Sendikalizm

Anarko sendikalizm büyük işçi birliğini tarafından oldukça iyi şekilde anlaşılmiş ve benimsemiş bir yapının devamıdır. Proudhon'u kendilerine yakın görürler.¹¹¹ Heywood sendikalarının Fransa'da çıktığını belirtmiştir. Sendikacılığın anarşizme karşı etki ettiği söylemektedir. Bu konudaki ilk özellik yozlaştırıcı ve amaçsız görülmesi sebebi ile politikanın reddi ve şiddet aracılığıyla grevle işçilerin güçlerinin öne çıkması ve ikinci olarak sendikaların geleceği bir sıralaması alt üstü olmayan toplumun bir provası olmasıdır.¹¹²

Walter ise anarko sendikalizmin iktisadi çalışanların kontrolü ilkesi üzerinde çalışan alt tabakanın ellerinde iyileştirilen mesleklerin yeniden örgütlenmesinin gerçekleştiği işçi birliklerinden meydana gelen toplumu hedef koyarlar. Rucker ise sosyalizmin politika içinde temsiliyeti ile yozlaşmanın gerçekleştiğinden bahseder. Politik sosyalizmi batağa düşmüş olarak görür. İşte anarko sendikalizm de ona göre bu sebepten doğmuştur. Anarko sendikalistler; sosyalist bir kimliğe sahip olmalarının yanında sosyalizm anarşizm ve politikanın asla yan yana olamayacağını savunurlar.¹¹³ Sendikalarının öncelikle işçilerin muhafaza edilmesi ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi için çalışan bir yapı olması gerektiği söyler.

1.4.2.3. Kolektivizm

Hür bir komünist yapıda ağır işin bir anlamı olmasına bir anlamla yürütülmesine o yöne evrimleşmesine ve toplumdaki her bir ferde göre bir zenginliğin ihtimaline inanırlar. Ekonomik iş birliklerinin bitiminde karşılıklı birliktelik ve iş birliği insani özelliklerimizi parlatacak ve kendisellik meydan gelecektir. Anarko-sendikalizm 1900'lü yılların henüz ilk yıllarında farklı bir ideoloji olarak ününü arttırmıştır. Bir ön versiyondaki anarşizm fikirlerinden farklı olarak çaba hareketine

¹¹⁰ Henry Arvon, *Anarşizm*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991), 10.

¹¹¹ Chomsky, *Anarşizm Üzerine*, 132.

¹¹² Atilla Yayla, *Siyasi Düşünce Sözlüğü*, (Ankara: Adres Yayınları, 2005),14

¹¹³ Rudolf Rucker, *Anarko sendikalizm*, (İstanbul:Kaps yayınları, 2000),s.15

odaklanmak anarko sendikalizm kökten yapılar devrimci devinimi gerçekleştirecek yapı olarak farz eder anamalcılık ve kurulu siyasi yapıyı kapitalizm ve o yapıyı emekçilerin kendi yönetimi ile desteklenen yeni bir sosyal ortamda ¹¹⁴aşağıya çekmek ana amaçtır.

Anarko sendikalistler maaş yapısını ve üretim vasıtalarının kullanım hakkını zümrelerin arasındaki farklılığını ortaya çıkardıkları nedeniyle inkâr ederler. Emekçilerin birlikteliği eylem ve kendi yönetimleri gibi kuralları mevcuttur. Toplumcu anarşizmin cemiyetleri toplumsal propagandanın vasıtası ile ilerleyen zamanların toplumsal yapının da propagandanın da çekirdek yapıları olarak niteleyici olmasının lazım olmasını destekleyen bir görüştür. En ünlü destekçisi Rucker, ideolojisi aslında anarko -sendikalizmdir. Bütün nır toplumu kapsayan propaganda fikrine oldukça tutkuludur. İşçi grupları tarafından var edilecek bir propaganda sonucunda var olan sistemin ortadan kalkmasıyla gerçekleşeceğini savunmuştur. Pasifist anarşizm hem neticede silaha dayalı olan kurulu yapının inkarını takip eden askeriye'nin reddi hem de etik yönünden mevcudiyetini devamlı hale getirebilen her birey kendi toplumunun o toplumdakilerin gösterdikleri davranışların bir kalıba sokulmadan üyelerin üzerinde baskı olmadan gösterdikleri olumlu bakışlarından beslenir.¹¹⁵

1.4.2.4. Karşılıklılık

Anarşist davranışlar çerçevesinde bir üst kademe Proudhon'nun karşılıklılık ideolojisidir. Proudhon bireyci anarşistlerden sıyrılır bunun sebebi tarih bilimine toplum perspektifinden bakar ve tutkulu bir ferdiyetçi taraftarlığına karşılık olarak bir olma kavramlarını zihninde canlandırır. O yaşananları ve hayatı yerle bir etmek değil aksine yeniden yapılandırılmak ister. İlerideki yaşamı iktisadi açıdan kendi özünün vasıtalarını kendilerinde mevcut durumda tutan ve ferdlere kendi çabalarının karşılığını alacak bir yer değiştirmeye ve birebir işteş kredi anlaşmaları ile karşılıklı olarak birbirlerine bağlanmış ve minimal topluluklar şekline dayanan geniş topluluklar ve çalışanların birliktelikleri ile oluşan kurumların federatifliğini planlar. Zıt duruşun en elzem terimlerinden biri federatiflik özgür iş birliği gönüllülüğüne dayalı karşılıklı anlaşmalar ve para yeni formu mevcuttur. Bazı karşılıklıların bakış açısıyla yönetici

¹¹⁴ Noam Chomsky, *Anarşizm Üzerine*, Çev: Tamer Tosun (İstanbul:Agora Kitaplığı, 2013)s.130

¹¹⁵ Henry Arvon, *Anarşizm*,s 40

erkinin dahilinin olmadığı bir özgür piyasa ortamı' emek değer teorisine göre' yararı ve faizi imha ederek maliyeti emek götürüsüne yönlendirir ve firmalar için kalifiye eleman gücünün rahipliğine dayanmasına şirketlerin ödeneklerini fazlalaştırarak çalışanlar faydasına göre rekabetin olduğu bir yapı ortaya çıkarır.¹¹⁶

Proudhon'nun mutualist ekonomik fikrini kolektif ideolojiye göre şekillendirir. Bu kavram en başta Bakunin tarafından "Barış ve Özgürlük Ligi" kongresinde telaffuz edildi. Kolektif fikrini savunanlar kurulu bir yapının imha edilmesi ve iktisadi yapının eş güdümlü mülkiyetinde ve yapıcı cemiyetlerin teftişiyle bir yapı haline gelmesinin lazımlığını savundular. Hususi aitliği yalnızca hususi çabanın sonuçları ile çerçevelemek amacındalardı. Bununla birlikte toprağı ve bundan farklı üretim yapma vasıtalarının tamamı bütün ve herkesi kapsayacak bir statüde olmalıydı.¹¹⁷

Ekseri olarak kolektivistler üretimi ve diğerlerine yapılacak dağılımı teşkilatlı hale getirmek için sınırsız bir üretici ve tüketici cemiyetleri hayal ederler. Her bireye yaptığı iş kadar ve herkese yeteneğine göre düşüncesi vardır. Bu görüş çabalamanın yarattığı harekete veya birbirinden farklı herhangi bir yenilikçi yönetim ya da baskıcı rejimsizlik var olmadığından sınırsız bir toplum ortaya koymak hedefinde olan çalışan sınıflarla birlikte yere halka da sesleniyordu. Böyle bir düşünce var olan bütün anarşist eğilimli bireyleri bu yapının bir üyesi yaptı.¹¹⁸

1.5. ANARŞİZMİN ÖNCÜLERİ

1.5.1. William Godwin

Din görevlisi bir babanın oğlu olarak dünyaya gelen ve dini bir eğitim alan Godwin Kalvinizmi benimsemiştir. Godwin'in ana konusu özgürlüktür. Her bireyin kendi kararlarını kendi öz benliği ile alabileceğini düşünür. Üzerinde Kalvinizm etkisi

¹¹⁶ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul, Paradigma Yayınları, 6. Baskı, 2005), s.100

¹¹⁷ Woodcock, *Anarşizmin Tarihi*, s.56

¹¹⁸ Ahmet,Cevizci, *Anarşizm*, s 102

oldukça kuvvetlidir. Zamanla Rousseau'dan da izleri hayatında taşır. Bu düşünce onda dini inançlarında da değişime iter. 1782'de ülkesini terk eder ve İngiltere'ye gider.¹¹⁹

Daha sonra Fransız ihtilali gerçekleşir ve bu siyasi atmosferin içinde kalır. Devrimi savunucu bir tavır takınır. Bu tavrı o dönem ihtilalin yaydığı fikirlerin zararlı olduğunu düşünen devlet yöneticilerinin Godwin'e karşı tavırlarını olumsuz yönde etkiler ve Godwin gözden düşer.¹²⁰

Godwin toplumdaki karşılaşılan ve insanları etkileyen kötülük olgusunun sebeplerini devletin şekillenmesinde değil aksine devletin bizzat kendisinden kaynaklandığını söyler. Devlet mefhumunun vatandaşları baskıladığını söyler. Ve bu baskılama özelliğinin insanın fitratından getirdiği özelliklerini ve aslında davranış şekillerini de şekillendirdiğini söyler. Godwin bu durumu oldukça kötü görür. Çünkü aslında insan erki kendi sınırlarını özgürlüğünü yaşama standartlarını kendi öz isteklerine göre belirler ve ona göre davranır.¹²¹

İnsanların dominant insanların baskısından sıyrıldığı vakit tam anlamıyla özgürlüğe ulaşacağını söyler. Her insan eşit ve toplum içinde özgür bireydir. Elbette ki insanın rahatlığı da maddi açıdan desteklenmesi ile sağlanabilirdi. Godwin toplumdaki maddi durumun el birliği ile her kısım insanın eliyle işletilmesi ve büyütülmesi gerektiğini söylüyordu. Servet toplumun her kademesindeki insanın söz hakkının olduğu bir konu idi ve yönetmeye işletmeye her kesim insanın hakkı vardı. Devlet fikrinin burada karşılaştığı ana problem buradadır. Devlet maddi servetin kendisinde toplandığı ve halk adına yönettiği için devlet diğer yurttaşların haklarını ihlal eder konumdaydı. Herkesin pastadan ortak payı alma fikri aslında komünist anarşizm fikrinin ilk defa dile getirilmesinin örneğini oluşturuyordu.¹²²

Godwin her şeyin üstüne akılı koyar. Akıl en büyük dayanak noktası olarak görülürdü. Dolayısı ile akılın yol göstericiliği sayesinde insan özgürlüğünü bulurdu. Akılın sınırlandırılması fikrine tamamen zıt bir duruş izlerken bunun gerçekleşmesi haline de oldukça karşıdır. Akıl belirli sınırlarının çizilmediği özgür bir akıl olduğu bir toplum tahayyül eder. Bu yüzden de çeşitli devlet normlarına hatta insanın içine

¹¹⁹ Woodcock, *Anarşizmin Tarihi*, s. 56-57.

¹²⁰ Henry Arvon, *Anarşizm*, s 27.

¹²¹ Marshall, *Anarşizmin Tarihi İmkânsız İstemek*, s,199-277.

¹²² Rudolf Rocker, *Anarko sendikalizm*, s 16

kapanmasını sağlayan bazı fikirlerin sirayetine de oldukça karşıttır.¹²³ Godwin eserleri ve düşünceleri ile sosyalist hareketlere ilham kaynağı olmuştur. Fikirlerinin ana kaynağını oluşturan özgürlük fikri ile ufuk açıcı bir özellik taşımıştır. Fransız ihtilali ile birlikte görüşlerine verilen önem azalır ve eserleri kısmen daha az okunmaya başlar.

1.5.2. Mihail Bakunin

Bakunin, anarşist faaliyetlerin yaygınlaşmasında ve yerleşmesinde önemli roller üstlenmiştir. Hayatının her aşaması hareketli ve oldukça isyancı bir görüntü çizer. Kimi devrimci karakter taşıyan olayların içerisinde kendini bulur.

Öğrenci olarak gittiği Avrupa’da Hegel’i tanımış, Hegel’in başlattığı fikirleri kendisine göre şekillendirmiştir. Paris’te bulunduğu bir sırada Marx ile tanışmıştır. Devrimci isyancı tavırları ile ün salmış ve bir isyanda tutuklanarak ölüm cezasına çarptırılmıştır. Daha sonra cezası ev hapsine çevrilince bir aralık kaçmış ve çeşitli bölgelerde bulunmuştur. Onun siyasi karakterine imzasını atan ve sonradan takip eden 16 yıl süresince adının anılmasını sağlayacak olan Polonya Ayaklanmasıdır.¹²⁴ Enternasyonal’de boy gösteren Bakunin çeşitli kongrelerde bulunmuştur. Anarşizmin ana savunucusu olan Bakunin dönem içerisinde Avrupalı işçi sınıfı arasında oldukça popüler olmuş ve eylemci duruşu ile ön plana çıkmıştır. Bakunin devrimi kitaplar arasında öğrenme kişiliğine sahip değildi.¹²⁵

Marx’ın detaylıca anlattığı ve onun fikirlerinin bir tezahürü olan devletin konumuna karşı oldukça sert karşıt duruş sergiler. Marx’ın savunduğu tek görüşü sınıfların durumu konusudur.¹²⁶ Bakunin devrimci hareketin içinde saf tutması görüşlerini açıkça dile getirmesi ile ön planda oldu. Avron, Bakunin için oldukça açık tabirler kullanır. Fikirlerin entelektüel çevrenin içerisinde çıkmasından ziyade, o fikirleri tasarlayan bireylerin derinlerde yer alan arzularını o fikirlerle ifade ettikleri doğru kabul edildiğinde Bakunin’in anarşizminden daha iyi örnek bulmak zordur.¹²⁷

Demokrasi üzerine kurulan devletin ancak ve ancak bir efsane bir rüya ürünü olabileceğini söylerken devletin ana malzemesinin şiddet, kaos olduğunu söyler

¹²³ Henry Arvon, *Anarşizm*, s 28

¹²⁴ Edward Hallett Carr, *Michael Bakunin*, (İstanbul: İletişim,2009),163

¹²⁵ Paul Avrich, *Anarşist Portreler*,s 80

¹²⁶ Rudolf Rocker, *Anarko sendikalizm*,s 17

¹²⁷ Henry Arvon, *Anarşizm*, s 33

Bakunin tamamen devletsizlik taraftarıdır. Bu devletsizlik aslında hükümsüzlüktür. Bu hükümsüzlük her alandaki hükümsüzlüktür. Bunlardan biri de ekonomik olarak devletin vatandaşların üzerinde kurduğu hüküm ve baskıdır. Hegelciliğin sol koluna kendini yakın hisseder dünyadaki çeşitli ırkların devrimi gerçekleştirmekten yoksun olduğunu anlatırken devrimin sadece Slavlar tarafından gerçekleştirilebileceğinden bahseder. Sınıflar arası ayrımın bir araya gelerek çözülmesinin imkânsız olduğunu düşünürdü. Baskıcı ve dominant sınıfların devrimi asla benimsemediğini söyler. Yenilikçi bir fikrin aslında bütün bir toplumda hatta evrensel olarak dönüşmesi gerektiğine inanıyordu. Gelişimin ve aslında sınıf eşitliğinin tek yolu devrim ve aslında değişimdi. Bu değişim ile devletin bütün idari yapılanmaları dini siyasi askeri mefhumları ortadan kalkacaktı. Bu mefhumların yerini federasyonlar alacaktı. Bu federasyonlar serbest ve özgür olmalıydı.¹²⁸

Bakunin gerçekleştirmesini arzu ettiği devrimin kendi alanında var olacağını düşünürdü. Bu yüzden de işçilere özgürlük çağrısında bulunan her türlü faaliyetin yanında oluyordu. Bakunin için insanın özgürlüğü ana hareket noktası olarak ortaya çıkar. Bütün görüşleri ve fikirleri insanlığın özgürlüğünü sağlamak için aslında bir araçtır. Aklın mutluluğun ve refahın en sağlıklı yeri oluşturulmuş bir özgürlük ortamıdır. Özgürlüğün de insanın kendi kendinin belirlemesi gerektiğinden bahseder. Bir başka bireyin kurumun veya mutlak otoritenin özgürlüğün sınırlarını bir çerçeveye içine sığdırmasını kabul etmez. Böyle bir çerçevenin özgürlüğü ayrıcalıklı kıldığını aksine onu sıradan yaptığını söyler.¹²⁹

İnsanın doğuştan getirdiği ve içine doğduğu ve yetiştiği çevrenin normları dışındaki hiçbir yasayı kısıtlamayı mutlakiyeti kabul etmez. Dışarıdan oluşturulacak bir yasaya bir baskıya maruz kalmayan insanın özgürlüğe ulaşabildiğini söyler. Bakunin'e göre özgürlük algısı insanların birbirine karşı eşit olduğu kurulmuş veya kurulmaya niyetlenmiş baskı rejimlerine ve mutlakiyete karşı kendi haklarını savunarak direnerek kazanılmış her türlü tabuyu ortadan kaldırarak oluşturulmuş dini veyahut resmî kurumların üstünde bir özgürlüktür.¹³⁰

¹²⁸ Robert Graham (Ed.), *Anarşizm: Özgürlükçü Düşüncelerin Belgesel Bir Tarihi, Anarşiden Anarşizme (M.S. 300-1939)*, Çev. Nil Erdoğan, Mustafa Erata, (İstanbul:Versus Yayınları, 2007), s. 73.

¹²⁹ Henry Arvon, *Anarşizm*, s. 49.

¹³⁰ Rudolf Rocker, *Anarko sendikalizm*, s. 19.

Tahayyül ettiği bu ütöpik özgürlük olgusunun ana noktası ise bu özgürlük için mücadelede bulunacak her bir kişinin tam olgunluğa erişmişliği ve gayrı mahdut özellikler taşımasıdır. Bakunin kendi hayalini kurduğu özgürlük ile yaratılacak yeni bir yapının aşağıdan yukarıya doğru örgütlenecek bir yapıda olacağını açıkça açıklar bu yeni kurumda her ırkın her milliyetin birlikteliği vardır. El ele ve devletsiz bir dünya modelini tasvir eder. İnsan eşitliğini ise ekonomide arar. Kişilerin özgürlüklerini ve eşitliğinin ana noktasını herkesin bir arada eşit bir ekonomi seviyesi ve sosyal eşitliği yatar. İnsanın bu eşitliği ve özgürlüğüne ulaşması için de tek koşul ayaklanmadır. Her çeşit monarşiye, dine veya resmi doktrinlere, kurulu yapılara ve baskıcı rejimlere karşı ayaklanma bir mecburiyettir. Her birey kendine gösterilen baskıya ve zorbalığa karşı savaşması ve özgürlüğünü sağlamak mecburiyetindedir.¹³¹

Özgürlüğün önündeki ilk engel de ona göre yaratıcıdır. Yaratıcı kutsiyet atfedilen bir mefhumdur ve asıl en tehlikeli ve baş kaldırılması gereken baş manidir:

Cennette bir efendimiz olduğu sürece, yeryüzünde köle olacağız. Mantığımız ve irademiz tamamen yok olacaktır. Koşulsuz bir şekilde itaat etmemiz gerektiğine inandığımız sürece en ufak şekilde bir şüpheye kapılmadan, tanrının kutsanan ya da kutsanmayan aracılarının, mesihlerinin, peygamberlerinin, ilahi güçlerinden...Tanrı, daha ziyade tanrı kurgusu yok edilmediği sürece, insan asla tamamen özgürleşemez.¹³²

Tanrı insan üzerindeki yaptırımını kullanarak bu yolla bireye baskı gösteren ve bunu meşruiyet kaynağı olarak gören dini veya resmi her kurum her yapılanmaya karşı çıkmak önemlidir. Bakunin Marx'a karşı oldukça şiddetli eleştirilerde bulunur. Marx'ın sunduğu ilkede devletin altında ezilen halktır ve buna göre de devlet yüceltilmekte ve gücüne güç katmaya devam etmektedir

Komünist düşüncelerin de tamamen karşısında bir duruş sergiler. Onun ideolojisi devlete karşı devleti yıkmak için çabalarlar. Özgürlüğün önündeki her türlü engelin karşısında direnmek esastır. Dışarıda akan hayatını her zaman bilimden önde olduğunu söyler. Toplumun aşağıdan yukarıya doğru yaratılmasını isterler. Özgürlük ana esastır.¹³³ Özgürlüğün elde edilmesinin ana yeri ise toplumsal yapıdır. Toplumdaki

¹³¹ Cantzen, a.g.e., s. 107-108.

¹³² Bakunin, *Tanrı ve Devlet*, s. 95-96.

¹³³ Bakunin, age, 99

mücadelenin kendisinin toplum içindeki yerini belirmesi amacıyla gerçekleştirilmesi gerektiğini söyler.¹³⁴

Bireyin özgürlüğünü kazandıktan sonra bunu sürekli olarak elinde tutmasının gerekli olduğundan bahseder. Özgürlük mefhumunun karşısında her türlü tehlikenin olabileceği söylenir. Bu tehlikelere karşılık daima uyanık olmak bir zaruri haldedir. Sürekli teyakkuz halinde olmanın zorunlu olduğunu söyler. Özgürlüğün kazanılması için kişinin kendi kendini örgütlemesi esastır. Özgürlük bir kişi için başka biri tarafından elde edilemez. Özgürlük ve eşitlik ise toplumsal bir hareketle ve bütün üyelerin birlikte örgütlenmesi ile kazanılması gerçekleşir.¹³⁵

Bakunin'e göre özgürlük topluk içinde olduğunda özgürlüktür. Kişiyi toplum içinde özgür olduğu şekilde davranılmadı ve özgür şekilde davranılması kazanılan elde edilen özgürlüğü esas şekline kavuşturur. Kişi de toplum içindeki diğer kişilere özgür şekilde davranmalı ve bunu eşitlikçi bir şekilde gerçekleştirir. Bakunin bu özgürlüğün yaşandığı yerleri ise federalizm olarak tahayyül eder. İşin emeğin ve birlikteliğin kurduğu bir yapıda işçi örgütlerinin bir arada kurulduğu yapıları görür. Ana özgürlük ortamını böyle bir yerde şekillendirir. Devletin lağvedilmesinin ardından ortaya çıkacak yapıda daima aşağıdan yukarıya doğru örgütlenme esastır diğer türlü bir yapılanma daima yönetici sınıfını doğururdu. Halkından habersiz olanların devleti yönetmesi gerçekleşebilir. Ortaya çıkan yeni yönetici sınıfı da halkı kullanır ve sömürür.

Çağdaş Anarşist hareketin yaratıcısı oldu yazdığı eserlerde yaptığı türlü görüşlerle de anarşistlerin ufkunu açmıştır.

Koşulsuz bir şekilde itaat etmemiz gerektiğine inandığımız sürece en ufak şekilde bir şüpheye kapılmadan, tanrının kutsanan ya dakutsanmayan aracılarının, mesihlerinin, peygamberlerinin, ilahi güçlerinden ilham alan yasa koyucularının, imparatorlarının, krallarının ve onların memurlarının, yöneticilerin, temsilcilerinin otoritesine; varlıklarını zorla bize dayatan ve bizzat tanrı tarafından insanları yönetmek üzere kurulan iki büyük kurum olan kilise ve devlet tarafından kutsanan tüm hizmetkârlarının kutsal otoritesine edilgen bir şekilde boyun eğmek zorunda olacağız... Tanrı, daha ziyade tanrı kurgusu yok edilmediği sürece, insan asla tamamen özgürleşemez.”¹³⁶

¹³⁴ Sam Dolgoff (Der.), *Bakunin: Hayatı, Mücadelesi, Düşünceleri*, Çev. Cemal Atila, (İstanbul: Kaos Yayınları, 1998), s. 278.

¹³⁵ Mete Tunçay (Der.), *Sosyalist Düşünüş Tarihi*, Çev. Mete Tunçay, Cilt 1, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1970), s. 255.

¹³⁶ Sam Dolgoff (Der.), *Bakunin: Hayatı, Mücadelesi, Düşünceleri*, s. 251-252.

1.5.3. Pierre-Joseph Proudhon

Proudhon'u modern dünyada bizim gördüğümüz konuma getiren özelliği çeşitli konularda takındığı tavrı ve üslubudur. Hayatını zorlukla idame ettirmiştir ve anarşizmi hayatına enjekte etmiştir. Anarşizmin gelişmesinde ve ilerlemesinde yeri oldukça önemlidir Eski geleneği ile modern anarşiyi birbiri ile ilişkilendirdi ve kendi fikirlerini oluşturdu. Denge onun için en önemli unsurdu. Bilindiği üzere onu üne kavuşturan broşürü yayınlamıştır *Qu'est-ce que la propriété?* (Mülkiyet Nedir?) ya da *Recherches sur le principe du droit et du gouvernement* (Hukuk ve Hükümet İlkesi Üzerine Araştırmalar).¹³⁷

Savunduğu fikirlerine anarşizm etiketi yapıştıran ilk düşünür Proudhon'dur. Bunu gerçekleştirirken de anarşizm deyince insanların korktuğu ve olumsuz olarak gördüğü genel kanıyı olumluya çevirmek için çabalamıştır. Devleti tamamen reddetmez. Devletin merkezliliğini savunurken yurttaşların daima devleti denetim altında tutmalarını sağlayan bir yapı hayal etmiştir. Proudhon, özerk bir yapılanma toplumu oluşturmayı düşünmüştür. Ana merkezi ise tarım ve endüstriyel merkezlerdir. Buna da "Anarko federalizm" demiştir.¹³⁸

Bu durumda ise Proudhon anarşiyi devletsizlik olarak görmez. Ona göre anarşizm yıkıcı değildir. Onun açısından anarşizm bazı olumlu düşünceler de içerir. Kişisel özgürlüğü savunurken toplumun içinde varlığına ihtiyaç duyulan örgütlü yapıların kurumların var olması gerektiğini belirtir. "Mülkiyet hırsızlıktır!" düşüncesini savunur. Bu eser onu üne kavuşturur. Bu ün hem olumlu hem olumsuzdur.¹³⁹ 1844'te Marx ile tanışır. 1848'de halkı över ve toplum içinde yüce bir konuma sığdırır. Proudhon dönemi içerisinde algılanması ve ona göre yorumlanması gereken bir düşünürdür.¹⁴⁰

Demokrasiye bir yönetim şekli olarak kendini bazı zamanlarda yakın hissettiği olmuştur. Bunu federasyon ilkesine dayandırır. Karşılıklı dayanışma ilkesini yalnızca parasal olarak kısıtlama yoluna gitmiştir. Daha sonraları ise bu ilkeyi siyasal alanlara da taşımıştır. Siyasal alandaki *mutualizm* [karşılıklılık] özgürlük prensibini esas alır.

¹³⁷ Cantzen, a.g.e., s. 39.

¹³⁸ Newman, a.g.e., ss. 128-129.

¹³⁹ Cantzen, a.g.e., s. 40.

¹⁴⁰ Arvon,43

Bir grup insanın kendi içinde örgütlenmesiyle eyaletlere evrimleşir. Bu evrimleşme süreci gerçekleşirken bu küçük örgütlerin eyalete dönüşürken kişilerin haklarını daima bir üste devretmeleri esas koşuldur. Onun federasyonu açıklama şekli şöyledir. ¹⁴¹

İki taraflı, takasa yönelik, bir ya da daha fazla belli nesneye [konuya] ilişkin sözleşmedir. Bu sözleşmenin en temel koşulu, sözleşmeyi yapanların feragat ettikleri özerkliklerinin ve eylem yapma özgürlüklerinin, feragat etmediklerinden daha az olmasıdır. ¹⁴²

Proudhon'un fikirlerine yön veren ve aslında tamamen şekillendiren ana ilkesi ise adalettir. Proudhon'daki adalet olgusu aslında bireysel değil sosyaldır. Tanrısal bir adaleti savunur dinsel bir anarşizmi savunur Proudhon. Mülkiyet algısı ise oldukça sıra dışıdır. Mülkiyetin yerini *possession* alır. Bu kavram ise toplum eliyle denetlenen kötüye kullanma suçundan arındırılmış bir mülkiyettir. ¹⁴³ Mülkiyet, kullanma ve kötüye kullanma hakkını verdiği sürece hırsızlık olarak görülür. Bununla birlikte, temellük bireyin gelişebilmesi için gerekli kabul edilir. ¹⁴⁴

Proudhon devleti tamamen ve pervasızca yıkmaktansa kurumlarını meşruiyet kaynaklarını rezerv etmekle kurulan gücün yavaş yavaş el değiştirmesi ve ortadan kaldırılmasını savunur. Yaşanan toplumun her kesimindeki oluşturulan ve bağımsız yapılar kurulan yapılar onun federalizm anlayışıdır. Serbestlik esastır. Onun ütopyik toplumu siyasi erklerin ve toplumsal endüstriyel alanların bir araya gelerek örgütlendiği bir yapıdır. Proudhon karşılıklı iş birliği ve dayanışma bütünlüğü düşünür. Her türlü faaliyet karşılıklı bir anlaşma ve aslında biz sözleşmeyi içinde barındırır. İlahi dayatılan bir hukuk sitemine ve hatta insan eliyle oluşturulan toplum sözleşmelerine karşıdır. O 'özyönetim' anlayışından bahsederken aslında en üst kademededen en alta doğru yayılan bir yapıyı savunur ve bu aşanda öncüdür. ¹⁴⁵

Proudhon kendisini bir komünist olarak görmezdi. O mülkiyete asla tamamıyla karşı durmamış mülkiyetin diğer insanlara karşı baskı unsuru olmasına karşıydı. Her kişinin her haktan eşit şartlarda yararlanması gerektiğinden bahsederken bunu verilen

¹⁴¹ Cantzen,s.100

¹⁴² Pierre-Joseph Proudhon, Mülkiyet Nedir? Çev. Vedat Gülşen Üretürk, İstanbul, Ararat Yayınevi, 1969, s. 59-60

¹⁴³ Arvon,44-45

¹⁴⁴ Rucker, a.g.e., s. 17.

¹⁴⁵ Arvon, a.g.e., s. 44-45.

emek ile karşılaştırırdı. Bir ürünün bir hizmetin ortaya çıkarılması aslında daima verilen bir emeğim karşılığı olmalıydı.¹⁴⁶

Kişinin çalışması mücadele etmesi onun için be toplum için oldukça önemlidir. Proudhon düşünceleri ile hem milliyetçi fikirler ile yayılan baş gösteren devrimci kişileri etkilemiş hem de bağımsızlık yolunda oldukça çetin mücadeleler gösteren özellikle Latin ülkelerde etkili olmuştur.¹⁴⁷

1.5.4. Pyotr Kropotkin

Kropotkin anarşist kominizimi savunur. Anarşizmi bilimsel olarak açıklar. Bilim dışı her türlü faaliyeti bırakmış ve akılın us'un her şeyin üstünde olduğunu savunmuştur. İnsanların toplumların mutluluğa ulaşmasının tek yolunu anarşizmde görür. Ona göre anarşizm hem gelişmeyi sağlar hem de mutluluk kaynağıdır. Dolayısı ile anarşizm aslında toplumun asıl beklediği ve bizi enimde sonunda ulaştıracak noktadır.¹⁴⁸ Anarşizm onun sayesinde bir alt kol bir alt bilim dalı olarak faaliyet bulmuştur. Kropotkin doğa yasalarını da bazı durumlara göre kabul etmez. Küçük olanın büyük olanı yutması metaforunu ve bunu doğa yasalarına dayandırmayı benimsemez. Bunun tam aksine doğa içindeki yaşamı sağlayan küçük ve zayıf halkalar iş birliği ile güçlendirilmelidir.¹⁴⁹

Toplum içinde tezahür eden bu durum insan üzerinden topluma aktarılır. İnsan karşısına çıkan çeşitli güçlülere karşı kendini koruyacak duruma sahiptir. İçten gelen bu durum aslında doğada tasvir edilen küçüklerin ortadan kalkması güçlülerin de hayata devam etmesi konusundaki metaforun geçersizliğini gösterir niteliktedir.¹⁵⁰

Anarşizm ona göre güçlülerin değil aksine sıradan yurttaş topluluklarının bir prensibidir. Anarşizm onda şiddet olarak görülmez. Anarşizm iyiliğe güzelliğe ulaştıracaksa eğer önemlidir. Ütopik bir devlet kuran bu düşünce yeniliğe kapalı yani kalıcıdır.¹⁵¹

¹⁴⁶ Arvon, a.g.e., s. 48.

¹⁴⁷ Rucker,18

¹⁴⁸ Kropotkin, Çağdaş Bilim ve Anarşi, s. 169-170.

¹⁴⁹ Kropotkin, Çağdaş Bilim ve Anarşi, s. 69-70.

¹⁵⁰ Rucker, a.g.e., s. 17-18.

¹⁵¹ Rucker, a.g.e., s. 20-21.

Anarşizmi oluşturan iki faktörün yöneticiler ve halk olduğunu belirtir. Kişilerin üzerinde baskı kurarak zorba davranan dominant karaktere karşı anarşizmi halk kitlelerine dayandırır. Halkın zorbacı ve baskıcı yöneticilere karşı kendini savunması için anarşizm esastır. Toplumun üzerinde rahatlatıcı etkisi anarşizmi mecburi bir varış noktası haline getirir.¹⁵²

Anarşizmi açıklarken iki dayanak noktası ortaya koyar. İlki devlete kurumlara ve yönetime karşı duyulan tenkit diğeri ise insanlığın gelişmeye karşı yönelişleridir. İnsanların kendilerine yönetici seçmelerinin sonucunda daima bir hezimet gördüğünü bahseder. İnsanlar daima seçtikleri yöneticilerin daha sonradan yıkılmalarını istemiştir. İnsanlar için kurulan bütün erkler ve hatta toplumsal kurumlar yıkıma doğru durmadan yok alırlar. Kropotkin toprak üzerindeki mülkiyetin aslında devleti oluşturduğunu söyler. Tek elde toplanan yönetim fikri cazip hale gelmiştir. “Mülkiyet hakkı daima yönetme isteğini ortaya çıkaran bir faktördü” der¹⁵³

Yönetici gücün ortadan kalkması için de ana faktör aslında emek gücüdür. Çeşitli çağlardaki çoğu uygulama insanları kullanmaya dayalı bir yönetimdi. Halkı sömüren bir yönetim uygulanmıştır.¹⁵⁴

Bireylerin ulaşmak istediği özgürlük fikri asla özgür bırakılmamıştır. Yöneticiye ve devlete karşı daima korku ile bakan halk kesimi içinde yaşamak istediği özgürlüğe ulaşamazdı. Bunun haricinde dinsel olarak da etkisiz bırakılmış bir halk söz konusudur. Bu halk kesimi de insanları içine kapatarak onları işe yaramaz mahluklara dönüştürür. Kropotkin devletin içinde yer alan çeşitli üretim merkezlerinin devlet elinden çıkarılıp üretici sınıfın eline geçmesinin akli bir iş olacağını söyler.¹⁵⁵

Dini ve resmî kurumlar ise insanları devlet karşısında hor görmeye meydan hazırlar. Devlet halkı daima diğerk güçlülere karşı aşağıya çekmiş bir yapı olma özelliği taşır. Devlet kendisine aykırı ses çıkarabilecek ve kendisini tepe taklak edebilecek güçlü zümreyi nu şekilde kontrol altında tutar. Kropotkin ise dini ve resmî kurumların var olmadığı bir toplum ütopyası çizer.¹⁵⁶ Baskısız bir toplumda elbette bazı

¹⁵² Rucker,21

¹⁵³ Marshall age.78

¹⁵⁴ Ekmeğin fethi,s.78

¹⁵⁵ Kropotkin, anarşizm, s.130

¹⁵⁶ Woodcook.s.89

kurumlara da ihtiyaç olur. Bu kurumları da emekçi sınıfı bizzat kendi meydana getirir.

Kişiler arasındaki farklılıkların yok olmasıyla devlet de yerle bir olur. Toplum yeni halini alır ve herkesin eşitliliği ön plana çıkar. Mülkiyet de ortadan kalkınca zenginleşme de eşitlenir. Maddi kaynakların eşitlenmesi ve toplum içindeki farklı sınıfların yok oluşuyla da eşitlik tamamen sağlanır.¹⁵⁷

Toplum içindeki farklı şekillerde meydana gelen kurumlar var olabilirler. Bu farklı kurumlar ihtiyaçlara göre şekillenir ve ilerler. Örgütler sayesinde devlete yüklenen çeşitli görevler de halk içinde sınıflandırılır ve dağıtılır böylece halk devlet içinde kademelendirilerek görevlendirilir. Halkın görev alması da devletin etkisini azaltır ve ortadan kaldırır.¹⁵⁸

Kropotkin'in ütopyik devletinde küçük toplumsal yapılanmalar ile işçiler ve zanaat erbapları iç içe yer alır. Toplumun farklı sınıfları birbirini çevreler ve her türlü ihtiyaca cevap verir. Böylelikle toplumun içindeki her türlü gelişim ve değişim gerçekleşir ve birlikte çevrelenir.¹⁵⁹

Kropotkin anarşizmi toplumsal bir anarşizmdir. Bireycilik anlayışına karşıdır. Yardımlaşma esastır. İnsanların birlikteliği karşılıklı yardımlaşması ile kişilikler özgürleşir. İnsanların diğerleriyle olan iletişimi de ancak özgürlükle gelişir. Anarşizm toplumu ona göre sürekli bir devinim içerir. Büyük bir toplumun içindeki her türlü mülki araçlar yine halkın üreticinin elinde olması esastır. Komünleri yani çeşitli toplumsal toplulukları içinde barındıran toplumları aktarıırken Kropotkin komünist anarşizme destek verir ve onu oldukça ilerilere götürür. Üretim ile birlikte bireylerin toplum içinde bir araya gelmesi ortak hareket etmesi ortak ilişkiler kurmaları da bu sistem içerisinde şekillenir.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Kropotkin, anarşizm, s.124

¹⁵⁸ Cantzen, 41

¹⁵⁹ Kropotkin, Ekmeğin Fethi, s. 78-79.

¹⁶⁰ Kropotkin, Ekmeğin Fethi, Çev. Mazlum Beyhan, Ankara, Öteki Yayınları, 1999. s. 15.

1.5.5. Max Stirner

Stirner isminin özelliği alının genişliğinden gelir. Asıl adı “Johann Caspar Schmidt”dir. Stirner hiçbir şey ile sınırlandırılmamış bir bireyciliği ve kişinin bencilliğini savunur. Toplumsal yaşamın kişinin doğal şeklini anlatırken içinde yaşadığımız toplumun bireylere şahsi görevler vermek gibi bir durumun var olmadığını söyler.¹⁶¹ Stirner kişinin kendi üzerinde bir hakimiyet kurulmasına müshade ettiği için kurulduğunu savunur. Kişinin kendi isteği ile bir güce karşı boyun eğmesi meselesi Stirner’in kendisini diğerlerinden farklı kılan özelliklerinden birini oluşturdu. Özgürlük insanın kendini tamamen baskıdan arındırılmış olması ile doğrudan bağlantılıdır. Kişinin yalnızca öz benliği için uğraşması çabalaması esastır.¹⁶²

Stirner kişinin zihninde takılı kalam fikirlere karşıt bir duruş sergiler. Sabit fikirler insanın benliğinin en büyük düşmanıdır. Stirner anarşizmin gelişmesi ve modernleşmesi yolundaki öncü rollerden birini oynamıştır. Ekseriyetle otoriterlik hakkındaki tenkitleri oldukça etkilidir. Stirnere göre anarşizm insanın fitratının iktidarın maşruiyetini oluşturduğundan bahseder. Bu sayede anarşizmde yepyeni taze bir kol oluşturacak olan post modern anarşizmin sorunlarını oluşturmaya başlamıştır¹⁶³.

¹⁶¹ Nemman,116

¹⁶² Newman,116

¹⁶³ Newman,128-129

2. İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ANARŞİZM

2.1. Osmanlı Aydını ve Anarşizm

Zilelli ve Özkaya'ya göre varlığından, 1895'de, Jena'da basılan, E.V. Zenker'in *Deu Anarchismus* (Anarşizm) isimli kitabının bibliyografisi aracılığı ile haberdar olduğumuz, yine aynı yıl Kıbrızsade Osman Bey'in Fransızca yazdığı *Socialisme et Anarchie* (Sosyalizm ve Anarşi) kitabı Osmanlıda anarşizm hakkında yazılmış eserlerin bilinen ilk örneğidir.¹⁶⁴

Meriç'e göre ise Osmanlı'da politik bir teori olarak anarşizmin ilk defa ele alınışı bir çeviri eser sayesinde mümkün olmuştur. Palente adında bir Fransız

¹⁶⁴ Gün Zilelli, Emine Özkaya, "Türkiye'de Anarşizm", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol*, Cilt 8, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), 1153-1154

toplumbilimcinin kaleme aldığı inceleme yazısı Bedii Nuri tarafından 1909’da “Ferdiyun ve Fevzaviyun” başlığı ile Osmanlıcaya çevrilmiştir.¹⁶⁵

Osmanlıcada kargaşa anlamına gelen ‘fevza’ kelimesi anarşi olarak adlandırılırken anarşist için ‘fevzai’ anarşizm için ise ‘fevzeiyyet’ kelimeleri kullanılmıştır. Anarşi anarşist ve anarşizmin Osmanlıca karşılığının kargaşa gibi olumsuz bir anlam taşıyan kelime ile bağdaştırılması merkeziyetçiliği oldukça güçlü olan bir imparatorluğun içinde yetişmiş aydın kesimin bu ideolojiye karşı ön yargılı bir tavır takınmalarında etkili olmuştur. Anarşistlik bir hakaret gibi algılanmış ve aydınların birbirlerine karşı kullandığı çeşitli suçlamalarda bir ön sıfat olarak kullanılmıştır. Ümmet Mecmuasında kendisine anarşist denilmesinden rahatsız olan Hüseyin Hilmi cevap olarak bize anarşist diyenler önce kendi asıllarını araştırсын diyerek rahatsızlığını açıkça belirtmiştir.¹⁶⁶

Mehmet Rauf’un 1908 de yayımladığı Resimli Kitap’taki “Nihilizm ve Anarşizm” isimli yazısı Osmanlı döneminde yazılmış en uzun yazılardan biri olma özelliği taşır. Bu makalede Mehmet Rauf, anarşist düşünüş ve eyleminin kısa tarihini ortaya koyarken Bakunin ve Proudhon ’un devlet ve mülkiyete dair fikirlerini ele almıştır. Ayrıca anarşizm ideolojisinin çeşitli kademelerdeki gelişim sürecini de anlatmıştır. Mehmet Rauf bu eserin son bölümünde çeşitli anarşist terör eylemlerinden bahsetmiştir. Ayrıca anarşist ve nihilist hareketlerin Avrupa’daki uzantıları hakkında bilgiler vermiştir. Özellikle makalenin son bölümü göz önüne alındığında bu makale sadece anarşizmin genel ilkelerini ortaya koyan bir yazı olmaktan çok anarşizmin terör yönüne dikkatleri çekerek aslında bu ideolojinin Osmanlı toplumunu ne kadar yabancı bir felsefe olduğunu vurgulamaktadır.¹⁶⁷

Mehmet Rauf ile birlikte anarşizme karşı aynı tavrı sergileyen dönemin önemli isimlerinden olan Celal Nuri ise anarşizm ideolojisini anlatırken farklı bir yola başvurmuştur. Tarihi İstikbal adlı üç ciltlik hacimli eserinde anarşizmi bir hikâye türünde anlatır. Hikâyede Örfi Bey’e anarşizm ideolojisini anlatan ‘İvan Seriçniyeviç’ isimli bir Rus nihilistin anarşizmi anlatırken anarşizmin sadece felsefî yönünü

¹⁶⁵ Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 180.

¹⁶⁶ Mehmet Ö. Alkan, “II. Meşrutiyette Anarşizm ve Osmanlı Aydını Üzerine” *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, 6, (1988), 1818

¹⁶⁷ Alkan, “II. Meşrutiyette Anarşizm ve Osmanlı Aydını Üzerine”, 1818

öğrenerek anarşist olunamayacağını aynı zamanda eylemli propaganda ile revolver kullanmalı bir bomba atmalı ve bir ev yakmalı ki anarşist olabilsin tabirini kullanmaktadır.¹⁶⁸ Böylelikle Celal Nuri'nin anarşizme karşı tavrının da anarşizmi eylemci bir anlayış olarak benimsediğini gösteriyor. Söyleşi anarşizmin siyasal ve felsefi özelliklerinden örneklerle sürer ayrıca bu söyleşide özellikle özgürlük yıkıcılık özel mülkiyet din hiçbir otorite tanımama hırsızlık konularında anarşizme atfedilen olumsuz düşüncelerden söz edilir.¹⁶⁹

Anarşizme felsefi bir kavram olarak yer veren ilk Türkçe sözlük 1914'te Rıza Tevfik tarafından yayımlanan Kamus-ı Felsefe'dir. Bu sözlükte anarşizm sapıklıkla eş anlamlı tutulmuş ve anarşizmin eyleme geçtiği takdirde siyasi bir cinayet haline dönüşeceği ifade edilmiştir.¹⁷⁰ Ayrıca Rıza Tevfik sözlüğünde Proudhon, Bakunin, Godwin ve Stirner gibi anarşizmin öncü isimlerine yer vermiştir. Bakunin'i devrime giden yolda şiddeti kutsadığı için bir canavar olarak adlandırmıştır.¹⁷¹ Meriç ise Rıza Tevfik'in Bakunin ve Proudhon'u anlayamadığını ifade eder ve anarşizm ile anarşi arasında ayırım yapmamasını tenkit eder. Ayrıca Rıza Tevfik'in anarşizm yorumunun kendi özgün fikirleri olmadığını bu yazının Avrupa'da mevcut düzeni korumaya çalışan fikir adamlarının görüşlerini bir tezahürü olduğunu belirtmiştir.¹⁷²

Bu dönemde anarşizmi tanıtmaya mahiyeti taşıyan bu yazıların dışında, Jön Türk hareketi içinden küçük bir kesimin anarşizme ilgi duyduğu söylenebilir. Bu kesim tarafından Osmanlı İhtilal Fırkası, Osmanlı Hareket Komitesi ve Türk Anarşist Cemiyeti benzeri örgütlerin sadece yöntem olarak anarşizme ilgi duydukları bununla birlikte siyasal felsefe olarak anarşizmle ilgilenmedikleri söylenebilir.¹⁷³ Alkan bu dönemde bazı cemiyetlerin sadece sultanı korkutmak amaçlı kurulduğunu ifade ederken Osmanlı Anarşist Cemiyetinin de bu tarz bir amaçla kurulduğunu söyler.¹⁷⁴

Osmanlıda anarşizm hakkında yazı yazan bir başka isim de Ahmet Rıfki'dir. "Yirminci Asırda Zekâ" adlı dergide Anarşistler başlığıyla çıkan bu yazıda Ahmet

¹⁶⁸ Alkan, *age.*..1818

¹⁶⁹ Alkan, *age.*..1818

¹⁷⁰ Meriç, *Mağaradakiler*, 181

¹⁷¹ Alkan, "II. Meşrutiyette Anarşizm ve Osmanlı Aydını Üzerine", 1818

¹⁷² Meriç, *Mağaradakiler*, 181

¹⁷³ Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1981), 245.

¹⁷⁴ Barış Soydan, *Türkiye'de Anarşizm: Yüz Yıllık Gecikme*, (İstanbul: İletişim, 2014), 33

Rıfki anarşistlerin karıştığı terör eylemlerini konu etmiştir. Ahmet Rıfki anarşizmin şiddet yanını destekleyen filli anarşizmi cinayetlerinden ve saldırılarından dolayı kınarken Kropotkin ve Malatesta gibi anarşist düşüncenin önemli isimlerinden okuduğu kitaplardan etkilenecek anarşizmin fikri yönünü onaylamıştır.¹⁷⁵

Bu bölümde birinci kuşak anarşistler arasında yer alan Alexander Atabekian'ı Osmanlı Devleti toprakları içinde anarşist propaganda faaliyetlerinde bulunmasından dolayı daha detaylı ele almaya çalışılacaktır. Ayrıca Abdullah Cevdet'i, Avrupa'da kaldığı süre zarfında anarşistlerle ilişki içinde olması ve kendini bir dönem için anarşist olarak addetmesi sebebiyle Abdullah Cevdet'in anarşizme olan ilgisine daha ayrıntılı bir bakış sunmaya çalışılacaktır. Son Olarak Baha Tevfik'in özellikle Türkiye'deki anarşist çevreler tarafından Türkiye'nin ilk anarşisti olarak kabul görmesinin sebebi ortay konulacaktır.

2.1.1. Alexander Atabekian

Birinci kuşak anarşistler içinde yer alan Dr. Alexander Atabekian 2 Şubat 1868 tarihinde Çarlık Rusya'sının Dağlık Karabağ Bölgesinin Suşi şehrinde Rusya Ermeni'si bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur. 1886 yılında Suşi'de Lise eğitimini tamamladıktan sonra tıp eğitimi için Cenevre'ye gitmiştir. 1889 yılında Cenevre'de "Sosyal Demokrat Hınçakyan Partisine"¹⁷⁶ (SDH) katılmış ve partinin yayın organı olan "Hınçak"¹⁷⁷ (Çan) dergisinde gönüllü dizgici olarak çalışmıştır.¹⁷⁸ Selbuz, Hınçak dergisindeki makaleler ve denemelerin, esas olarak "Ermenilere karşı Osmanlı soykırımı" ve buna karşı Ermeni direnişi ile Gürcistan ve Azerbaycan'da Ermeniler üzerinde yürütülen şiddet hareketlerini konu aldığını belirtmiştir.¹⁷⁹ Minasian da

¹⁷⁵ Alkan, "II. Meşrutiyette Anarşizm ve Osmanlı Aydını Üzerine", 1819

¹⁷⁶ Sosyal Demokrat Hınçakyan Partisi 1887' de kendilerini Marksist addeden altı Rusya Ermeni'si (Avatis Nazerbekyan ve eşi Maro Vardanyan, Gabriel Kalyan, Gevork Karacıyan, Ruben Khanazatyan, Manuel Manuelyan) genç öğrenci tarafından Cenevre'de kurulmuştur. Hınçaklar sosyalizmi Ermeni sorununda ilk kullananlar olmuşlardır. Azami programlarında insanın insan tarafından sömürülmesine karşı çıkıyor sosyalizmi Ermeni Halkı ve Ermeni Yurdu için gelecekteki amaç olarak gösterirken, asgari programlarında ise Türkiye Ermenilerinin milli birliklerine, siyasal özgürlüklerine ve geniş bir demokrasiye ulaşmaları yolunda "devrimci başkaldırı eylemlerini" bir araç olarak işaret etmişlerdir. Bkz. Anaide Ter Minassian, *Ermeni Devrimci Hareketi'nde Milliyetçilik ve Sosyalizm 1887-1892*, Çev. Mete Tuncay, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 23-24

¹⁷⁷ Hınçak Merkez Komitesi tarafından 1887-1914 arasında oldukça düzenli yayımlanmış aylık dergi.

¹⁷⁸ Cemal Selbuz, Biography of Armanian Anarchist Alexander Atabekian, "<https://www.anarkismo.net/article/3771>" (Erişim: 14. 03. 20019)

¹⁷⁹ Cemal Selbuz, Biography of Armanian Anarchist Alexander Atabekian, "<https://www.anarkismo.net/article/3771>" (Erişim: 14. 03. 20019)

Atabekian ve onun yayımladığı ilk Ermenice anarşist dergi olan Hamayank'ı kastederek anarşistler dışında propaganda sorunlarıyla ilk ilgilenenlerin Hınçaklar olduğunu ve bu bağlamda birçok sosyalist yazıyı Ermeniceye çevirerek kendi dergilerinde ya da risaleler şeklinde yayımladıklarını ifade etmiştir.¹⁸⁰ Bu bilgiler ışığında Atabekian'ın sonraki yıllarda kullandığı anarşist yayınlardaki propaganda faaliyetlerinde Hınçaklardan etkilenmiş olduğu çıkarımında bulunmanın yanlış olmayacağı ileri sürülebilir.

SDHP ve Hınçak dergisi ile olan ilişkisinden Cenevre'deki ilk yıllarını sosyalist bir çizgide geçirdiği anlaşılan Atabekian 1890'da dönemin genç anarşistleri arasında oldukça popüler olan Kropotkin 'in "Bir İsyancının Sözleri"¹⁸¹ adlı eserini okumuş ve bu tarihten itibaren anarşist hareket içinde yer almıştır.¹⁸²

1890'lı yıllarda Avrupa anarşist hareketlerde etkin olan Atabekian, bir taraftan anarşizme dair ana metinlerin yayımlanarak dağıtılması ile anarşist fikirlerin propagandasını yaparken diğer taraftan da Max Nettlau, Elisée Reclus Jean Grave ve Paraskev-Stoianof gibi dönemin önemli anarşist isimleriyle yakın ilişkiler kurmuştur. Özellikle Kropotkin ile olan yakın arkadaşlığı kaynaklarda sıkça vurgulanmaktadır.

Atabekian 1893'de Anarşist yayınları Rusya'da gizlice dağıtma planı ile ilgili olarak Kropotkin'i İngiltere'de ziyaret etmiştir. Bu ziyaretten kısa süre sonra Cenevre'de Anarşist Kütüphaneyi kurmuştur.¹⁸³ Anarşist kütüphane Atabekian öncülüğünde bir araya gelmiş Rus öğrenciler çevresinin oluşturduğu ve Rallinin 1873'te Devrimci Komününden bu yana kurulan ilk Anarşist propaganda grubuydu.¹⁸⁴ İdeolojilerinde Kropotkin, Reclusun ve Le Revolte gazetesinin yakın takipçisi olan bu gurup eylemlerinde ise Maletestadan ilham almışlardı.¹⁸⁵ Atabekian ve Grubu

¹⁸⁰ Minassian, *Ermeni Devrimci Hareketi'inde Milliyetçilik ve Sosyalizm 1887-1892*, 24

¹⁸¹ Elisée Reclus 1885'de Kropotkinin anarşist "Le Révolté" (İsyancı) gazetesinde 1870-1882 yılları arasında yazdığı toplumun genel durumunu, devletlerin gelişimini ve çözümlüğünü inceleyen, çağdaş tarihin insanlığa sunduğu tecrübeleri çözümlen ve bu tecrübelerin anlamlarını, içerdikleri dersleri ortaya koyan ve hepsinden önemlisi sadece bilmekle kalmayıp aynı zamanda eyleme geçmek isteyen insanlara seslendiği makalelerini "Paroles d'Un Révolté" (Bir İsyancının Sözleri) adı altında kitap olarak yayımlamıştır. Bkz. Pyotr Kropotkin, *Bir İsyancının Sözleri*, Çev: İhya Kahraman, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018) 10

¹⁸² Max Nettlau, *A Sohr History of Antchism*, Translated by İda Plat İsca, (New York: Freedom Press London, 1996), 368

¹⁸³ Woodcock, *Anarşizm Bir Düşünce ve Hareketin Tarihi*, (İstanbul: Kaos, 1996), 429

¹⁸⁴ Paul Avrich. *The Russian Anarchists* (Princeton, 1967), 38

¹⁸⁵ Nettlau *A Sohr History of Antchism*, 246

Kropotkin: Siyasi Haklar (1893), Devletin Ayrıştırılması (1893), Anarşizm (1893), Devrimci Azınlıklar (1894), İsyancı Ruh (1893). Çiftçi Kardeşler, Errico Malatesta: Köylüler Arasında (1893), Jacques Grave: Neden Devrimcileriz?¹⁸⁶ gibi birçok risaleyi Rusça ve Ermenice olarak yayımlamışlardır.¹⁸⁷ Minassian bu adı geçen risalelerin baş sayfalarında Maarif nezaretinin ruhsatıyla neşredildiklerini belirten Osmanlıca bir ibare olduğunu belirtmiş ayrıca Atabekian'ın, İstanbul ve İzmir'de risaleler dağıtmayı denediğini ifade etmiştir.¹⁸⁸ Adams da Atabekian'ın risalelerinin, Türkiye'deki Ermeni devrimci hareketleri içerisinde yaygın bir dağıtım bulunduğunu yazmıştır.¹⁸⁹

Atabekian 1894 yılı boyunca Londra'da hazırlanan ama Paris'te basılan ilk Ermenice anarşist dergi olan Hamayank'ı yayımlamaya başlamıştır. 1894'ün Ocak, Mart, Mayıs Eylül ve aralık aylarında olmak üzere toplam 5 sayı çıkan dergi Paris'te, "İmpimerie Internationale" tarafından basılmıştır.¹⁹⁰ Adams Atabekian'ın yazılarında Osmanlı'nın Ermenistan'daki hakimiyetine ve Avrupa'nın genel olarak bölge üzerindeki hâkimiyetine karşıtlığının açık bir şekilde ortaya çıktığını ileri sürer.¹⁹¹ Dergi, Fransa, Rusya, İtalya, Polonya ve İspanya'daki uluslararası devrimci hareketler ile ilgilenmekle beraber, özellikle Türkiye'ye ve Ermeni Sorununa dikkat çekmekteydi:

Hamayank'ın kanısınca Ermeni halkı devrimci bir aşamaya girmişti. Türkiye'de vahşi bir ekonomik sömürüye ve despotik bir sistemin gayri insanî davranışlarına uğrayan Ermeni işçileri proleterliğe indirgenerek Ermenistan'ı kitleler halinde terk edip "emek güçlerini satmak için Bakü'ye, Batum'a, Bolis'e, Yunanistan'a, Romanya'ya, hatta Amerika kadar uzaklara gidiyorlar"dı. Hamayank, Ermeni çiftçiler açısından toprağın "ortaklaştırılması" (communalisation) ve özgürlük ve refahın bir aracı olarak kendi kendini yönetme hakkı için devrimci bir mücadelenin zorunluluğunu teslim etmekteydi. Bununla birlikte, Ermeni Sorunu'na Avrupa müdahalelerinden usanmıştı; Ermeni devrimci hareketinin "merkeziyetçiliğini kınıyor ve bütün hükümetlerin baskıcı niteliğine karşı çıkıyordu."¹⁹²

¹⁸⁶ Cemal Selbuz, "Azatutyan Canaparhin Anarxistmi: Aleksander Atabekyan" *Siyahi*, 9, (2007), 5

¹⁸⁷ Selbuz, "Azatutyan Canaparhin Anarxistmi: Aleksander Atabekyan" 6

¹⁸⁸ Anahide Ter Minassian, "1876-1923 Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketin doğuşunda ve Gelişmesinde Ermeni Topluluğunun Rolü" *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, dnl: Mete Tunçay, Erik J. Zürcher, (İstanbul: İletişim Yayınları,2014), 200

¹⁸⁹ Jason Adams, *Non-Western Anarchisms*, 24 <https://theanarchistlibrary.org/library/jason-adams-non-western-anarchisms.pdf> (Erişim: 03. 04. 2019)

¹⁹⁰ Anahide Ter Minassian, "1876-1923 Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketin doğuşunda ve Gelişmesinde Ermeni Topluluğunun Rolü", 199-200

¹⁹¹ Adams, *Non-Western Anarchisms*, 24, <https://theanarchistlibrary.org/library/jason-adams-non-western-anarchisms.pdf> (Erişim: 03. 04. 2019)

¹⁹² Anahide Ter Minassian, "1876-1923 Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketin doğuşunda ve Gelişmesinde Ermeni Topluluğunun Rolü" ,200

Selbuz, Hamayank'ta Atabekyan adına yazılmış makale veya yazı bulunmadığını belirtmiş ve bu durumun Paris'teki Anarşist faaliyetlerinden ötürü yürütülen polis tatbikatı sebebiyle olabileceğini ifade etmiştir. Nitekim kısa bir süre Atabekian hakkında yürütülen polis tatbikatı sürgün kararı ile sonuçlanmış ve Atabekian uzun yıllar doktorluk yapacağı (1896-1917) İran'ın Reşt şehrine gitmiştir.¹⁹³ Minnassian İran'daki Reşt şehrinde 1880 tarihli anarşist çizgideki *Hamayank* adında bir derginin yayımlanmasının da Atabekian'a izafe edildiğini ancak derginin yayımlanma tarihinin "hayli erken" olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁴ Benzer şekilde Sezbuz'da söz konusu derginin tarihinin (1880) Atabekian'ın biyografisine dair sahip olduğumuz bilgilerle örtüşmediğini ifade etmiştir.¹⁹⁵

Atabekian 1917'de İran'ın Reşt şehrinde ayrılmıştır. Bu tarihte Moskova'ya gelmiş ve burada anarşist federasyonun gazetesi olarak kabul edilen *Anarxia*'da Ekim devrimine dair tartışmalara katılmıştır.¹⁹⁶ Rusyadaki anarşistlerin büyük kısmının Bolşevikler ile birlikte hazırladıkları ve arzu ettikleri Ekim Devrimine sadık kaldıklarını sadece anarko-sendikalist *Golos Trudo* gazetesi ve Alexander Atabekian gibi anarşist azınlığın ekim devrimine tereddütle yaklaştığı dönemde Moskova savaşlarının arkasından Atabekian Bolşevikleri iç savaş başlattıkları için sert bir dille eleştirmiştir.¹⁹⁷ Woodcock'ta Atabekian'ın 1917'den sonra Kropotkin'in düşüncelerine en sadık kalanların lideri olduğunu yazmıştır.¹⁹⁸

Kropotkin'nin zatürreye yakalandığı 1921 tarihinde, Atabekian ivedi bir şekilde yakın dostunun yanına gitmiş ve son nefesini vereseye kadar Kropotkin'in eşi ve kızı ile başında beklemiştir. Kropotkin'in cenaze töreni ki, Moskova'da ki son büyük anarşist gösteri olacaktır, Rusya'daki anarşist grupları tüm düşünce farklılıklarına rağmen bir araya getirmiş ve bu gruplarca kurulmuş anarşist komite tarafından düzenlenmiştir. Bu komite içinde yer alan Atabekian daha sonra Kropotkin'in aile

¹⁹³ Selbuz, "Azatutyen Canaparhin Anarxistmi: Aleksander Atabekyan", 6

¹⁹⁴ Minassian, "1876-1923 Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketin doğuşunda ve Gelişmesinde Ermeni Topluluğunun Rolü", 199

¹⁹⁵ Selbuz, "Azatutyen Canaparhin Anarxistmi: Aleksander Atabekyan", 8

¹⁹⁶ Selbuz age., 8

¹⁹⁷ Victor Serge, *Anarchists Never Surrender: Essays, Polemics, and Correspondence on Anarchism, 1908–1938*, Translated, Mitchell Abidor, (Oakland:PM Press, 2015),177

¹⁹⁸ George Woodcock and Ivan Avakumovic, *The Anarchist Prince: a Biographical Study of Peter Kropotkin*, (London: T. V. Boardman & Co., Ltd., 1950.), 240

evinin, onun vasiyeti üzerine müze olarak kullanılması için kurulan komitenin de etkin bir üyesi olmuştur.¹⁹⁹

Tarihler 1921'i gösterdiğinde Bolşevikler tarafından anarşistlere karşı topyekûn bir temizlik hareketi başlatılır. Rusya'daki anarşist eylemler kanla bastırılır ve birçok anarşist ideolojiyi benimsemiş isim tutuklanır ve sürgüne gönderilir. Kropotkin'in eski dostu ve vekili Atabekian da bu isimlerden biri olmuştur. Alexander Atabekian 1920 yılında Çeka tarafından, basın yasasına muhalefetten tutuklanır. 6 ay toplama kampı cezası alır. 1921 de tekrar tutuklanır ve Kafkasya'ya sürgün cezası verilir.²⁰⁰ Avrich Atabekian'ın sürgünde kayıp olduğunu söylemiştir.²⁰¹

2.1.2. Baha Tevfik

Baha Tevfik, 13 Nisan 1884 tarihinde İzmir'de doğmuştur ve 2. Meşrutiyet devrinin önemli düşünce adamlarından birisi olarak kabul edilir. İzmir Namazgah Mektebi'nde ilköğrenimini tamamlayan Tevfik, ortaöğrenimini İzmir Rüşdiyesi'nde ve İzmir İdadisinde yapmıştır. İstanbul' da Mekteb-i Mülkiye' de (Siyasal Bilgiler Fakültesi 'nde) yüksek öğrenimini iyi derece ile bitiren Tevfik, 1908'de kısa bir süre İzmir'de Menba-i Füyüzat Mektep-i Hususiyesi müdürlüğü ve vilayet maiyet memurluğu yapmıştır. Daha sonra memurluğu bırakmıştır. Balkan Savaşı günlerinde yayın faaliyetlerinin zorlaştığı görülür. Tevfik, İstanbul'da Rehber-i İttihad-ı Osmani Lisesi'nde Felsefe öğretmenliğine başlar ve vefatına kadar bu işi yapar.²⁰²

Baha Tevfik Mülkiye'de okuduğu yıllarda (1904-1907) Fransızcasını iyice geliştirir. Yine bu yıllarda, onda daha idadi yıllarında başlayan batı felsefe ve edebiyatına karşı ilgi daha da artar. Çok iyi olan Fransızcasıyla, daha sonra Ahmet Nebil'le beraber Türkçeye tercüme edeceği Ludwig Buchner'in Madde ve Kuvvet'ini okur. Ernest Haeckel'in Kâinatın Muammaları, Vahdet-i Mevcut'u (Monizm) ve Alfred Fouillee'nin Felsefe Tarihi okuduğu kitaplar arasındadır. Ayrıca Ribot, Worms, Boirac, de Laoutier gibi tanınmış batılı felsefecilerin eserlerini de okur. Kant felsefesini dikkatle inceler. Odette Lacquerre'nin feminizm konusundaki görüşlerinden etkilenir.

¹⁹⁹ Paul Avrich. *The Russian Anarchists*, 227-228

²⁰⁰ Selbuz, "Azatutyan Canaparhin Anarxistmi: Aleksander Atabekyan", 12

²⁰⁰ Selbuz age., 12

²⁰¹ Avrich: *The Russian Anarchists*, 244

²⁰² Rıza Bağcı, *Baha Tevfik'in Hayatı Edebi ve Felsefi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, (İzmir: Kaynak Yayınları, 1997), 11-36

Bunun yanı sıra Nietzsche, Leon Tolstoy, Gustave Flaubert okuduğu yazarlar arasındadır. Özellikle Ludwig Buchner'in Madde ve Kuwet'i onun üzerinde çok etkili olur. Fikir dünyasında büyük değişiklikler yapar. Bu eserin, Allah, kader, din, yaratılış ve ruh konusundaki fikirleri üzerinde, materyalist bir anlayışa sahip olmasında ve ateistliğinde etkili olduğu ifade edilebilir.²⁰³

Bu eserlerin ardından “gençlerin fenni ve felsefi bilgilerini çoğaltmak ve bu suretle içtimai ve ilmi bir inkılabın esaslarını hazırlamak maksadıyla Ahmet Nebil ve Baha Tevfik tarafından 5 Temmuz 1326 (18 Temmuz 1910) tarihinde "Teceddüd-i İlmi ve Felsefi Kütüphanesi" kurulmuştur. Yaklaşık 11 cilt eser bu kütüphaneden yayınlamıştır.²⁰⁴ Aralarında Felsefe-i Ferd, Feminizm, Teceddüd-ü ilmî ve edebî, Psikoloji ve bazı monografiler vardır.

Baha Tevfik'in felsefe ile bu yakın uğraşısı 1913 yılında Felsefe Mecmuası adlı bir felsefe dergisi çıkarması ile sürer. Bu dergi kronolojik olarak 1911 tarihinde çıkan Yeni Felsefe Mecmuası ve 1912 yılında yayımlanan Ceride-i Felsefiye 'den sonra yayımlanan üçüncü felsefe dergisidir. Ancak gerek içerik ve nitelik gerekse amaç açısından ilk sayılmak gerekir.²⁰⁵

1904'de İzmir Gazetesi'nde yazı hayatına başlayan Baha Tevfik'in, 10 yıllık süreçte tercüme ve telif şeklinde yirmi kitap ve çeşitli konularda yüzlerce yazı kaleme almıştır. Baha Tevfik, oldukça yoğun olan bu çalışma temposunu sürdürürken 1914'de karaciğerinden rahatsızlanmış ve vefat etmiştir.²⁰⁶

Baha Tevfik bir yandan Türk düşünce tarihi içinde materyalist-evrimci felsefeyi tanıtip yayışı ile diğer yandan da siyasal akımlar, hareketler içinde sosyalist, liberal veya anarşist olduğu yolundaki iddialar ile ilgi toplamış bir meşrutiyet aydınıdır. Bu iddialar arasında bu çalışmanın konusu kapsamına giren anarşist iddiaları değerlendirilmeye çalışılacaktır.

²⁰³ Bağcı, *Baha Tevfik'in Hayatı Edebi ve Felsefi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, 16-17

²⁰⁴ Mehmet Ö. Alkan, “Düşünce Tarihimizde Önemli Bir İsim: Baha Tevfik”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, 52, (1988), 43/235

²⁰⁵ Mehmet Ö. Alkan, “Baha Tevfik ve Siyasal Düşünüşü” *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, 6, (1988), 1815

²⁰⁶ Bağcı, *Baha Tevfik'in Hayatı Edebi ve Felsefi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, 36

Baha Tevfik'in anarşist olduğuna dair iddiaların temellendirilmesinde kullanılan en önemli kaynak, Tevfik'in kitap halinde en son yayımladığı ve sosyal, siyasi, felsefi çeşitli düşüncelerini ayrıntılı bir şekilde anlattığı “Felsefe-i Ferd” isimli eserinin “Çağın Sonu ve Birey Felsefesinin Sonucu” başlıklı kitabın son makalesinde ifade ettiği düşünceleridir.

Baha Tevfik, Felsefe-i Ferd'in bu son makalesini, düşünür dostu Memduh Süleyman'ın kendisine altı ay kadar önce gönderdiği bir mektubundaki düşüncelerini aktararak başlatır. Memduh Süleyman bu mektubunda Max Nordau 'dan esinlenerek ileri sürdüğü çağımızda görülen toplumsal ahlaksızları, çılgınlıkları, cinnet halini, anlatır ve bu durumu Türkiye özelinde verdiği örneklerle açıklamaya çalışır. Baha Tevfik, Memduh Süleyman'ın ileri sürdüğü bu toplumsal bunalımı kabul etmekle beraber, toplumun içinde bulunduğu bu buhran halinin sebeplerini Memduh Süleyman'ın yaptığı gibi “çağın somu” olarak isimlendirmeyi doğru bulmaz.²⁰⁷

Baha Tevfik'e göre topluluk hayatının bütün aşamaları birbirinin zıttı olan toplum ve birey arasındaki iki uç noktada var olur ve gerçekliğini sürdürür. Bu iki uç noktadan hangisine yaklaşırsak doğal olarak diğerinden uzaklaşmış oluruz. Bireyi ön plana çıkarmak toplumun gücünü, ayırt edici özelliğini kırarken, toplumu öncelemek ise bireyi düşürmek, silmek anlamına gelir. “Birey felsefesinin aşırı taraftarlarınca toplum hayatı doğal olmayan, gereksiz ve zararlı olduğu gibi; toplumsal felsefenin yine aşırı taraftarlarınca da birey; kendi başına bir hiçten başka bir şey değildir.” Memduh Süleyman'ın tasvir ettiği toplumsal çılgınlıklar, ahlaksızlıklar, cinnetler ise işte bu birbirinin zıddı olan Toplum ve birey arasında sallanan yaşamın aşamaları kendine özgü dengeyi sağlamayınca meydana gelen hadiselerdir. Baha Tevfik, Memduh Süleyman'ın çağın sonu olarak adlandırdığı bu mevcut durumu “...sağlam bir felsefi zemine dayanamayan toplumsallığın dengesizlikten doğan sarsıntıları” şeklinde tanımlar.²⁰⁸

Baha Tevfik daha sonra birey ve toplum üzerine yaptığı değerlendirmeleri Anarşizm ve Sosyalizm ekseninde devam ettirir. Anarşizm ve Sosyalizmi birbirine yakın sayanları eleştirir ve Sosyalizmi “Bence sosyalizm birey ve bireyin meziyetleri

²⁰⁷ Baha Tevfik, *Felsefe-i Ferd: Anarşizmin Osmanlıcası*, haz: Burhan Şaylı, (İstanbul: Yumuşak g yayınları, 1997), 105-110.

²⁰⁸ Baha Tevfik, *Felsefe-i Ferd: Anarşizmin Osmanlıcası*, 110

aleyhine toplum hayatını güçlü kılmaya çalışan bir toplumsal öğretilerdir.” şeklinde tanımlar. Daha sonra sosyalizm ile büsbütün ayrı bir içeriğe sahip olduğunu belirttiği anarşizmi “Anarşizm demek ancak bireyi yaşatmak ve bireye, bireyin özgün meziyetlerine karşı olan bütün güçleri mahvetmek demektir.” “Anarşizm demek; bireyin üzerinde doğa yasalarından başka bir yasa bırakmamak, muazzam hayat kavgası düsturunu bütün çıplaklığıyla ortaya çıkarmak demektir.” şeklinde tanımlayarak sosyalizmin topluma, anarşizmin ise bereye atfettikleri önem bağlamında bu iki öğretinin birbirinin zıddı olduğunu vurgulamıştır.²⁰⁹

Baha Tevfik, sosyalizm ve anarşizm arasındaki temel farkı ortaya koyduktan sonra acaba nereye doğru gidiyoruz? Hayat yolumuz üzerinde sosyalizm mi yoksa anarşizm mi var diye sorar. Ona göre yirmi, yirmi beş sene içinde dünyayı tanınmayacak derecede değiştiren bilim ve fen, sosyal hayatı ve ahlakı da değiştirecektir ve bu değişme başlamıştır. İnsanlık yeni bir yüzyıla girmektedir ve Baha Tevfik'e göre bu yeni yüzyılda dünyaya anarşizm hâkim olacaktır:

Ben bu yeni çağın içinde "anarşizmi görüyorum. Kanımca kölelikten, ücretli köleliğe ve ücretli kölelikten sosyalistliğe geçen insanlık en sonunda anarşizme ulaşacak ve orada bireyselliğin bütün bağımsızlığını, bütün azametini duyumsayacaktır. Fakat bu anarşizm; şimdilik başlangıç durumunda bulunan yönetsiz ve düzensiz bir anarşizm değil, doğaya ve doğallığa uygun fenni [bilimsel] ve gerçek bir anarşizm olacaktır. Şimdiki anarşistlik kendi yerini açmak için engelleri yıkmakla meşguldür. Geleceğin anarşistliği kendi gerçek yerini bulunca artık yıkmakla değil, tersine yapmakla uğraşacaktır.²¹⁰

Felsefe-i Ferd'in Çağın Sonu ve Ferd Felsefesinin Sonucu başlıklı son makalesinde geçen bu ifadeler Baha Tevfik'in anarşist olduğuna dair iddiaların temel dayanak noktasını oluşturmaktadır. Felsefe-i Ferd'i, 1992 yılında günümüz Türkçesine çevirip “Felsefe-i Ferd Anarşizmin Osmanlıcası” adıyla yayımlayan Burhan Şaylı, eserin başına koyduğu geniş önsözde Baha Tevfik'in anarşist olduğunu net bir ifadeyle belirtmiştir.²¹¹

Baha Tevfik'in anarşizmi insanlığın ulaşacağı en son ve en ideal nokta olarak görmesi onun anarşist olduğuna dair güçlü bir izlenim bıraksa da Baha Tevfik eserinde anarşist düşüncülerden hiç bahsetmez. Alkan Baha Tevfik'in diğer makalelerinde yola çıkarak onun liberal olduğunu bu yüzdende liberal bir bireyciliği savunduğunu söyler.

²⁰⁹ Baha Tevfik, *Felsefe-i Ferd: Anarşizmin Osmanlıcası*,111

²¹⁰ Baha Tevfik, *Felsefe-i Ferd: Anarşizmin Osmanlıcası*,112

²¹¹ Baha Tevfik, *Felsefe-i Ferd: Anarşizmin Osmanlıcası*,24

Nitekim yukarıda kısa özeti yapılan Felsefe-i ferdin son makalesinden de görülebileceği gibi Baha Tevfik bireycilik vurgusu üzerinden anarşizme ulaşmaktadır.

2.1.3. Abdullah Cevdet

Doktor, şair, yazar, fikir ve siyaset adamı olan Abdullah Cevdet, 9 Eylül 1869' tarihinde Arapkir'de dünyaya gelmiştir. Aile çevresinden aldığı dini eğitime rağmen biyolojik materyalist eğilimlerin hâkim durumda olduğu Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'deki (Askeri Tıp Okulu) öğrencilik yıllarında bu çevreden kısa sürede etkilenmiştir.²¹² Türk fikir dünyasında materyalizmi savunan önemli isimlerinden biri olan Abdullah Cevdet'in maddeci görüşü fizyolojik ve biyolojik yöndedir. Büchner, Cabanis, Darwin, Karl Vogt Moleschot vb. Batılı düşünürlerden etkilenmiş ve onların paralelinde fikirler ileri sürmüştür.²¹³

Abdullah Cevdet, Türk kültür dünyasında etkisini uzun yıllar sürdüren İctihad mecmuasını yayımlanmasının dışında Maârif, Musavver Cihan, Resimli Kitab, Osmanlı, Genç Türk, Selâmet-i Umûmiyye, Âzad, Türkiye, Roj-u Kürd, Hetav-ı Kürd, ve Jin²¹⁴ gibi birçok mecmuada yazılar yazmıştır. Peygamberin hayatım marazi psikoloji ile açıklamaya çalışan ve gelenekçi çevrelerden çok sert tepkiler almasına neden olan Dr. Dozy'nin İslamiyet tarihi de dahil çok sayıda telif ve tercüme kitap yayımlayan Abdullah Cevdet'in telif eserlerinin sayısı 46'yı tercümelerinin sayısı da 30'u bulur.²¹⁵

Siyasi hayatı da çok hareketli olan Abdullah Cevdet, 1889 da Türk siyasi tarihindeki merkezi ve belirleyici hareketlerin en önemlilerinden biri olan "İttihat ve Terakki Cemiyeti" adını alacak İttihadı Osmani Cemiyetinin ilk kurucuları arasında yer almıştır. Ziya Gökalp'inde içinde bulunduğu birçok ismi cemiyete üye yapmış ve cemiyetin ilk propaganda bildirisi kaleme almıştır. Paris'te Cemiyetin merkez yayın organı konumunda olan Osmanlı Mecmuasının yöneticilerinden biri olmuş ve başyazar

²¹² Şükrü Hanioglu, "Abdullah Cevdet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1, s.90

²¹³ Mehmet Akgün, *Materyalizmin Türkiye'ye Girişi*, (Ankara: Edlis Yayınları, 2005), 333

²¹⁴ Hanioglu, *Abdullah Cevdetin II. Meşrutiyet döneminde Roj-u Kürd ve Hetav-ı Kürd gazetelerinde yazdığı yazıların etnik ayrılıkçılık içermediğini ancak mütarekeden sonra yazdığı Jin gazetesindeki yazılarda etnik ayrılıkçı fikirleri ortaya koyduğunu belirtir. Bkz. Şükrü Hanioglu, "Abdullah Cevdet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 1, s.90*

²¹⁵ Şükrü Hanioglu, "Abdullah Cevdet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 1, s.93

olarak yazılar yazmıştır.²¹⁶ 1899 -1903 arasında Osmanlı Devleti'nin Viyana sefaretinde doktor olarak görev yapmış bu görevi kabul edip sarayla anlaştığı için Ahmet rıza bey ve arkadaşlarıyla arası açılmıştır. Bu olay üzerine Cenevre'ye geçmiş Edhem Ruhi ile Osmanlı Mecmuasını yayımlamaya devam etmiştir. Cenevre'de kaldığı süre zarfında nihilistlerle ilişki kurmuş ve anarşizme ilgi duymuştur. 1905 Eylül'ü başında Mısır'a geçmiş, burada Prens Sabahaddin Bey grubu (Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-ü Şahsi) ile yakın ilişkiler kurarak, Adem-i Merkeziyet Cemiyetinin Mısır şubesinde görev almıştır. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra da İT liderleriyle olan anlaşmazlıkları yüzünden Mısır'da kalmayı tercih etmiştir.²¹⁷

1910 yılı sonunda İstanbul'a dönmüş, özellikle savaş yıllarında siyasette geri planda kalmayı tercih etmiş, Mütareke'nin ilân edilmesiyle birlikte yeniden siyaset ve yayın sahnesine çıkmıştır. İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin ilk nizamnâme taslağını yapmış ve kurucuları arasında yer almıştır; ayrıca İngilizlerle iş birliği yapan Kürt Teali Cemiyeti'nde de önemli roller üstlenmiş, Jin mecmuasında yayımladığı yazılarla ayrılıkçı fikirler ortaya koymuştur. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ise yeni yönetimi öven yazılarıyla yayın faaliyetini sürdürmüştür.²¹⁸ Yeni yönetime desteğine rağmen siyasi kararsızlığı ve mütareke yıllarına ait dedikodular, Ankara'yı ziyaret ettiği zaman iyi bir kabul görmemesine sebep olmuştur. 1932'de İstanbul'da vefat etmiştir.²¹⁹

Abdullah Cevdet'in kısaca vermeye çalıştığımız biyografisinden de anlaşılacağı üzere yaşamının belirli dönemlerinde çok farklı siyasi tercihlerde bulunmuştur. Abdullah Cevdet'in bu farklı yönelimleri için de bir dönem de “anarşizm” yerini almıştır. Anarşist hareketin Avrupa'da oldukça etkin olduğu bir dönemde Paris ve Cenevre gibi merkezlerde bulunan Abdullah Cevdet dönemin önemli anarşist düşünürlerinden etkilenmiş ve bir felsefe olarak anarşizmi benimsemiştir. 1898'de Paris'te olduğunu söyleyen Abdullah Cevdet anarşist temayülle yazmış olduğu makalelerin sadece “çok imanlı ve muhterem bir Anarchiste baba olan Jean Grave' in “Les Temps Nouveaux” adlı haftalık gazetesinde” yayımlanabileceğini, bu dönemde Hükümete lüzum görmediğini ve hiç hükümet olmasın diyen bir anarşist olduğunu, Elisse Recluse, Kropotkin, Bakunin gibi dönemin önemli anarşistlerinin eserlerini

²¹⁶ Hanioglu, agm. 90

²¹⁷ Hanioglu, agm. .92

²¹⁸ Hanioglu, agm. .93

²¹⁹ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, (İstanbul: Ülken Yayınları: 1992), 249

kendisinin “İncil’i olarak kabul ettiğini ancak daha sonra “hükümsüz bir cemiyet istemenin sahilisiz, kıyısız bir nehir istemek kabilinde bir saçma” olduğunu anladığını söyler.²²⁰ Bu bağlamda Abdullah Cevdet bir süre içinde olsa anarşizmi benimsediği görülür.

Abdullah Cevdet’in kendisini anarşist olarak tanımladığı bu dönemde Kropotkin Recluse gibi anarşist öncülerin yazdığı Les Temps Nouveux adlı anarşist gazetede makaleleri de yayımlanmıştır.²²¹ Les Temps Nuveux da yayımlanan “Deserrmement” başlıklı makalesinde 1899 Lahey Konferansı ve konferansa çağrı yapan Rus çarı II. Nikola’yı sert bir dille eleştirmiştir. Rus Çarının genel silahsızlanma çağrısının altında yatan gerçek sebebin iktidarını sağlamlaştırmak olduğunu ayrıca Almanya ve İngiltere ile kıyaslandığında, silahlarının kalitesinin düşük olması olduğunu ifade etmiştir.²²² Baş makale olarak yayımlanan ikinci makalesinde yine Lahey konferansını ele almış 40 gündür devam eden konferansı neredeyse hiçbir sonuç vermeden bitirildiğini ayrıca konferans süresince Rusya’nın Finlandiya’ya verdiği ayrıcalıkları ellerinde alndığını anlatmıştır. Abdullah Cevdet bu gazetede yayımlanan bir başka yazısında da Arap filozof Ebü’l-Alâ’el-Maarri’yi konu almıştır. Öncü bir anarşist olarak tanımladığı Muarinin hayatını ve dine karşı düşüncelerini Maari2den yaptığı alıntılarla ortaya koymaya çalışmıştır. Ayrıca Muarri’nin bir *Libre Penseur*²²³ olduğunu söylemiştir.²²⁴

Hanioğlu, bu makaleden yola çıkarak Abdullah Cevdet’in bir felsefe olarak anarşizme ilgi duymaya götüren durumun dine karşı tavır alma düşüncesi olduğunu ifade etmiş ve Abdullah Cevdet’in anarşizme karşı olan bu düşünüş şeklinin materyalist eğilimli diğer Osmanlı aydınlarında da olduğunu şu şekilde açıklamıştır:

...Biyolojik materyalizmi benimseyen ve dini; toplumsal gelişme yolunda bir araç olarak kullansa dahi bu gelişmeyi engelleyici bir kurum olarak gören Osmanlı aydını, dinin toplumsal yaşamda aşırı derecede belirleyici rolü olduğu bu toplumda tüm toplum

²²⁰ Abdullah Cevdet, “Gençlerde Ruh İstikameti”, *İçtihad*, No. 349, (15 Temmuz 1932), 5755.

²²¹ Abdullah Cevdet, “Bolşeviklik Hakkında”, *İçtihad*, No. 143, (15 Şubat 1922,) 3005.

²²² Abdullah Djevdet., “Desarmement”, Les Temps Nouveaux, No. 9, 24-30 Haziran 1899, s. 1

²²³ Özgür düşünceli... Önce din karşısında özgür düşüncüyü dile getiren deyim giderek her türlü baskı karşısındaki bağımsızlığı dile getirmiştir. Bkz. Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar*, 4 (İstanbul: Remzi Kitapevi), 23

²²⁴ Abdullah Djevdet, “Un Precurseur Anarchiste: Ebou-Ala-el-Muarri”, *Les Temps Nouveaux, Supplement Litteraire*, t. 2, no. 5-1898, s. 557.

değerleriyle çatışır bir hale gelmişti. (...) Tüm toplum değerleriyle çatışan bu kişilerden bir kısmı siyasal muhalefet yapmak için gittikleri Avrupa’da, kendileri gibi —din de dahil olmak üzere— toplumun değerlerinin büyük bir kısmıyla farklı bir bağlamda da olsa çatışan diğer bir grupla, anarşistlerle karşılaştılar ve kendilerini anarşist olarak nitelendirdiler.²²⁵

Jean Grave tarafından yayımlanan ve Kropotkin, E. Reclus gibi önemli anarşist isimlerin yazdığı “Les Temps Nouveaux” adlı anarşist gazete de makalelerinin yayımlanması anarşistlerle de iyi ilişkiler içinde olduğunu göstermektedir.

Abdullah Cevdet bir felsefe olarak anarşizmi benimsemesinin yanı sıra aynı zaman da eylemle propaganda çevresinde anarşizmi yöntem olarak da benimsemiştir. Mart 1904’te Cenevre’de Edhem Ruhi ile birlikte de Jön Türk hareketi içerisinde açıkça anarşist eğilimler taşıyan tek teşkilât olan “Osmanlı İttihat ve İnkılâp Cemiyeti”ni kurmuştur.²²⁶ Cemiyetin yayın organı daha önce İT’nin merkez yayın organı olarak bahsettiğimiz Osmanlı mecmuası olmuş ve örgütün tüzüğü bu gazetede 15 Temmuz 1904’ te yayımlanmıştır. Tüzükte örgütün amacı Türkiye’deki despotik rejimin yerini anayasal bir rejimin alması olarak belirlenmiş ve yasa dışı yollardan menfaat elde etmemiş herkesin din, dil ayrımı yapılmaksızın örgüte üye olabileceği belirtilmiştir.²²⁷ Petrosyan örgütün faaliyetleriyle ilgili bilgilerin son derce az olduğunu “bilinen tek şey örgüt üyelerinin Abdülhamit’e bir suikast hazırladıklarıdır derken Hanioglu da “Nitekim az bir oranda da olsa Selâmlıkta bomba patlatılması olayına bu Cemiyet de karıştı”²²⁸ demiştir.

Abdullah Cevdet’in Avrupa’da da bulunduğu ilk yıllarda Abdullah Cevdet’in İctihad mecmuasın da 1905 tarihli bir yazısında Reclusu Alim-i insaniyetin büyük ricalinde Elise Reclus tanımlayarak Reclusun eulovetion eserinin tercümesinin pek taktire şayan bulması ve 1906 tarihli bir başka yazısında Kropokinin nineteenth century gazteside yazdığı bir yazıyı vermesinden yola çıkarak Abdullah Cevdet’in anarşist eğilimlerinin uzun süre devam ettiği ifade edilebilir.

Abdullah Cevdet’in anarşizme olan ilgisi bir dönem için sınırlı kalmış ancak yine de anarşist hareketin etkin olduğu bir dönemde neredeyse tüm kadrolarıyla

²²⁵ Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Dr Abdullah Cevdet ve Dönemi*, 249

²²⁶ Hanioglu, “Abdullah Cevdet”, 91

²²⁷ Yuriy A. Petrosyan, *Sosyalist Açından Jön Türk Hareketi*, (İstanbul: Yordam Kitap, 2015), 237

²²⁸ Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, 256

Avrupa’da bulunan jön Türkler arasında anarşist ideolojiye eğilim göstermiş ve bunu yazılarında açıkça işlemiş tek jön Türk olması sebebiyle konumuz kapsamına girmiştir.

2.2. Cumhuriyet Dönemi

Osmanlı Devleti döneminde kayda değer bir ilgi görmeyen anarşizm, cumhuriyetin ilanından sonra da uzun bir süre (1980’lerin ikinci yarısına kadar) dikkatleri üzerine çekememiştir. Bu durumun anarşizme dair bilgi veren kitap ve makalelerin yetersizliğinden kaynaklandığı söylenebilir. Kitap ve dergi yayıncılığı dünyanın her yerinde anarşist hareketlerin başlamasını mümkün kılmıştır. Türkiye’de ise anarşizme meyli olan ya da sempatisi olan bir iki figürün dışında ya da konuya dair kitaplar basan bir iki yayıncının dışında kalıcı bir faaliyet ancak 1980’li yıllarda olmuştur. Modernleşme sürecine yaklaşık iki yüzyıldır girmiş ve bugün modern kapitalist dünyanın bir parçası haline gelmiş olan Türkiye’de geçmişten bugüne bütün modern siyasal düşünceler siyasal ve kültürel iklimimizi beslerken devlet ve otorite karşıtı düşüncelere karşı etkileri tamamen ortadan kalkmamış bir direnç var olmuştur. Anarşist yayımların azlığı bunun bir göstergesi olduğu gibi sebebidir de.²²⁹

Özellikle 1923-1984 arası dönemde doğrudan anarşist felsefeyi konu alan çok az sayıda çeviri eser yayımlanmıştır. 1980’lerin ikinci yarısına kadar anarşist felsefenin bazı dergilerde yer bulduğu ancak bu makalelerin çoğunlukla Marksist bir bakış açısıyla ele alındığı söylenebilir. 1970’li yıllardan sonra da anarşizmin kimi akademik çalışmalarda ya da kitap bölümlerinde daha fazla yer bulmaya başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. 1980’lerde sosyalist gelenekten gelen bir grup gencin çabalarıyla hayat bulan anarşizme dair yayıncılık faaliyetinin başlaması ancak 1984 gibi geç bir tarihte Sokak Yayınları ile mümkün olabilmıştır. Sokak yayınları sadece üç kitap çıkardıktan sonra kitap faaliyetlerini sonlandırmış ancak Sokak Yayınları çevresi tarafından Ekim 1986’da Türkiye’nin ilk anarşist dergisi olan Kara yayımlamaya başlamıştır.²³⁰

Zileli’nin ifadesiyle Türkiye anarşizm tarihinin miladı, bir başlangıç noktası olan Kara dergisi Ekim 1986-Kasım 1987 arasında on iki sayı yayımlanmıştır. Kara’nın kendini feshetmesinden sonra 4 “otonom” ortaya çıkmıştır. Birincisi,

²²⁹ Kürşad Kızıltuğ, “Dünden Bugüne Anarşizme Dair Kitap Yayıncılığı” *Birikim*, 219, (2007), 84

²³⁰ Soydan, *Türkiye’de Anarşizm: Yüzyıllık Gecikme*, 86-87

Kara'nın devamı niteliğinde olan İstanbul'da Efendisiz adlı dergidir. Efendisiz yayın hayatına Kara'nın bıraktığı yerden devam etmiştir. Efendisiz, 1989'da yayın hayatına son vermiştir. Diğer otonomlar ise çalışmalarını sürdürmüştür. Otonomlardan biri Atölye A projesini oluşturmuştur. Pratiği iki yıl süren bu proje, İzmir'de oluşacak olan Amargi dergi ve otonomunun temelini oluşturmuştur. Böylece 3 yıllık Kara-Efendisiz sürecini, Türkiye'de anarşizmin ilk ortaya çıkış süreci olarak ifade edebiliriz.

2.2.1. Kitaplar ve Yayın Evleri

I. Enternasyonalle başlayıp İspanyol anarşistlerinin 1939 yılındaki trajik yenilgilerine kadar devam eden 1. anarşist dalganın modern tarihteki en örgütlü anarşizm dönemi olduğu ifade edilebilir. Ancak Türkiye'de anarşizmin olası meraklılarına kaynak bir anarşist kitap yayıncılığına ancak dünyada anarşizmin birinci büyük dalgası sona ermek üzereyken 1935 gibi geç bir tarihte rastlıyoruz. 1935'de yayımlanan Peter Kropotkin'in iki kitabı, Ahmet Ağaoğlu'nun çevirdiği Etika ile Haydar Rifat'ın çevirdiği Anarşizm, 1960'ların sonlarına kadar anarşist çeviriler olarak kabul edilmiştir. Rasih Nuri İleri'nin Marx'ın Kapital'ini 16 yaşında çevirmesi ve 1936'da yayımlanan "Özet" inin erken dönem İtalyan anarşistlerinden kabul edilen Carlo Cafiero imzasını taşıması önemlidir. 1965'te Sosyal Yayınlar tarafından yeniden basılan baskıda, Cafiero'nun kişisel fikirlerinin olduğu bölümlerin çıkarıldığı ifade edilebilir. 1960'dan sonra gelen yıllarda anarşizme yönelik (eleştirel) Marksist kitaplar haricinde sadece birkaç yeni çeviri olduğu ifade edilebilir.²³¹ Bunlar arasında;

- 1966'da Galip Üstün'ün çevirisiyle Gerçek Yayınevi'nin bastığı Henri Arvon'un Anarşizm Nedir?
- 1967'de Ergun Tunalı'nın çevirisiyle Kitapçılık Tic. Ltd. Şti'nin yayımladığı George Woodcock'ın Anarşizm,
- 1967'de Mete Tuncay'ın çevirisiyle Habora Kitabevi'nin bastığı Michael Bakunin 'in Seçme Düşünceler,
- 1969'da Vedat G. Üretürk'ün çevirdiği ve Ararat Yayınevi tarafından yayımlanan Pierre-Joseph Proudhon'un Mülkiyet Nedir? kitapları sayılabilir.

²³¹ Kızıltuğ, "Dünden Bugüne Anarşizme Dair Kitap Yayıncılığı", 85

- 1969'da Ant Yayınları da, Daniel Cohn Bendit'in Anarşizm Komünist Bürokrasiye Karşı ile Jacques Duclos'un Anarşizm: Sol Adına Sola İhanet başlıklı kitaplarını arkalı önlü tek bir kitap halinde basmıştır.²³²

1970'lerde radikal solun çizgisi silahlı mücadeleye yönelen devrimci hareketlerce belirlenecekti. 1960'larda Batı'da Yeni Sol'un gündeme soktuğu birçok meseleye (hiyerarşik olmayan örgütlenme, ekoloji, cinsiyet sorunu, ilerleme ve modernliğin eleştirisi vb) ilgi göstermek yerine anti-emperyalizm ana teması etrafından şekillenen bir kalkınmacı sosyalizm anlayışı gündeme taşınmaya çalışıldı. Bu yüzden o dönemin sol yayıncılığında özellikle üçüncü dünya ülkelerinin devrimci mücadele deneyimleri ve örgütlenme sorunlarına dair yayınlarda çok büyük bir ağırlık olması gayet doğaldı. Anarşizme dair birkaç klasiğin basılması muhtemelen ana hatlarıyla Yeni Sol'un ne olduğuna geçerken duyulan bir merakla ilişkiliydi.

1970'li yılların çatışmalı ortamında 1976'da Roderick Kedward'ın Anarşistler: Bir Dönemi Sarsanlar adlı eseri de anarşizmi şiddet-terörizm ekseninden değerlendiren eserler arasındadır. 1979' da Hanri Arvon'un Anarşizm adlı ufak hacimli giriş kitabı da konuya mesafeli taraf olmayan giriş kitaplarındandır. Böylece 68 hareketinden sonra Batı'da yükselen ikinci anarşist dalgada birincisi gibi ilgisizliğe maruz kaldı.

Türkiye'de İlk Oluşumlar 1980'lerin ilk yarısında, anarşist olmamakla beraber, "liberter" olarak isimlendirilebilecek yayın çevrelerinin ortaya çıkmaya başladığı yıllardır. Her eğilimden solcu gencin birlikte oluşturduğu ve sol örgütlere bağlı gençlerin ayrışmasıyla kısa sürede dağılan Yeni Olgü dergisi, bu tür çevrelerin ilk habercisi olarak kabul edilebilir. Nisan 1985, Ocak 1986 tarih aralığında iki sayı çıkan Akıntıya Karşı dergisi de bu kapsamdaki dergilerden birisidir.

1984'de eski sosyalist gelenekten gelen ve kendini anti-otoriter olarak kabul eden bir grup Sokak yayınlarını kurmuştur. Sokak yayınları, İda Mett, Kronstadt 1921 (çev: Ümit Altuğ); George Sorel, Marksizme Eleştirel Yaklaşımlar; G. Orwell, Aslan ve Unicorn olmak üzere üç kitap yayımlamıştır. Türkiye'de 1980 sonrası dönemde ilk

²³² Mutlu Dulkadir, "Anti-Otoriter Yayıncılığın Türkiye'deki Serüvenine Bir Bakış", https://www.anarkismo.net/article/16387?userlanguage=it&save_prefs=true (Son Erişim Tarihi: 03.03.2019)

kez doğrudan anarşist yayın yapan bir oluşum olarak Sokak Yayınları ifade edilebilir.²³³

2.2.2. Anarşist Dergiler

2.2.2.1. Kara

Sokak yayımlarının dördüncü kitap projesi İspanya İç Savaşı üzerine olmuş ancak bu “çalışmanın uzun olması” sonucunda kitap projesinin yerini dergi çıkartma fikri almıştır.²³⁴ Böylece Türkiye’nin ilk anarşist dergisi Kara Ekim 1986’da çıkan ilk sayısı ile yayım hayatına başlamıştır. Kara, Türkiye tarihinin, tahakkümü temel mesele edinen ilk dergisi olarak bir taraftan anarşist düşünürler²³⁵, anarşist hareketler²³⁶, anarşist devrim²³⁷, anarşist ahlak, temsiliyet ilkesi, otorite, özgürlük gibi temel anarşist konulara değinerek Türkiye’de anarşist ideolojinin tanınmasına aracı olurken diğer taraftan da Türkiye’de muhalif söylem içinde yeterince yer bulamayan ya da hiç değinilmeyen anti-militarizm, vicdani ret, ekoloji, eşcinsel özgürlüğü gibi konuları Türkiye’nin gündemine getirmiş tartışmaya açmıştır.²³⁸

Kara, konu zenginliğine paralel olarak hapisanedeki mahkumlardan İslamcılara kadar çeşitli kesimlerden ilgi görmüş ve 1000 adede yakın satış rakamlarına ulaşmıştır²³⁹. Ekim 1986 – Kasım 1987 arasında bir yıldan biraz daha uzun bir sürede on iki sayı yayımlanmıştır. Bu on iki sayının dışında ayrıca bir özel sayı, bir broşür ve iki seçki okurlara sunulmuştur.²⁴⁰

Kara Türkiye’nin ilk anarşist dergisi olma özelliğini taşısa da dergide anarşi, anarşizm ve anarşist kelimelerini hiç kullanılmamıştır. Nitekim dergi, onuncu sayısında yer alan "Kara Bildirge"’de kendisini tanımlarken de anarşist yerine liberter ifadesini kullanmıştır:

²³³ Zileli, Özkaya, “Türkiye’de Anarşizm”, 115-116

²³⁴ Soydan, *Türkiye’de Anarşizm: Yüzyıllık Gecikme*, 87

²³⁵ Ali Kürek, “Liberter Düşüncenin Üç Sac Ayağı I” Kara, 2, (1986), 10-12; Ali Kürek, “Liberter Düşüncenin Üç Sac Ayağı II” Kara, 3, (1986), .6-8; Ali Kürek, “Liberter Düşüncenin Üç Sac Ayağı II” Kara, 4, (1987), .6-8

²³⁶ “Bilinmeyen Devrim: İspanya İç Savaşı” Kara, Sayı: 1, (1986), 16-21

²³⁷ Ali Kürek, “Liberter Düşünce ve Harekette Devrim Kavramı Üzerine” Kara, 7; (1987), 4-6

²³⁸ Soydan, *Türkiye’de Anarşizm: Yüz yıllık Gecikme*, 79

²³⁹ Soydan, *Türkiye’de Anarşizm: Yüz yıllık Gecikme*, 79

²⁴⁰ Soydan, age.,173

KARA Liberter-ekolojist, anarko-feminist, devrimci-sendikalist bir dergi değil, yani kısmi bir dergi değil, ama kelimenin en geniş anlamıyla Liberter bir dergidir. Bütün bunlar KARA, ekoloji ya da doğayla, feminizmle, sendikalizmle ilgilenmez anlamına gelmez. ‘Kara’ bütün bunlarla ilgilendiğini, yayınıyla da göstermiştir. Fakat KARA öncelikle ‘politik’ bir dergidir.²⁴¹

Derginin ilk sayısından son sayısına kadar Anarşist ve Anarşizm yerine “Liberter” ve “Liberterizm” ifadeleri tercih edilmiştir. Bu kullanım şeklinin 12 Eylül sonrasında siyasi atmosferinden ve Türkiye’deki olumsuz anarşizm algısından kaynaklı olduğu söylenebilir. Benzer şekilde doğrudan eylem yerine doğrudan etkinlik kavramının kullanılması²⁴² ve derginin Ekim 1986 tarihli ilk sayısının bir gurup dergisi olarak imzasız yazılarla çıkması da bu durumun örnekleri arasında sayılabilir.

Kara’nın biçimsel olarak dikkat çekici ilk özelliklerinden biri sunuş metinleridir. Feridüddin-i Attar, Kafka, Nietzsche ve Shakespeare gibi sol geleneğe yabancı isimlerden alınan pasajlar derginin sunuş metinleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu metinler tek başlarına bakıldığında pek bir anlam ifade etmese de derginin geneline bakıldığında daha anlaşılır olmaktadır. Dergideki makalelerin ağırlıklı olarak anarşist bir bakış açısıyla geleneksel sola yapılan eleştirilerden oluştuğu söylenebilir. Bu açıdan dergide okurların karşısına çıkan ilkyazının yani sunuş metinlerinin derginin genel tavrının bir imzası, bir sembolü olduğu söylenebilir. Nitekim derginin kurucularından biri olan Ufuk Ahıska’da sunuş metinlerini işaret ederek “Marx, Engels, Lenin üçlemesini kırdık” demiştir. Benzer şekilde Karada mizaha varan, alaycı bir dil kullanılması da Türkiye’deki geleneksel solun ciddi dil üslubuna üstten bakan bir eleştiri şekli olarak ifade edilebilir.²⁴³

Sokak yayınları ve Kara dergisi, reel sosyalizmin büyük uygulamaları SSCB ve Çin’in çözümlüş emareleri gösterdiği ayrıca 1980 darbesiyle birlikte Türkiye’de sol muhalefetin kitlesel gücünün zayıfladığı bir dönemde yayımlanmıştır. Bu dönem hem dünyada hem de Türkiye özelinde Marksist ideolojiyi benimsemiş kişiler arasında

²⁴¹ “Kara Bildirge” *Kara*, 10, (1910), 4

²⁴² Osman Konur, “Doğrudan Demokrasi, Doğrudan Etkinlik”, *Kara*, 5, (1987), 10

²⁴³ Bkz: Mustafa Hızıroğlu, “Yok Deve Kuşunun Kafası” *Kara*, 9, (1987), 26

“Nerede yanlış yaptık?” Sorusu çevresinde, mevcut krizden çeşitli çıkış yolları arandığı bir dönem olmuştur.²⁴⁴

Kara Dergisinin kurucu kadrosu da solun farklı fraksiyonlarından gelen bir gurup genç olarak 1980 darbesi ile Marksist düşüncenin yenilgi ortamı içinde benzer sorgulama sürecinden geçmiş kişilerdir. Nitekim bu isimler bu sorgulamanın sonucunda Marksist ideolojiden uzaklaşmış ve anarşizmi benimsemişlerdir. Bu bağlamda bakıldığında Türkiye’deki anarşizmin ilk ortaya çıkışını Marksizm eleştirisi doğurmuş sonuç olarak da derginin genel eğilimi anarşist bir bakış açısıyla Marksizm eleştirisi oluşturmuştur. Dergideki Marksizm eleştirisi, çoğunlukla otorite ve iktidar kavramları üzerinden yapılmıştır.

Marksist hareket İktidara mahkumdur. Marksist kuramda olduğu gibi, iktidarı ele geçirmeyi hedefleyen devrimle gelecek iktidarın da azı çoğu olmaz. Politik devrim totalitarizmi doğuracaktır, er yada geç. Bugün kaç Stalinizm eleştirmeni Marksist, Stalin değil de Troçki tasfiye eden tarafın lideri olsaydı, farklı bir sonuç ortaya çıkacağına inanır. (...) Stalinizm belirli tarihsel koşullarda tavrı alan siyasal otoritedir. Her siyasal otorite, benzer tarihsel koşullarda benzer tavırları almaya sonuna kadar açıktır. 1930’lar Rus bürokratlarının ve parti liderlerinin ideolojisi Marksizm’dir, bugün de öyledir. “Stalinizm” iktidardaki Marksizm’den başka bir şey değildir. Radikal bir stalinizm eleştirisi radikal bir siyasal otorite eleştirisi olmaksızın yapılamayacaktır.²⁴⁵

Kara’nın sıklıkla entelektüalizm, bilimcilik ve teknoloji eleştirisi yapan bir dergi olarak anılmasının temel sebebi de üretici güçlere, teknolojiye, ilerlemeye büyük ağırlık veren klasik sol düşüncüyü iktidar ve otorite bağlamında sorgulamayı sürdürmesi olarak ifade edilebilir.²⁴⁶ Bu bağlamda Güler Tozan imzalı “Kutsal Bir Kavram: Aydın” başlıklı yazı bu üç kavramın da nasıl birer iktidar ve otorite biçimlenişi haline geldiğini anlatmaya çalışır:

Aydın erkin kendisinde olmasını ister. Muhalipliği de burada başlar. Amacına tek başına ulaşamayacağına farkındadır. İnsanlara ihtiyacı vardır, hem de güdülebilecek olanına. Bunun için önce kendi konumunu yükseltmesi lazımdır. Ayrıcalıklarını kullanarak bunu sağlar. Yani, o bilendir. Bilim, teknoloji ve uzantıları onun mekanlarıdır. Hesabına geldiği ölçüde kullanma serbestisi vardır. Laboratuvarda uygulanan deneyler ve alınan sonuçlar, onun açısından insanlar üzerinde de geçerlidir. Bilimsel yöntemlerle eriştiği “doğrular vardır. İş, bunları “cahil” nesnelere kabul ettirmeye kalmıştır. “Bilgeliğinin gereği ise kendi

²⁴⁴ Güven G. Öztan ve Cemile B. Kartal, “Türkiye’de Muhalif Söylemin Çeşitlenmesinde Bir Dönüm Noktası: 1980’lerde Anarşist Yazın: Kara ve Efendisiz Dergileri”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 50, (2014),101

²⁴⁵ Bkz: Kemal Demir, “Stalinizm var mı?”, *Kara*, 2, (1986), 26

²⁴⁶ Zileli, Özkaya, “Türkiye’de Anarşizm”, 116.

kategorisi dışında kalanların edilgen bırakılabilmesidir. Var olan yapıda bunun örnekleri çoktur.²⁴⁷

Kara anarşist düşünceyi okurlarına tanıtırken gerek Netaş işçileriyle yapılan mülakat o günlerde Türkiye'nin gündemini meşgul eden kadına şiddette ceza feminizm komünist parti tartışmaları r yer vermeyi de ihmale etmemiştir. Kara dergisi Türkiye tarihinin ilk anarşist dergisi olmasının yansısı Türkiye'de ekoloji ve eşcinsel özgürlüğü gibi konuları siyasi platformda tartışmaya açan ilk süreli yayımlardan biri olma özelliğiyle de karşımıza çıkar. Bilimci tavrın eleştirisinin, muhalif söylem içinde görmezden gelinen bu konularda da sürdürüldüğü söylenebilir. Tayfun Gönül imzalı Eşcinsel özgürlüğü başlıklı yazıda Gönül Türkiye'de kimi psikiyatrilere tarafından eşcinselliğin bir hastalık olarak görüldüğünü söyler anarşistlerin bu konuya bakış açısını şu şekilde özetler:

Liberterler eşcinselliği sadece bir hastalık olarak görmemekle kalmazlar. Eşcinseller üzerindeki toplum baskısını da lanetlerler. Toplum ve zaman zaman da devlet baskısına gerekçe hazırlamaktan başka bir işlevi olmayan bilimin ve psikiyatrinin iki yüzünü teşhir ederler. Özgürlükçü etik açısından eşcinsellik, heteroseksüellikle eş değer bir cinsel seçimdir ve tamamen bireylere ilişkin bir konudur. Liberter devrim gerçekleştiğinde kuşkusuz eşcinsellerde var olacak ve özgürce açıkça sevişebileceklerdir.²⁴⁸

Kara genellikle bireyci-anarşist bir çizgide değerlendirilse de dergiyi net şekilde bir ekole bağlamak oldukça zordur. Kara'da örgütlenme modellerine ilişkin bir öneri olmadığı gibi özellikle özgürlük temalı metinlerde de bireyci-anarşist bakış açısını yansıtan yazıların çoğunlukta olduğu söylenebilir. Ancak toplumcu-anarşist perspektifle yazılmış, özgürlüğün ancak kolektif olarak yaratılabileceğini, özgürlüğün tadına, özgür iradeleri ile birlikte olanların yarattığı topluluk içinde varılabileceğini söyleyen metinlerde mevcuttur.²⁴⁹ Anarşist felsefeyi tanıtan ve anarşizmin öncülerini anlatan metinler de ise tam tersi bir durum bulunmaktadır. Bu metinlerde Bakunin Proudhon, Kropotkin gibi toplumcu-anarşist yazarlar daha çok öne çıkartılırken bireyci anarşizmin markası durumundaki Stirner'e neredeyse hiç yer verilmemiş olması dikkat çekicidir. Ayrıca Kara'nın 10. sayısında yayınlanan "Kara Bildirge" de, anarşist içinde örgütlülüğü reddedenlerinde olduğunu ancak Kara'nın Liberter düşüncenin bütün

²⁴⁷ Gürer Tozan, "Kutsal Bir Kavram: Aydın," *Kara*, 2, (1986), 22

²⁴⁸ Tayfun Gönül "Eşcinsellik Hastalık Değildir" *Kara*, 10, (1987), 24

²⁴⁹ Gürer Tozan "Üç Metre Özgürlük", *Kara*, 5, (1987), 8

çeşitliliğini kapsamadığının altı çizilir.²⁵⁰ Böylece Kara kendisinin bireyci-anarşist bir çizgide yayım olmadığını belirtir.

Kara, 12. sayısında, “maddi zorluklar ve daha zengin bir içerik/biçim kazanabilmek” amacı ile kısa bir süre yayımına ara verdiğini duyurmasından sonra, süresiz kapanmıştır. Kara kapanmış fakat Türkiye’de anarşizm dönemi açılmıştır. Kara sınırlı imkanlarına rağmen, bir yıl süresince her ay düzenli olarak okuyucuya ulaşmayı başarmıştır. Yayımında olduğu süre içinde son derece mütevazı bir yayım organı olarak kabul edilebilir. Fakat Türkiye’deki anarşizmin başlangıç noktası olmuştur. 12 sayısında yayımlanan makalelerinin çoğunda, anarşist düşüncenin oldukça olgun bir yorumunu barındıran izler bırakmıştır.²⁵¹

2.2.2.2. Efendisiz

Efendisiz dergisi Kara’nın yayım hayatına son vermesinden yaklaşık bir yıl sonra Kasım 1988’de yayımlanmaya başlamıştır. Türkiye’de yayımlanan ikinci anarşist dergi olan efendisiz sadece altı sayı çıkmıştır. Efendisiz ’de de karada olduğu gibi anarşist yerine Liberter ifadesi kullanılmaya devam etmiştir.

Efendisiz dergisindeki makaleler göz önüne alındığında Efendisiz ’in toplumcu-anarşist bir çizgide saf tuttuğu söylenebilir. Nitekim dergi ilk sayısında kendisini Kara’dan sonra çıkan “ikinci Liberter dergi” olarak tanımlamış ve Kara’nın politik bir dergi olma işlevini yeterince yerine getiremediğini belirterek eleştirmiştir. Bu açıdan kendi misyonunu önce politik bir dergi olmak şeklinde belirlemiş ve bu doğrultuda yok edilen toplumsal örgütlenme alanlarının nasıl açılabileceğini tartışacağını ifade etmiştir.²⁵²

Benzer şekilde yine Efendisiz ’in birinci sayısında yer alan Osman Konur imzalı “Toplumsal Örgütlenme Sorunu” başlıklı makalede de toplumsal örgütlenmenin nasıl olacağı birtakım ilkeler çevresinde belirlenmiştir. Bu yazıyla Kara’dan farklı bir çizgide ilerleyeceğini işaret eden Efendisiz toplumcu-anarşist çizgide bir dergi olacağını vurgulamıştır. Bu makalede genel olarak herhangi bir toplumsal devrimci örgütlenmenin ilkeleri şu şekilde sıralanmıştır: gizli olamaz, mahalle temelli ve

²⁵⁰ “Kara Bildirge” *Kara*, 10, (1910), s.4

²⁵¹ Zileli, Özkaya, “Türkiye’de Anarşizm”, 1164

²⁵² Can Başkent, *Efendisiz Dergisi Seçkisi*, (İstanbul: Propaganda Yayınları, 2011), 11

otonom olması gerekir, ademi merkezîyetçi olmalı ve doğrudan demokrasi ilkelerini benimsemelidir, bu toplumsal devrimci örgütlenmeler zorunlu haller dışında sürekli ücretli işçiler çalıştırmalı ve ücretler örgüt üyelerinin oybirliğiyle belirlenmelidir, ücretli işçiler için belirli aralıklarda zorunlu rotasyon uygulamasına gidilmelidir, örgütler iktidarı ele geçirmeye çalışmamalı aynı zaman da iktidar hevesi olan kişi ve kurumları da kendinden uzak tutmalıdır, örgütlerin temelleri maddi çıkarlar birliğine dayanmamalıdır. Bu bağlamda bu örgütlenmeler politik davranan ahlaki öznelerdir.²⁵³

Efendisiz dergisinin, Kara'daki mizaha dayalı esprili diline kıyasla daha ciddi bir üslubu benimsediği ve Karadaki zengin konu çeşitliliğinin Efendisiz dergisinde olmadığı ifade edilebilir. Dergi daha çok teorik metinlere yer ayırmış ve Kropotkin, Lanza, Woodcock gibi anarşist düşünürlerden birçok çeviri eseri dergide yer bulmuştur.

2.2.2.2.1. Amargi

Adını Sümerce özgürlük anlamına gelen “amargi” kelimesinden alan dergi bir otonom dergisi olarak İzmir’de Aralık 1991 ve Ağustos 1994 tarih aralığında düzensiz şekilde 13 sayı yayımlanmıştır. Amargi dergisi bir otonom ürünü olduğu için dergideki yazıların birçoğu dergiyi çıkartan ekibin istişareleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu yüzden de dergideki makaleler sadece imzası olan kişilerin yaklaşımın değil aynı zamanda dergiyi çıkartan gurubun da eğilimlerini yansıtmaktadır. Amargi’yi çıkartan grubun faaliyetleri sadece dergiyle sınırlı kalmamış aynı zamanda, Kürt sorunu üzerine radikal broşürler dağıtmış, anarşizm üzerine Türkçe ve Yunanca afişler de basmıştır.²⁵⁴

Amargi dergisi birçok noktada Kara ve Efendisiz dergilerinden ayrılır. Öncelikle dergi Kara ve Efendisiz de gördüğümüz temkinli tavrı bir kenara bırakmış ve anarşi, anarşist, anarşizm kavramlarını cesaretle kullanmıştır. Dergi kendisini tanıttığı ve amaçlarını anlattığı sunuş metninde bu durum şu şekilde ifade edilmiştir:

²⁵³ Osman Konur, “Toplumsal Örgütlenme Sorunu”, *Efendisiz Dergisi Seçkisi*, haz: Can Başkent, (İstanbul: Propaganda Yayınları,2011), 15-22

²⁵⁴ Can Başkent, *Türkiye’de Yayımlanan Ön Dönem Anarşist Dergiler*
“<https://canbaskent.net/politika/96.html>” (Son erişim Tarihi: 20. 08 2018)

Dikkat ederseniz, liberterlik-özgürlükçülük gibi kavramların dışında, anarşizmi özellikle kullanmış oluyoruz. İkincil olarak da Lenin'den miras kalan, "her olumsuz halta" anarşizm yakıştırmasına karşı terimin aslına sahip çıkmak.²⁵⁵

Amargi'nin Kara ve Efendisiz' den bir başka farkı da dergi kendini herhangi bir anarşist ekol içinde konumlandırmamıştır. Hatta böyle bir konumlandırmaya karşı çıkmıştır.

Amargi'nin farkı, anarşizmin içindeki değişik düşüncelerin bir arada olmasından rahatsızlık duymamak, daha da ileri giderek düşünceler bir diğerine dayatılmadığı sürece birlikte hareket edebilme alanları açmaktır. Bundan dolayı Amargi'yi anarşist düşüncenin belli bir yanına sokmaya çalışmak yanlıştır.²⁵⁶

Şiddet ve pasifizm Amargi otonomunun da en hararetle tartıştığı konular arasındadır. Bu sebeple, Amargi 'de şiddet, vicdani ret ve pasifizm üzerine, önceki iki dergi ile kıyaslandığında çok daha fazla makale yayımlandığı görülmektedir. Dergide radikal pasifizm ve anarşizm iki önemli anti militarist unsur olarak kabul edilir. Bu iki anlayışın antimilitaristlikten farklı kaygı ve önyargılara kaynaklık ettikleri ifade edilebilir. İki de anti militarizm noktasında zorunlu temasa girdiğinden her zaman birbirinden kolayca ayrılamaz. Radikal Pasifizm: insan yaşamının kutsallığından yola çıkarak anti militarizme ulaşır. İnsan, metafizik bir önyargı olarak kutsal bir varlıktır ve asla öldürülmemesi gerekir. Anarşizmin anti militaristliği ise dünyevi bir özgürlük, düşüncesinden kaynaklanır. Militarizmi reddi asli olarak onun tahakkümünün netliğinden dolayıdır.²⁵⁷

Ben en azından anarşistlerin gel gitden yorulmaması için bir yol öneriyorum. Kaba olarak, özgürlüğü bilinci ilke, pasifizmi alt ilke olarak önerelim. Pasifizmi özgürlük mücadelesinde 'Güvenli', 'Anamlı' bir yol olması dolayısıyla, zorunlu değil gerekli bir şey olarak alalım. Sanının bu algılayış hem bir dizi şeyi açıklayacak hem de pratiğin önünü rahatlatacaktır. Bu ne şiddeti ne de pasifistliği bayraklaştırmaktır. Salt bir öneri olarak sunulan pasifizm, bireylerin ya da yapıların 'Yeter' dediği noktada terk edilebilir bir şey olur. Tabur kötü de olsa ben bu önerime 'Pragmatik pasifizm' adını veriyorum. Pragmatik pasifizm önerilen/istenilen bir şey. Ahlaki olarak da olsa dayatılan bir şey değil. Örneğin, bireysel şiddet ya da savunmacı şiddet konusunda baştan alınacak genel bir tavır yok. Bu mücadele durumunda da iç ilişkiler anlamıyla da böyle. Bu bireylerin de çevresindeki ilişkilerin o andaki durumunda ne varsa o olur tavrıdır. Zira bireysel ya da savunmacı şiddete genel geçer bir tavır, önlem düşüncecek olursak, bu ister istemez tahakkümcü bir yapıyı oluşturacaktır. Aynı zamanda da başka bir varyasyonda, militarizmin savunma mantığının içine düşmek

²⁵⁵ "Çıkarken", *Amargi Dergisi Seçkisi*, (haz: Can Başkent) İstanbul: Propaganda Yayınları

²⁵⁶ Çıkarken, *Amargi Dergisi Seçkisi*, (haz: Can Başkent)

²⁵⁷ Can Başkent, *Türkiye'de Yayımlanan Ön Dönem Anarşist Dergiler*
<https://canbaskent.net/politika/96.html> (Son erişim Tarihi: 20. 08 2018)

olur. Yalnız yaşamsal anlamda pasifist bir kültürden, gelenekten, etkileyiciliğinden rahatça söz edebiliriz²⁵⁸

Dergi, internetin olmadığı zamanlarda, pek çok vicdani retçinin hukuki süreçlerini ve sonrasında gelen mahkûmiyet süreçlerini takip tek yolu olmuştur. Amargi otonomunun pek çok katılımcısı aynı zamanda İzmir Savaş Karşıtları Derneği'nin organik katılımcıları ve aktivistleridir. Bu nedenle bu meseleler Amargi 'de önemli bir hacim kaplamıştır.

2.2.2.3. Ateş Hırsızı

Ateş hırsızı 1992 Aralık ve 1999 mayıs ayı arasında toplam 10 sayı yayımlamıştır. Diğer dergilere bakıldığında daha gündelik bir gazete görüntüsü çizer. Derginin içinde döneme göre oldukça özgürlükçü sayılabilecek şekilde Kürtçe dili ile verilmiş kimi yazılar mevcuttur. Kürt meselesine oldukça değinilir. Kürt meselesinin milliyetçi söylemler içindeki konumu çizilir ve Kürt meselesinin güncele dahiliyesi üzerine yazılar yayımlar.

Ateş Hırsızı, genel anarşist perspektiflerin ötesinde, toplumsal devrim sorununa vurgu yapmıştır. Dergi örgütlenmenin önemine dikkat çekmiş ve Kürt ulusal sorununu irdelemiştir. Dergi, pasifizme karşı çıkar ve anarşist hareketin geçmiş kısa pratiğini bu açıdan eleştirir.

Ateş Hırsızının, Amargi'nin “platformist” perspektifinin aksine, başından itibaren toplumsal devrimi hedefleyen bir çizgisi olduğu söylenebilir. Bu çizgi, anarko-sendikalizm, anarko-komünizm veya bireyci anarşizm gibi spesifik bir anarşizm türü olarak kabul edilmemektedir fakat belli bir köşeyi tuttuğu ifade edilebilir. Diğer taraftan Ateş Hırsızı dergisinin 1. sayısında Halil Beytar imzalı, “Liberter Sürece Eleştirel Bakış” adlı yazı yer almıştır. Bu yazı ileriki sayılarda büyük tartışmalara yol açmıştır. Buradan hareketle bu dergi ve çevrenin, Türkiye anarşizminde “yeni bir süreci” başlatma isteğinde oldukları ifade edilebilir. Bu süreç kısaca, anarşistlerin örgütlü mücadelesi süreci olarak açıklanabilir.²⁵⁹

Ateş Hırsızının rengini ortaya çıkaran, Türkiye anarşizminin yeni yeni filizlendiği bir döneme denk düşen “anarşist romantizm” dir. Yer yer pastoral bir kırsal

²⁵⁸ Vedat Zincir, “Antimilitarizme İlişkin Ayrımlar” *Amargi Dergisi Seçkisi*, 25-26

²⁵⁹ Zileli, Özkaya, “Türkiye’de Anarşizm”, 1156

yaşam özlemi, hatta primitivizm görünümü veren bu romantizmin, özgürlük coşkusunu körüklediği, var olan toplumun değerlerine kafa tuttuğu söylenebilir. Örneğin, Şinasi Danişoğlu'nun, romantizmle ve devrimci nostaljiyle ironiyi, Ömer Naci Soykan'ın, romantizmle felsefeyi birleştirmenin üstesinden gelen yazılarıyla, genç bir akımın dinamik romantizmini önemli ölçüde temsil ettiği ifade edilebilir.

SONUÇ

Anarşist düşüncenin Osmanlı coğrafyasında ortaya çıkışı 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarına denk gelmektedir ki çoğunlukla azınlıklar çevresinde etkili olmuştur. Ancak Osmanlı aydınının genel eğilimi anarşist düşünceye olumsuzdur. bu gelenek Cumhuriyet Türkiye'sinde de devam etmiş 1980'leri ortalarına gelesiyeye kadar anarşist düşünceye dair kayda değer bir gelişme olmamıştır.

1986' da Türkiye'nin ilk anarşist dergisi *Kara* ile başlayan süreç *Efendisiz* ile devam etmiş ve Türkiye'de anarşist Düşünce dönemi başlamıştır. 1990'lı yıllarda çıkan *Amargi*, *Ateş Hırsızı*, *Apolitika* gibi dergilerle bu süreç kalıcı hale gelmiştir. Aynı zamanda 1990'larda Türkiye'nin ilk kalıcı anarşist yayınevi Kaos kurulmuştur. Kaos tarafından 1996 yılında 8 kitap birden okuyuculara sunulmuştur. Kaos yayınları ile diğer yayınlar göz önüne alındığında sadece 1991-1998 arasında 46 anarşiz içerikli kitap piyasaya çıkmış ve bu tarihten itibaren de artarak devam etmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde artık Türkiye'de anarşist ideoloji kök salmıştır.

Anarşist felsefenin Türkiye özelinde batıya kıyasla bu kadar geç yerleşmesi birkaç ana başlık etrafında açıklanabilir. Tük insanının devlete olan bağlılığı bu sebeplerin başında sayılabilir. İkinci olarak Osmanlı-Türk modernleşmesinde entelijansiyanın devlet ile kurduğu ilişkinin içeriği yer alır. Osmanlı-Türk aydınları temel mesailerini devleti kurtarma ve kalkınma üzerine inşa ettiklerinden anarşizmin onlar arasında uzun süreli bir popüleritesi söz konusu olamamıştır. Aydınların devlet ile kurduğu ilişki kadar onların ilerlemeci reflekslerle hareket etmeleri de anarşizm ile mesafeli olmalarında etkindir. İlerleme ve kalkınma adına otoriter eğilimlere sarılma ya da prim verme eğilimi elijansiya arasında oldukça yaygındır. Bütün bu sebeplere ek olarak ayrıca okur yazar oranının düşük olması, güçlü patriarkal yapı ve Marksistlerin silme operasyonu sayılabilir.

Sonuç olarak 1980'lere gelesiyeye kadar Türkiye' de anarşist bir hareket ortaya çıkamamıştır. Ancak 12 Eylül'ün getirdiği baskıcı ortam ve hapishanelerin dolmasıyla toplumun özgürlüğe olan bağlılığı artmış sonuç olarak da özgürlüğün en keskin savunusunu yapan anarşizm doğmuştur.

KAYNAKÇA

- Adams, J. (tarih yok). Non-Western Anarchismus. 04 03, 2019 tarihinde <https://theanarchistlibrary.org/library/jason-adams-non-western-anarchisms.pdf> adresinden alındı
- Ağaoğulları, M. A. (2004). *Kent Devletinden İmparatorluğa*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Ağaoğulları, M. A. (2006). *Ulus Devlet ya da Halkın Egemenliği*. Ankara: İmge Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A. (2015). *Tanrı Devletinden Kral Devlete*. Ankara: İmge Yayınları.
- Alkan, M. Ö. (1988). II: Meşrutiyet'de Anarşizm ve Osmanlı Aydını Üzerine. *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeler Ansiklopedisi* (s. 1818-1820). içinde Ankara.
- Aral, N. Z. (tarih yok). Kominizm Anarşizm . *Karma Ekonomi*, 22.
- Arvich, P. (2012). *Anarşist Portreler*. İstanbul.
- Arvon, H. (2007). *Anarşizm*. İstanbul: İletişim.
- Avrich, P. (1967). *The Russian Anarchists*. Princeton.
- Bağcı, R. (1997). *Baha Tevfik'in Hayatı Edebi ve Felsefi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*. İzmir: Kaynak Yayınları.
- Bakunin, M. (2000). *Tanrı ve Devlet*. İstanbul: Öteki.
- Barclay, H. (2015). *Efendisiz Halklar*. İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Başkent , C. (tarih yok). Türkiye'de Yayımlanan Ön Dönem Anarşist Dergiler. 08 20, 2018 tarihinde <https://canbaskent.net/politika/96.html> (Son erişim Tarihi: 20. 08 2018) adresinden alındı
- Başkent, C. (2011). *Efendisiz Dergisi Seçkisi*. İstanbul: Propaganda Yayınları.
- Beer, M. (2017). *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Genel Tarihi*. İstanbul: Dorlion Yayınevi.

- Cantzen, R. (2005). *Daha Az Devlet Daha Çok Toplum*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cantzen, R. (2015). *Daha Az Devlet Daha Çok Toplum*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Carr, E. H. (2009). *Michael Bakunin*. İstanbul: İletişim.
- Cevdet, A. (1922, 02 15). Bolşeviklik Hakkında. *İctihad*(143), s. 3005-3007.
- Cevdet, A. (1932). Gençlerde Ruh İstikameti. *İctihad*, 5755-5766.
- Cevdet, A. (1932, 07 15). Gençlerde Ruh İstikameti. *İctihad*(349), s. 5755-5766.
- Cevizci, A. (2015). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Çağla, C. (2010). *Siyaset Bilimi*. İstanbul: Omnia Yayınevi.
- Çetin, H. (2007). *Çağdaş Siyasal Akımlar*. İstanbul: Orion Yayınları.
- Çiğdem, A. (1997). *Bir İmkan Olarak Modernite: Weber ve Habermas*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çıkarken. (tarih yok). A. D. Seçkisi, & C. Başkent (Dü.). içinde İstanbul: Propaganda Yayınları.
- Djevdet, A. (1898). Un Precurseur Anarchiste: Ebou-Ala-el-Muarri. *Les Temps Nouveaux, Supplement Literaire*, 2(5), 556-557.
- Djevdet, A. (1899, 06 24-30). Desarmement. *Les Temps Nouveaux*(9), 1-2.
- Dolgof, S. (2015). *Bakunin*. İstanbul: Kaos Yayınları.
- Dulkadir, M. (2010). Anti-Otoriter Yayıncılığın Türkiye'deki Serüvenine Bir Bakış. 03 03, 2019 tarihinde https://www.anarkismo.net/article/16387?userlanguage=it&save_prefs=true adresinden alındı
- Düz, O. (2007). *Anarşist Felsefe: İmkansız İstemek*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Düz, O. (2012). *Yarın Çok Güzel Olacak Mı?* İstanbul: Dedalus.
- Erata, M. (tarih yok). Anarşizm Sol Gelenek ve Solculuk. *Birikim Dergisi*, 47.

- Erkızan, H. N. (tarih yok). Anarşist Düşüncenin Doğası, Tarihsel-düşünüşsel kökenleri ve Max Stirner Üzerine Birkaç Söz. *Düşünen Siyaset Düşünce Dergisi*, 47-60.
- Feyerabend, P. (2000). *Anarşizm Üzerine Tezler*. İstanbul: Öteki Yayınları.
- Goldman, E. (2012). *Anarşizm Neyi Savunur?* İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Gönül, T. (1987). Eşcinsellik Hastalık Değildir. *Kara*(10), 30-31.
- Göze, A. (2009). *Siyasal Düşünce ve Yönetimler*. İstanbul: Beya Basım Dağıtım.
- Graeber, D. (2013). Occupy Wall Street'in Anarşist Kökenleri. *Cogito*, 260.
- Graham, R. (2007). *Anarşizm: Özgürlükçü Düşüncelerin Belgesel Bir Tarihi. Anarşiden Anarşizme (MS.300-1939)*. İstanbul: Versus Yayınları.
- Hanioğlu, Ş. (1981). *Bir Siyasi Düşünür Olarak Dr. Abdullah Cevdet*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Hanioğlu, Ş. (tarih yok). Abdullah Cevdet. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 90-93.
- Heywood, A. (2011). *Siyasi İdeolojiler*. Ankara: Adres Yayınları.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kara Bildirge. (1987). *Kara*(10), 4-5.
- Karin Kramer Verlag Yazarlar Grubu . (2018). *Anarşist Kuram ve Kökeni*. İstanbul: Birey Yayınları.
- Keser, İ. (tarih yok). Kendiliğindenliğe Güven. *Düşünen Siyaset Düşünce Dergisi: Anarşizm*, 140-145.
- Kızıltuğ, K. (2007). Dünden Bugüne Anarşizme Dair Kitap Yayıncılığı. *Birikim*(219), 84-89.
- Konur, O. (1987). Doğrudan Demokrasi, Doğrudan Etkinlik. *Kara*(5), 10-11.
- Kropotkin, P. (2015). *Çağdaş Bilim ve Anarşi*. İstanbul: Agora Kitaplığı.

- Kropotkin, P. (2018). *Bir İsyancının Sözleri*. (İ. Kahraman, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kropotkin, P. A. (2015). *Anarşi Felsefesi-İdeali*. İstanbul: Kaos Yayıncılık.
- Kropotkin, P. A. (2017). *Etik*. İstanbul: Öteki Yayınları.
- Marshall, P. (2003). *İmkansız İstemek: Anarşizmin Tarihi*. Ankara: İmge.
- May, T. (2000). *Postyapısalcı Anarşizmin Siyaset Felsefesi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Meriç, C. (1988). *Mağaradakiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (tarih yok). Anarşizm. *Yeni İnsan Dergisi*, 30.
- Minassian, A. T. (2012). *Ermeni Devrimci Hareketi'nde Milliyetçilik ve Sosyalizm 1887-1892*. (M. Tuncay, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mırrıs, B. (2014). *Antropoloji, Ekoloji ve Anarşizm*. İstanbul: Kolektif.
- Misian, A. D. (2012). *Ermeni Devrimci Hareketinde Milliyetçilik ve Sosyalizm 1887-1892*. İstanbul: İletişim.
- Neatleu, M. (1996). *A Short History of Anarchism*. (İ. P. İsca, Çev.) New York: Freedom Press London.
- Nozick, R. (2000). *Anarşi,Devlet ve Ütopya*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Öztañ, G., & Kartal, C. (2014, Mart). Türkiye'de Muhalif Söylemin Çeşitlenmesinde Bir Dönüm Noktası: 1980'lerde Anarşist Yazın: Kara ve Efendisiz Dergileri. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*(50), 96-123.
- Petrosyan, Y. A. (2015). *Sosyalist Açından Jön Türk Hareketi*. (A. Hacıhasanoğlu, & Mazlum Beyhan, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Popper, K. (2000). *Açık Toplum ve Düşmanları*. İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Proudhon, P. (2010). *Mülkiyet Nedir?* İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

- Proudhon, P. J. (2015). *Federasyon İlkesi*. İstanbul : Öteki Yayınları.
- Rocker, R. (2000). *Anarko Sendikalizm*. İstanbul: Kaos Yayıncılık.
- Rocker, R. (2019). *Milliyetçilik ve Kültür*. İstanbul: Kaos Yayıncılık.
- Russell, B. (2015). *Özgürlük Yolu*. İstanbul: BGST.
- Sarı, N. (2004). Mekteb-i Tıbbiye. *TDV İslam Ansiklopedisi* (s. 237-244). içinde
- Selbuz, C. (2006). Biography of Armanian Anarchist Alexander Atabekian. 03 14, 2019 tarihinde <https://www.anarkismo.net/article/3771> adresinden alındı
- Selbuz, C. (2007). Azatutyan Canaparhin Anarxistmi: Aleksander Atabekyan. *Siyahi*(9), 1-15.
- Serge, V. (2015). *Anarchists Never Surrender: Essays, Polemics, and Correspondence on Anarchism, 1908–1938*,. (A. N. Victor Serge, Çev.) Oakland: Pm Press.
- Soydan, B. (2014). *Türkiye'de Anarşizm*. İstanbul: İletişim .
- Tevfik, B. (1997). *Felsefe-i Ferd: Anarşizmin Osmanlıcası*. (B. Şaylı, Dü.) İstanbul: Yumuşak g Yayınları.
- Tevfik, B. (tarih yok). *Felsefe-i Ferd*.
- Thomas, P. (2007). *Marx ve Anarşistler*. İstanbul: Ütopya Yayıncılık.
- Torun, Y. (2003). *Klasik Anarşizm*. İstanbul: Savaş Yayınevi.
- Tozan , G. (1986). Kutsal Bir Kavram Aydın. *Kara*(2), 22.
- Tozan , G. (1987). Üç Metre Özgürlük. *Kara*(5), 8.
- Tuncay, C. (2018). *Portrelerle Anarşizm*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Tunçay, M. (1970). *Sosyalist Düşünüş Tarihi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tunçay, M., & Zürcher, E. J. (2014). *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*. İstanbul: İletişim.
- Ülken, H. Z. (1992). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları.

- Ward, C. (2014). *Anarşizm*. Ankara: Dost .
- Woodcock, G., & Avakunovic, I. (1950). *The Anarchist Prince: a Biographical Study of Peter Kropotkin*. London: London: T. V. Boardman & Co., Ltd., 1950.
- Woodcock, G. (2014). *Anarşizm Bir Düşünce ve Hareketinin Tarihi*. (A. Türker, Çev.) İstanbul: Kaos Yayınları.
- Yalkut, N. (66). Anarşizm ve Anarşist Suçlar. *Adalet Dergisi*, 749.
- Yayla, A. (2005). *Siyasi Düşünce Sözlüğü*. Ankara: Adres Yayınları.
- Yücel, N. (2000). Ekoloji-Anarşi Ekseninde Bookchin. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 75-86.
- Zileli, G. (2012). *Anarşizm*. İstanbul.
- Zileli, G., & Özkaya , E. (2007). Türkiye'de Anarşizm. *Modern Türkiyede Siyasal Düşünce: Sol* (s. 1153-1168). içinde İstanbul: İletişim.
- Zincir, V. (2012). Antimilitarizme İlişkin Ayrımlar. C. Başkent (Dü.) içinde, *Amargi Dergisi Seçkisi* (s. 17-26). Propaganda Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Melih KARABUĞA, 1991 yılında Çankırı'da doğdu. Erzurum Ilıca Anadolu Öğretmen Lisesini bitirdikten sonra 2015 yılında Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünden mezun oldu. 2016 yılında Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans eğitimine başladı.

